

การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดอุงเจตทิฎฐีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาปฐมพงศ์ คุณสาโร (บุญชูศรี)

29A5742680

ก
294.301
ป142ก
2548

Title: การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดอุงเจตทิฎฐีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๘

ISBN 974-399-700-8

วิเคราะห์แนวความคิดอุจเฉททิฏฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท

		ด 294.301 ป142ก 2548
29A5742680		
Title: การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดอุจเฉททิฏฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท		
ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย		

พระมหาปฐมพงศ์ คุณสาโร (บุญชูศรี)

๐
294.301
ป142ก ค.1
1 ก.ค. 57

เลขทะเบียน	5742680
เลขเรียกหนังสือ	ด 294.301 / ป142 ก ค.1
วันที่	1 ก.ค. 57

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พุทธศาสนศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘

ISBN 974-399-700-8

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.

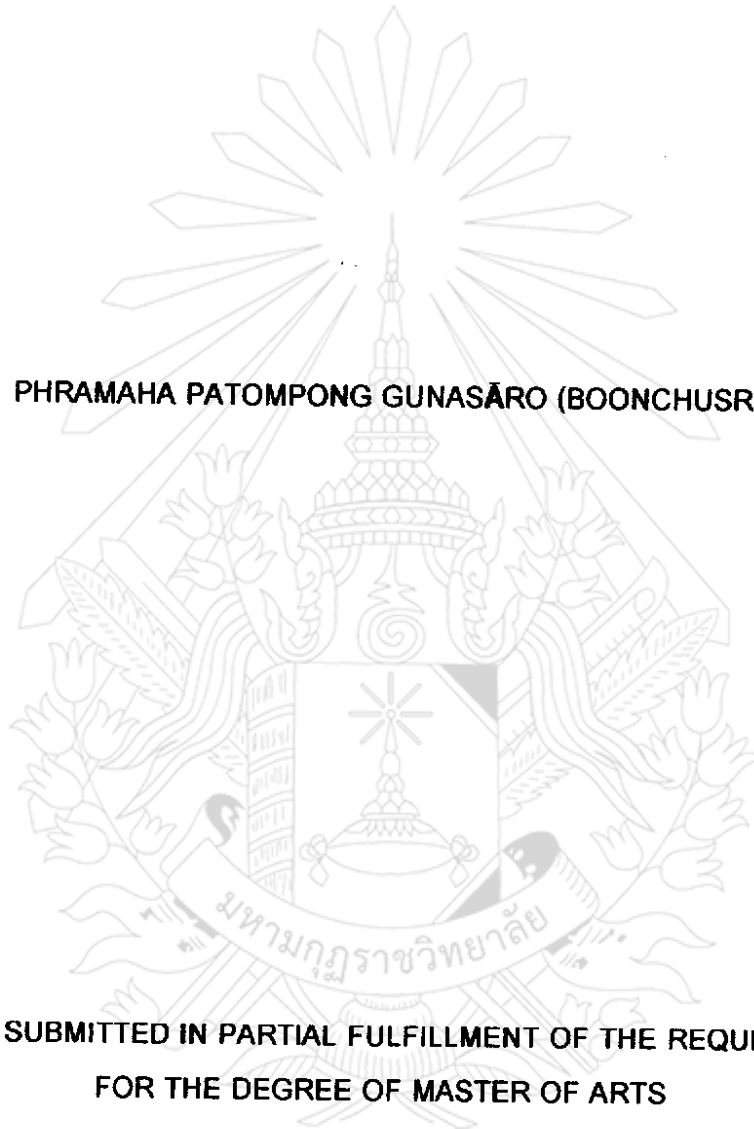
ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่นไม่สมควร

โปรดนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอบคุณ

3.18124

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE CONCEPT OF UCCHEDADITṬHI
(ANNIHILATIONISM) IN THERAVĀDA BUDDHISM**

PHRAMAHA PATOMPONG GUNASĀRO (BOONCHUSRI)

**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHIST STUDIES
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2548 (2005)
ISBN 974-399-700-8**

Thesis Title : An Analytical Study of the Concept of Uchedaditthi
(Annihilationism) in Theravāda Buddhism
Student's Name : Phramaha Patompong Gunasāro (Boonchusri)
Department : Buddhist Studies
Advisor : Asst.Prof. Dr.Sutham Shusatayasakul

Accepted by Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P. SampipattanaviriyajamDean of Graduate School.
[Phragrupaladsampipattanaviriyajam]

Thesis Committee

S. ChaimusikChairman
[Dr. Sukit Chaimusik]

S. ShusatayasakulAdvisor
[Asst. Prof. Dr.Sutham Shusatayasakul]

P. SampipattanaviriyajamMember
[Phragrupaladsampipattanaviriyajam]

PhjMember
[Asst. Phajon Kamchusang]

D. SuvinMember
[Dr. Suvin Ruksat]

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดอุจเฉททิฏฐิ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
ชื่อพระนักศึกษ	: พระมหาปฐมพงศ์ คุณสาโร (บุญชูศรี)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: ผศ.ดร.สุธรรม ชูสัตย์สกุล
ปีการศึกษา	: ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

การวิจัยในเรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเรื่องอุจเฉททิฏฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท ว่ามีความสำคัญ และผลกระทบต่อการพัฒนาชีวิต การวิจัยนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก วิทยานิพนธ์ หนังสือที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอื่น ๆ มาวิเคราะห์ จากการศึกษพบว่า พระพุทธศาสนาถือว่าแนวคิดอุจเฉททิฏฐินั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิคือความเห็นที่ผิดพลาดร้ายแรงอย่างหนึ่ง เพราะไม่สามารถพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงสัจธรรมอันเป็นความจริงของโลกได้ แนวคิดอุจเฉททิฏฐีย่อมส่งผลและเป็นปัจจัยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและสังคมของบุคคลในทางที่จะก่อความเดือดร้อนในระยะยาว กล่าวคือ บุคคลที่มีแนวคิดอุจเฉททิฏฐิมักจะเป็นนักวัตถุนิยม คือไม่เชื่อในเรื่องกรรม การให้ผลของกรรม ไม่เชื่อว่าโลกหน้ามีจริง ความดีที่ทำในปัจจุบันไม่สามารถให้โทษให้คุณในอนาคตได้ ตายแล้วทุกอย่างก็จบ ดังนั้นทุกคนจึงไม่ควรทำดีเพื่อใคร เมื่อเป็นเช่นนี้หลักจริยธรรมทางสังคมย่อมถูกกระทบอย่างแน่นอน และส่งผลกระทบต่อการพัฒนาชีวิต สังคม การเมือง เศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จากการศึกษาวิจัย พบว่าบุคคลที่มีแนวคิดแบบอุจเฉททิฏฐินั้นสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้หันเข้ามาสู่กรอบแห่งสัมมาทิฏฐิคือความเห็นที่ถูกต้องได้ โดยจะต้องรู้จักใช้หลักโยนิโสมนสิการในการพิจารณาอย่างตรงไปตรงมาในแนวคิดที่ตนยึดถืออยู่ ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของตนและผู้อื่นอย่างแท้จริงหรือไม่ ให้พิจารณาให้เห็นเหตุและผลที่จะเกิดขึ้นกับการยึดถือแนวคิดหรือทฤษฎีนั้นๆ ก็จะสามารถคลายแนวความคิดเหล่านี้ลงไปได้

Thesis Title : An Analytical Study of the Concept of Ucchedaditthi
(Annihilationism) in Theravāda Buddhism
Student's Name : Phramaha Patompong Gunasāro (Boonchusri)
Department : Buddhist Studies
Advisor : Asst.Prof Dr.Sutham Shusatayasakul
Academic Year : B.E. 2548 (2005)

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to study the significance and the effects of annihilationism in Theravada Buddhism to the life development. The study data are collected from the Tipitaka, theses and other documents.

The study indicated that annihilationism is a wrong view in Buddhism. With this wrong view, ones cannot develop their lives to realize the real side of the word. Annihilationism can cause the change in the ways of life of the people in society into the repentance in the long run. Annihilationists tend to become materialists. They do not believe in the law of karma and the life after death. Death is the end of all in the present world. With this concept, the social ethics and life development can be affected.

From this research Study Buddhist way, believes that annihilationists can develop their minds to the frame of thought in the right view. By this way, they have to apply the principles in proper consideration to the idea they are attaching. They should concentrate on whether annihilationism can provide the real bliss to their own lives and the others', and focus on the cause and effect as the outcome of that idea. Considering like this, they can gradually lessen their former belief.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากหลายท่าน หลายฝ่ายที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ และให้กำลังใจด้วยความปรารถนาดีตลอดมา ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณ ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธรรม ชูสัตย์สกุล เป็นที่ปรึกษา ผู้วิจัยขออนุโมทนาขอขอบคุณที่ได้เสียสละเวลาให้คำแนะนำปรึกษา เพื่อปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่องของวิทยานิพนธ์จนทำให้สำเร็จสมบูรณ์ และขออนุโมทนาขอขอบคุณ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ประจำบัณฑิตวิทยาลัยที่กรุณาช่วยปรับปรุงแก้ไขและรูปแบบการจัดพิมพ์ ให้เป็นไปตามระเบียบของบัณฑิตวิทยาลัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ จำนง คັນธิก ที่ให้คำปรึกษาด้วยดีตลอดมา

กราบขอบพระคุณพระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตลอดจนทั้งอาจารย์ นักศึกษาที่ให้ความกรุณาในด้านข้อมูล โดยเฉพาะพระมหาสำราญ สุเมโธ และพระมหาวชิรางกร วชิรญาณเมธี ที่ให้ความช่วยเหลือในด้านคอมพิวเตอร์

กราบขอบพระคุณพระธรรมวิสุทธิกวี เจ้าอาวาสวัดโสมนัสราชวิหาร, พระเทพดิลก วัดบวรนิเวศวิหารและอาจารย์วศิน อินทสระ อาจารย์พิเศษประจำมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัยที่ให้ความอนุเคราะห์แก่ผู้วิจัยตลอดมา

กราบขอบพระคุณพระวิสุทธิธรรมคณี เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าอาวาสวัดเวฬุวัน อำเภอเมืองเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และพระครูธีรปัญญากร เจ้าอาวาสวัดประชาศรีทวารธรรม เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้อยู่จำพรรษาในวัด และเปิดโอกาสให้เข้าศึกษาต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ด้วยโอกาสเหล่านี้จึงก่อให้เกิดปัญญาความสามารถทางความคิดในการที่จะพัฒนาชีวิตตนและสังคมในโอกาสต่อไป

คุณความดีและประโยชน์ที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขออุทิศเป็นเครื่องบูชา พระรัตนตรัย บิดามารดา อุปัชฌาย์อาจารย์ ตลอดถึงผู้มีพระคุณและผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจเสมอมา

พระมหาปฐมพงศ์ คุณสาโร

คำอธิบายอักษรย่อ

อักษรย่อต่อไปนี้ ใช้เฉพาะกรณีพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น สำหรับในงานวิจัยมีอักษรย่อของคัมภีร์ที่ใช้อ้างอิง ดังต่อไปนี้

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ	คำเต็ม
วิ.มหา.	วินยปิฎก มหาวิภังค
ที.สี.	ทีฆนิกาย สีลขุขนวคฺค
ที.มหา.	ทีฆนิกาย มหาวคฺค
ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺค
ม.มู.	มชฺฌิมนิกาย มุตปณฺณาสก
ม.ม.	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก
ม.อุ.	มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก
สฺ.นิ.	สังยุตตนิกาย นิทานวคฺค
สฺ.มหา.	สังยุตตนิกาย มหาวารวคฺค
สฺ.สฬ้า.	สังยุตตนิกาย สฬ้ายตนวคฺค
อง.เอก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย เอกนิปาต
อง.ทุก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย ทุกนิปาต
อง.ติก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย ติกนิปาต
อง.ปณฺจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย ปณฺจกนิปาต
อง.ชกฺก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย ชกฺกนิปาต
อง.สตุตฺก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย สตุตฺกนิปาต
อง.อฏฺฐก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย อฏฺฐกนิปาต
อง.นวก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย นวกนิปาต
อง.ทสก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย ทสกนิปาต
ฐ.ธ.	ฐทฺถนิกาย ธมฺมปท
ฐ.อิติ.	ฐทฺถนิกาย อิติวุตฺตก

ข.ม.

ขุททกนิกาย มหานิทเทส

วิสุทธิ.

วิสุทธิมรรค

พระไตรปิฎกใช้การย่อแบบสามตอน โดยจะอ้างเฉพาะเล่ม ข้อ และหน้า เท่านั้น ชื่อ คัมภีร์, เล่มที่, ข้อที่, หน้าที่ ตัวอย่างเช่น

อ.จ. จตุกก. ๒๗/๘๐/๑๒๓. หมายถึง อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต เล่มที่ ๒๗ ข้อที่ ๘๐ หน้าที่ ๑๒๓ หรือ

ส่วนคัมภีร์ตั้งแต่ชั้นอรรถกถาลงมา ใช้การย่อแบบสองตอนเช่นเดียวกัน แต่จะอ้างเพียง เล่มและเลขหน้าเท่านั้น โดยเรียงตามลำดับชื่อคัมภีร์, เล่มที่และเลขหน้าตัวอย่างเช่น

วิสุทธิ. ๑/๑๕๐ หมายถึง วิสุทธิมรรค เล่มที่ ๑ หน้าที่ ๑๕๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
คำอธิบายอักษรย่อ	ง
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑. ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	๑
๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๓. ขอบเขตของการวิจัย	๒
๔. วิธีดำเนินการวิจัย	๒
๕. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
บทที่ ๒ อุจเจตทิกุฎฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๔
๑. ความหมายและความเป็นมาของอุจเจตทิกุฎฐิ	๔
๒. ความหมายของสัมมาทิกุฎฐิ	๑๒
๓. ความเป็นมาของทิกุฎฐิต่างๆ ในสมัยพุทธกาล	๑๔
๔. ลักษณะอุจเจตทิกุฎฐิและความแตกต่างกับทิกุฎฐิอื่นๆ	๑๗
๔.๑ อภิริชทิกุฎฐิ	๑๗
๔.๒ สัสสคทิกุฎฐิ	๒๑
๔.๓ อเหตุกทิกุฎฐิ	๒๔
๕. ความหมายและความสำคัญของทิกุฎฐิ	๒๗
๖. มิจจาทิกุฎฐิที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงความจริง	๒๙
บทที่ ๓ อุจเจตทิกุฎฐิกับแนวคิดแบบสสารนิยม	๓๔
๑. แนวคิดสสารนิยมของลัทธิจิวรวาก	๓๕

	๗
๑.๑ สรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของธาตุ ๔	๓๗
๑.๒ ยืนยันว่าโลกหน้าและสิ่งที่เรียกว่า อาตมมันไม่มี	๓๗
๑.๓ แนวคิดเรื่องอุคมคติชีวิตของลัทธิจรวาก	๓๘
๒. แนวคิดสสารนิยมกับทรรศนะอุจเฉททิฏฐิของ อชิตะเกสก์มพล	๔๐
๒.๑ การยืนยันว่า สสารเท่านั้นที่เป็นจริง	๔๐
๒.๒ แนวคิดเรื่องอุคมคติของอชิตะเกสก์มพล	๔๒
๓. แนวคิดสสารนิยมของปฏะกัจจายะ	๔๔
๓.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาของปฏะ กัจจายะ	๔๔
๓.๒ อุคมคติชีวิตตามแนวคิดของปฏะ กัจจายะ	๔๙
๔. แนวคิดสสารนิยมลักษณะอุจเฉททิฏฐิของพระเจ้าปายาสี	๕๑

บทที่ ๔ วิเคราะห์อุจเฉททิฏฐิที่มีผลกระทบต่อทางจริยธรรม

ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๓
๑. ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับโลกหน้าตามหลักคำสอน พุทธปรัชญาเถรวาท	๕๓
๒. อุจเฉททิฏฐิกับความโน้มเอียงของชีวิตตามลักษณะ วัตถุนิยม	๕๗
๓. ลักษณะความคิดอุจเฉททิฏฐิที่มีผลเสียต่อจริยธรรม พื้นฐาน	๕๙
๔. ขบวนการพัฒนาอุจเฉททิฏฐิไปสู่สัมมาทิฏฐิตามหลัก พุทธปรัชญาเถรวาท	๖๗
๔.๑ ขบวนการพัฒนาทิฏฐิตามหลักพุทธธรรม	๖๙
๔.๒ ความสำคัญของกัลยาณมิตรในการพัฒนา สัมมาทิฏฐิ	๗๐
๔.๓ คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่จะชักนำไปสู่สัมมาทิฏฐิ	๗๒
๕. ขบวนการพัฒนาสัมมาทิฏฐิด้วยวิธีโยนิโสมนสิการ	๗๔
๕.๑ ความสำคัญของโยนิโสมนสิการในการพัฒนา สัมมาทิฏฐิ	๗๕

	๕.๒ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อละมิจฉาภิภูมิจ	๗๙
	๖. การวางท่าทีต่อความเชื่อต่างๆ ตามหลักพุทธธรรม	๘๔
บทที่ ๕	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๘๗
	๑. บทสรุป	๘๗
	๒. ข้อเสนอแนะ	๙๐
	ก. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๙๐
	ข. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๘๙
บรรณานุกรม		๙๐
ประวัติผู้วิจัย		๙๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ในปัจจุบันชาวพุทธส่วนใหญ่ยังขาดการศึกษาทำความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร หรือถ้าหากศึกษาก็ศึกษาทำความเข้าใจอย่างไม่เป็นระบบไม่เชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่นๆ ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในสังคมไทยปัจจุบันได้ถูกกระแสแห่งวัฒนธรรม แนวคิดแบบบริโภคนิยมและวัตถุนิยม รวมทั้ง ความเจริญทางเทคโนโลยีตามแบบตะวันตกที่ไหลบ่าเข้ามาในประเทศไทย จึงทำให้พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่มีความหลงใหล ยินดี เพลิดเพลินในสิ่งเหล่านั้นโดยไม่รู้จักรวามหาภัยที่ให้อภัยไม่ได้ ก่อให้เกิดความต้องการอันเป็นกิเลสตัณหาความต้องการใหม่ๆ ทำให้ค่านิยมของคนไทยหันไปสนใจทางวัตถุมากขึ้น ต่างคนต่างแสวงหาวัตถุมาเสพบริโภค จนไม่มีเวลาแสวงหาความสุขทางจิตใจ ทำให้ถอยห่างจากแนวปฏิบัติของพระพุทธศาสนาขึ้นเรื่อยๆ และเมื่อจะตัดสินใจสิ่งใดว่าจริงหรือไม่จริงก็อิงอยู่กับประสาทสัมผัสเป็นหลัก ส่วนสิ่งใดที่ไม่สามารถรับรู้ด้วยประสาท เช่น เรื่องผีสิง เทวดา การเวียนว่ายตายเกิด รวมไปถึงเรื่องของกรรม เรื่องสังสารวัฏ ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่เหลวไหล ไร้เหตุผล ไม่ควรนำเสนอและไม่ได้รับความสนใจ ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความแตกแยกของสังคม ก่อให้เกิดความรุนแรงทางสังคม ปัญหาครอบครัว ปัญหาความแตกแยกทางสถาบัน และปัญหาสังคมอื่นๆ อีกมากมาย เช่น ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

ดังนั้นความเข้าใจของคนในสังคมจึงมีอิทธิพลและมีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากหลักธรรมใน กรรมบถ ๑๐ ประการ กล่าวคือ ทัฏฐิหรือความเห็นถูกจัดเข้าในฝ่ายมโนกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่สำคัญอยู่ในฝ่ายอกุศลกรรมบถและจัดเป็นมิจจาทัฏฐิมิผลร้ายแรงที่สุดยิ่งกว่ากายกรรมและวจีกรรม เพราะเป็นตัวคอยบันดลอยู่เบื้องหลังกายกรรมและวจีกรรม สามารถนำชีวิตและสังคมของมนุษยชาติทั้งหมด ไปสู่ความเจริญงอกงาม ความหลุดพ้น หรือนำไปสู่ความเสื่อมพินาศได้ โดยเฉพาะความเห็นที่เป็นมิจจาทัฏฐิ จะมีผลร้ายต่อตนเองและผู้อื่นทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาทำความเข้าใจมิจฉาปฏิฐิติที่เป็นอุจเฉทปฏิฐิติ จึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งเพราะนอกจากจะมีผลกระทบต่อตนเองแล้ว ด้วยความเห็นที่ผิดเหล่านี้ย่อมแสดงออกมาทางพฤติกรรมที่เป็นผลกระทบต่อผู้อื่นและสังคมในวงกว้างอีกด้วย การศึกษาเรื่องอุจเฉทปฏิฐิติจะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจที่เป็นสัมมาปฏิฐิติได้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งเข้าใจเหตุผลว่าทำไมความเชื่อแบบอุจเฉทปฏิฐิติจึงเป็นความเชื่อที่ส่งผลกระทบในทางเลวร้ายแก่สังคม อันจะทำให้การศึกษาหลักพุทธธรรมมีผลมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเพื่อเป็นแนวทางหรือเพื่อทำสัมมาปฏิฐิติให้เกิดขึ้นซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลในการพัฒนาชีวิตไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าสืบไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑ เพื่อศึกษาความหมายและความเป็นมาของอุจเฉทปฏิฐิติ
- ๒ เพื่อศึกษากรณีตัวอย่างเกี่ยวกับอุจเฉทปฏิฐิติในสมัยพุทธกาล
- ๓ เพื่อศึกษาท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อ แนวคิดอุจเฉทปฏิฐิติ รวมไปถึงโทษที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาชีวิต

๓. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของงานวิจัยในเรื่องนี้ศึกษาเกี่ยวกับความหมาย ความเป็นมา และกรณีตัวอย่าง รวมไปถึงผลกระทบที่จะพึงมีต่อบัณฑิตและสังคมที่มีแนวความคิดอุจเฉทปฏิฐิติ โดยอ้างแหล่งที่มาจากหนังสือ เอกสาร และผลงานทางวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งอาศัยการศึกษาวิเคราะห์และวินิจฉัยข้อมูลจากเอกสารจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยและภาษาบาลีเป็นหลัก โดยมีเอกสารอื่นๆ เป็นส่วนประกอบ เช่น เอกสารทุติยภูมิ (อรรถกถา) บทความ และงานวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อได้ทำการศึกษาข้อมูลแล้วก็นำข้อมูลนั้นมาศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์ให้เห็นอย่างแจ่มชัด ประกอบกับความคิดเห็นของผู้วิจัยแล้วจึงทำการสรุปเรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์

๕. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาและความหมายของอุจเจตทิฏฐิอันจะส่งผลต่อความเข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีเหตุมีผลมากยิ่งขึ้น
๒. ทำให้เข้าใจกรณีตัวอย่างในเรื่องอุจเจตทิฏฐิและผลกระทบที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล
๓. ทำให้เข้าใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในทางที่ถูกต้อง ก่อให้เกิดความเชื่อ ค่านิยมทัศนคติไปในแนวทางที่จะเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิต

บทที่ ๒

อุจเฉททิฏฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องอุจเฉททิฏฐิที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ก็สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ทิฏฐิ” รวมไปถึง “มิจฉาทิฏฐิ” และ “สัมมาทิฏฐิ” ในเบื้องต้นพอสังเขป ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าเรื่องของทิฏฐิเป็นเรื่องสำคัญในการทำความเข้าใจหลักการทางพระพุทธศาสนา การทำความเข้าใจเรื่องทิฏฐิในเบื้องต้นย่อมเป็นการปูพื้นฐานให้เข้าใจคำนิยามแห่งความหมาย เพื่อที่จะเชื่อมโยงและแจกแจงรายละเอียดให้เห็น ถึงแนวคิดเรื่องอุจเฉททิฏฐิอย่างยิ่งขึ้น

๑. ความหมายและความเป็นมาของอุจเฉททิฏฐิ

อุจเฉททิฏฐิ (อุตตะทะ) ความเห็นว่า ตายแล้วสูญ (ไม่มีปฏิสนธิวิญญาณหรือการเกิดใหม่)^๑

อุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ เช่น เห็นว่าคนและสัตว์จตุจกอัตภาพนี้แล้วขาดสูญ^๒

อุจเฉททิฏฐิ ถือเป็นอุปสรรคขวางกั้นที่สำคัญในการบรรลุธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะอุจเฉททิฏฐิเป็นสิ่งขวางกั้นความดีงาม ความถูกต้อง และวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่ในทำนองคลองธรรมทางสังคม เป็นหนทางแห่งความเสื่อมถอยของความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต ซึ่งพระธรรมปิฎกได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง ความเห็นว่าขาดสูญ ความเห็นว่ามีอดีตและโลกซึ่งจักพินาศขาดสูญหมดสิ้นไป ดังมีข้อความปรากฏอยู่ในพระสูตรความว่า

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๔๖, (กรุงเทพฯ: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๘๑

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒๑.

ประการ ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น อาศัยอะไร ประการอะไรจึงมีทิวฐิวาชาต
 สูญยอมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความเลิเกิดขึ้น ของสัตว์ ผู้ปรากฏอยู่
 ด้วยเหตุ ๗ ประการ ดังนี้

๑) ดูกรภิกษุทั้งหลายสมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ มีวาตะอย่างนี้
 ว่า ท่านผู้เจริญเพราะอดีตนั้นมีรูป สำเร็จด้วยมหาภูตรูป ๔ มีมารดาบิดาเป็นแดน
 เกิด เพราะกายแตก ย่อมขาดสูญ ย่อมพินาศ เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมเกิด ฉะนั้น
 อดีตนี้จึงเป็นอันขาดสูญอย่างเด็ดขาด พวกหนึ่งยอมบัญญัติความ ขาดสูญ
 ความพินาศ ความเลิเกิดขึ้น ของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่อย่างนี้

๒) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกับสมณะ หรือพราหมณ์พวกนั้น
 อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ มีอยู่จริงอดีตที่ท่านกล่าวนั้น ข้าพเจ้ามิได้กล่าวว่าไม่มีท่าน
 ผู้เจริญ แต่อดีตนี้ไซ้ว่าจะขาดสูญเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หามิได้ ท่านผู้เจริญ
 ยังมีอดีตอย่างอื่นเป็นทิพย์มีรูปเป็นกามาพจร บริโภคกวิงการอาหารท่านยังไม่
 เห็นอดีตใด ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็นอดีตนั้น ท่านผู้เจริญ เพราะกายแตก อดีตนั้น
 แลยอมขาดสูญ ย่อมพินาศเบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมเลิเกิดขึ้น อดีตนี้ จึงเป็นอันขาด
 สูญ อย่างเด็ดขาดพวกหนึ่งยอมบัญญัติความขาดสูญความพินาศ ความเลิเกิดขึ้น
 ของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่อย่างนี้

๓) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้น
 อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ มีอยู่จริง อดีตที่ท่านกล่าวถึงนั้น ข้าพเจ้ามิได้กล่าวว่าไม่มี
 ท่านผู้เจริญ แต่อดีตไซ้จะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หามิได้ ท่านผู้
 เจริญ ยังมีอดีตอย่างอื่นอีกที่เป็นทิพย์ มีรูปสำเร็จด้วยใจมีอวัยวะใหญ่ย่อยครบ
 ครันมีอินทรีย์ไม่บกพร่อง ท่านยังมิรู้ ท่านยังไม่เห็นอดีตใด ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็น
 อดีตนั้น ท่านผู้เจริญ เพราะกายแตก อดีตนี้จึงเป็นอันขาดสูญอย่างเด็ดขาด พวก
 หนึ่งยอมบัญญัติ ความขาดสูญ ความพินาศ ความเลิเกิดขึ้นของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่
 อย่างนี้

๔) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้น
 อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ มีอยู่จริงอดีตที่กล่าวถึงอยู่นั้น ข้าพเจ้ามิได้กล่าวว่าไม่มี
 ท่านผู้เจริญ แต่อดีตนี้ไซ้จะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หามิได้ ท่าน
 ผู้เจริญ ยังมีอดีตอย่างอื่นที่เข้าถึงชั้นอากาศัญญายตะ มีอารมณ์ว่า อากาศหาที่
 สูดมิได้ เพราะล่องรู้รูปสัณญา เพราะดับปฏิฆะสัณญา เพราะไม่ใส่ใจในอนัตต

สัญญาโดยประการทั้งปวง ท่านยังไม่รู้ ท่านยังไม่เห็นอตตาดิ ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็นอตตานัน ท่านผู้เจริญ เพราะกายแตก อตตานันแล ย่อมขาดสูญ ย่อมพินาศ เบื้องหน้าแต่ตายย่อมเล็กเกิด อตตานี้ จึงเป็นอัน ขาดสูญอย่างเด็ดขาด พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความเล็กเกิดของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่อย่างนี้

๕) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้น อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ มีอยู่จริง อตตาท่านกล่าววั้น ข้าพเจ้ามิได้กล่าววั้นไม่มี ท่านผู้เจริญ แต่อตตาดิจะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ข้าพเจ้าผู้เจริญ ยังมีอตตาดิอย่างอื่นที่เข้าถึงชั้นวิญญานัญจายตนะ มีอารมณ์ว่า วิญญานหาที่สุดมิได้เพราะล่วงอากาศัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง ท่านยังไม่รู้ ท่านยังไม่เห็นอตตาดิ ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็นอตตานัน ท่านผู้เจริญ เพราะกายแตก อตตานี้จึงเป็นอันขาดสูญอย่างเด็ดขาด พวกหนึ่งย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความเล็กเกิดของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่อย่างนี้

๖) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้น อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ มีอยู่จริง อตตาท่านกล่าวถึงนั้น ข้าพเจ้ามิได้กล่าววั้นไม่มี ท่านผู้เจริญ แต่อตตาดิจะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ข้าพเจ้าผู้เจริญยังมีอตตาดิอย่างอื่นที่เข้าถึงชั้นอากาศัญจายตนะ มีอารมณ์ว่าไม่มีอะไรเพราะล่วงวิญญานัญจายตนะได้โดยทั้งปวง ท่านยังไม่รู้ ท่านยังไม่เห็นอตตาดิ ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็นอตตานัน ท่านผู้เจริญ เพราะกายแตก อตตานี้จึงเป็นอันขาดสูญอย่างเด็ดขาด พวกหนึ่งย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความเล็กเกิดของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่อย่างนี้

๗) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้น อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ มีอยู่จริง อตตาท่านกล่าวถึงนั้น ข้าพเจ้ามิได้กล่าววั้นไม่มี ท่านผู้เจริญ แต่อตตาดิจะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ข้าพเจ้าผู้เจริญ ยังมีอตตาดิอย่างอื่นที่เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ เพราะล่วงอากาศัญจายตนะ ได้โดยประการทั้งปวงท่านยังไม่รู้ ท่านยังไม่เห็นอตตาดิ ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็นอตตานัน ท่านผู้เจริญ เพราะกายแตกอตตานี้ จึงเป็นอันขาดสูญอย่างเด็ดขาดพวกหนึ่งยังบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความเล็กเกิดของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่อย่างนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นมีทิฏฐิว่า ชาตสุญ ย่อมบัญญัติความชาตสุญ ความพินาศ ความเล็กเกิดของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่ ด้วยเหตุ ๗ ประการนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งมีทิฏฐิว่า ชาตสุญ ย่อมบัญญัติความชาตสุญ ความพินาศ ความเล็กเกิด ของสัตว์ผู้ปรากฏอยู่ สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด ย่อมบัญญัติด้วยเหตุ ๗ ประการเท่านั้น หรือไม่ก็อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ไม่มี^๑

ข้อความจากพระพุทธพจน์ข้างบนนี้เมื่อกล่าวโดยใจความแล้วอุจเฉททิฏฐิ ก็คือ ความคิดเห็นของสมณพราหมณ์ ๗ จำพวก ซึ่งเห็นว่า คน สัตว์ ตายแล้วชาตสุญ อันได้แก่

- ๑) พวกที่เห็นว่า ผู้ที่เกิดจากมารดาบิดาตายแล้วชาตสุญ
- ๒) พวกที่ค้านว่า ไม่ใช่ แล้วเสนอความเห็นแย้งว่า ผู้ที่มีรูปเป็นทิพย์ท่องเที่ยวอยู่ในอากาศกินอาหารเป็นค้ำๆ ต่างหากตายแล้วชาตสุญ
- ๓) พวกที่ค้านว่า ไม่ใช่ แล้วเสนอความเห็นแย้งว่า ผู้ที่มีรูปเป็นทิพย์สำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่พร้อม มีอินทรียี่ไม่เลวทราวมต่างหาก ตายแล้วชาตสุญ
- ๔) พวกที่ค้านว่า ไม่ใช่ แล้วเสนอความเห็นแย้งว่า ผู้ที่สำเร็จรูปฌานขั้นที่ ๑ ต่างหากตายแล้วชาตสุญ
- ๕) พวกที่ค้านว่า ไม่ใช่ แล้วเสนอความเห็นแย้งว่า ผู้สำเร็จรูปฌานขั้นที่ ๒ ต่างหากตายแล้วชาตสุญ
- ๖) พวกที่ค้านว่า ไม่ใช่ แล้วเสนอความเห็นแย้งว่า ผู้สำเร็จรูปฌานขั้นที่ ๓ ต่างหากตายแล้วชาตสุญ
- ๗) พวกที่ค้านว่า ไม่ใช่ แล้วเสนอความเห็นแย้งว่า ผู้สำเร็จรูปฌานขั้นที่ ๔ ต่างหากตายแล้วชาตสุญ

ดังนั้นจากที่ได้ยกพุทธพจน์มาอ้างและกล่าวโดยจับใจความก็พอสรุปแนวความคิดในเรื่องอุจเฉททิฏฐิโดยย่อได้ ๒ ประการ คือ

- ๑) เห็นว่า ชีวิตหลังจากแตกกายทำลายขันธแล้ว หรือสรรพสิ่งที่มีอยู่เมื่อแตกธาตุแยกจากกันแล้วล้วนต้องสูญหายไปทั้งสิ้น
- ๒) เห็นว่า สุญบางอย่างแต่บางอย่างไม่สูญ ความเห็นนี้เป็นความเห็นของท่านอริตเทส กัมพล ผู้มุ่งหมัด้ากัมพลที่ทำด้วยผมคน ในสมัยพุทธกาล ท่านอริตตะมีความเห็นว่า "สรรพสิ่ง เป็น

^๑ ที.สี, ๙/๔๘-๔๙/๔๒-๔๖.

การรวมตัวของธาตุ เมื่อธาตุเหล่านั้นแยกจากกัน ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ คนเราตายแล้ว จบสิ้นไป” เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา ไม่มีบุญคุณอะไรกัน เมื่อร่างกายแตกทำลายไป ธาตุเหล่านั้นก็จะกลับไปสู่สภาพเดิม เช่น น้ำกลับเป็นน้ำ เป็นต้น เป็นการสิ้นสุดสำหรับชีวิต แต่ธาตุยังคงอยู่^๕

ความเห็นที่ตายแล้วขาดสูญ ไม่มีจิตหรือวิญญาณอมตะนี้ พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า อจุเจทธิกุฐิ และทรงประณามว่าเป็นมิจฉาทิกุฐิ เป็นความเห็นที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง เป็นความเห็นสุดโต่งอีกข้างหนึ่ง คู่กับลัสสสตทิกุฐิ คือเห็นว่ามีวิญญาณอมตะ ซึ่งพระพุทธองค์ไม่ทรงเกี่ยวข้องดังพุทธพจน์ใจความว่า

ดูก่อนพราหมณ์ ตถาคตไม่เข้าไปยึดติดที่สุตทั้งสองอย่างเหล่านี้ ย่อมแสดงธรรมเป็นกลางๆ ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ...เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ^๖

อย่างไรก็ตาม ถ้าเราถือว่าตายแล้วสูญ ก็ไม่มีปัญหาใดๆ เหมือนกัน เพราะเข้าใจง่าย เนื่องจากครรถงชีวิตของคนก็คิดอยู่ในแนวนี้ คือถ้าไม่คงอยู่ตลอดไปก็สูญสองอย่างนี้เท่านั้น ก็ในเมื่อตายแล้วเกิด พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าไม่ถูก ตายแล้วสูญ ก็ตรัสว่าไม่ถูก พระพุทธศาสนามี มติอย่างไรกับเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ควรจะทำการศึกษาวิจัยเป็นอย่างยิ่ง แต่ในงานวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์เอาไว้จึงจะขอข้ามประเด็นนี้ไป

เจ้าของลัทธิอจุเจทธิกุฐิที่ชัดเจนที่สุด คือ อชิตเกสกัมพล ผู้ซึ่งมีแนวคิดแบบนัตถิกทิกุฐิ โดยลัทธินี้มีแนวความคิดว่า ผลบุญบาปไม่มี คุณของบิดามารดาไม่มี ความดีความชั่วไม่มี ถือเป็นมิจฉาทิกุฐิตามหลักพระพุทธศาสนา คือเป็นความเห็นผิดที่ร้ายแรงอย่างหนึ่ง^๗ ความเห็นนี้เป็น การปฏิเสธทั้งเหตุและผล โดยสรุปว่า บุญ บาป การกระทำผลของการกระทำไม่มี โลกหน้าไม่มี สัตว์ทั้งหลายสิ้นสุดลงที่ความตาย

^๕ คณาจารย์แห่งโรงพยาบาลเถียงเชียง, ธรรมวิภาค ปริจเจทที่ ๒ ฉบับมาตรฐาน สำหรับครู-นักเรียน นักธรรม – ธรรมศึกษาชั้นโท, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เถียงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

^๖ ส.นิ.๑๖/๑๗๖/๙๒.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, ๕-๖, หน้า ๑๑๗.

ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาของคัมภีร์ที่มุนิกาย ได้กล่าวถึงประวัติของอชิตเกส
กัมพลไว้ว่า ขอบนุ่งห่มด้วยผ้าทอด้วยผมคน ดังนั้นจึงมีชื่อว่า อชิตะ เกสกัมพล” ในเกสกัมพลสูตร
พระพุทธเจ้า ทรงตรัสถึงผ้าชนิดนี้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมมนุษย์ บัณฑิตกล่าวว่า เลวกว่า
ผ้า ที่ช่างทอแล้วทุกชนิด ผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมมนุษย์ในฤดูหนาวก็เย็น ใน
ฤดูร้อนก็ร้อน สีน่าเกลียด กลิ่นเหม็น สัมผัสไม่สบาย แม้ฉันใด ดูกรภิกษุทั้ง
หลายวาทะของเจ้าลัทธิชื่อว่ามักขลิ ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล”

ตามข้อความข้างต้นนี้ ดูเหมือนว่า พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสป้องกันระหว่างทรรศนะ
ของอชิตะเกสกัมพล กับมักขลิ โคลง อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติตนของอชิตเกสกัมพลก็แตกต่าง
กับผู้ที่มีทรรศนะป้องกันด้วย การนุ่งผ้าที่ทอด้วยผมคน บางทีสาวกของเขาอาจจะเจริญรอยตาม
ด้วยการนุ่งผ้าประเภทนี้ได้ ข้อที่น่าสังเกตก็คือ อชิตเกสกัมพล มีทรรศนะเป็นวัฏฏนิยม แต่ยังไม่
ผ้าทอด้วยผมคน ย่อมแสดงว่า อชิตเกสกัมพล ยังมีความเชื่อใน ลัทธิตบะนิยม อันเป็นการทรมาน
ตนอยู่ด้วย

ลัทธิวัฏฏนิยมของอชิตเกสกัมพล มีบันทึกอยู่ในสามัญญผลสูตร ซึ่งถือได้ว่าเป็นบันทึก ที่
เก่าแก่ที่สุด และเป็นที่น่าสังเกตว่า คำสอนของอชิตเกสกัมพลนั้น ปรากฏอยู่ในลักษณะนิเสธเขา
สอนว่า

...ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลแห่งวิบากกรรมที่
ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ผู้ผุดเกิดไม่มี สมณ
พราหมณ์ผู้ดำเนินชอบปฏิบัติชอบ ซึ่งกระทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญา
อันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ไม่มีในโลก คนเรานี้เป็นแต่ประชุมของมหาภูตรูป
ทั้ง ๔ เมื่อทำกาลกิรียา ธาตุดิน ไปตามดิน ธาตุน้ำไปตามน้ำ ธาตุไฟไปตามไฟ ธาตุ
ลมไปตามลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปในอากาศ คนทั้งหลายมีเพียง
เป็นที่ ๕ จะหามเขาไป ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้ากลายเป็นกระดูกมีสี่จุดสีนง

^๒ กองวิชาการอธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, **สุมังคลวิลาสินีแปล เล่ม ๑**, (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๘๐.

^๓ อัง.ติก. ๒๐/๕๗๗/๓๒๓.

พิจารณา การเช่นสรวงมีถ้ำเป็นที่สุด ทานนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คนบางพวกพูดว่า มีผลๆ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมขาดสูญพินาศสิ้นไปเบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมขาดสูญ^๙

จากข้อความนี้จะแสดงให้เห็นว่า อชิตเกสกัมพล ปฏิเสธชีวิตทั้งชาติก่อนและชาติหน้า ปฏิเสธความดีความชั่ว นรกสวรรค์ ผลของความดีและความชั่ว ปฏิเสธปัญญาอันรู้ได้ด้วยญาณ และปฏิเสธพลังกรรมของพรานหมณ์ว่าพลังกรรมไร้ผล ทฤษฎีอาตมันของพรานหมณ์เป็นทฤษฎีเปล่า ๆ เพราะเมื่อทุกคนตายร่างกายก็สูญสลายกลายเป็นธาตุ ๔

ทรรศนะของอชิตเกสกัมพล ดังกล่าวข้างต้นนี้ได้ผิดแผกไปจากลัทธิจารวากที่ไม่เชื่อชาติหน้า และถือว่าคนเราประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลมไฟ วิญญาณหรือจิตใจเป็นผลพลอยได้ของการรวมตัวของธาตุเหล่านี้และจะสูญสลายกลายเป็นธาตุเดิมเมื่อตายไป ไม่มีสิ่งเรียกว่าอาตมัน ไม่มีพระเจ้าอื่นใดทั้งสิ้น

ในสามัญญผลสูตร บันทึกทรรศนะของอชิตเกสกัมพลไว้เพียงเรื่องธาตุ ๔ แต่ไม่ได้บันทึกทรรศนะของเขาเกี่ยวกับวิญญาณ จิตใจหรือชีวะเอาไว้ด้วย ในคัมภีร์ของเซนได้บันทึกเรื่องนี้ไว้ ซึ่งมีข้อความใกล้เคียงกับทรรศนะของจารวากว่า

...สูงขึ้นมาจากปลายเท้า ต่ำลงไปได้ตั้งแต่ปลายเส้นผม ภายในผิวหนังคือสิ่งที่เรียกว่าชีวะหรืออาตมัน ชีวะทั้งมวลดำรงอยู่ เมื่อสรีระนี้ตาย ชีวะนั้นหาดำรงอยู่ได้ไม่ ชีวะดำรงอยู่ตราบเท่าที่สรีระดำรงอยู่ ชีวะไม่ดำรงอยู่นานกว่าการแตกดับของสรีระ เมื่อคนชกดาบออกจากฝัก ชูมันขึ้นแล้วกล่าวว่า สหายนี่คือดาบ นี่คือฝัก แต่ไม่มีใครสามารถดึงชีวะจากร่างกาย แล้วชูขึ้นแสดงว่า สหายนี่คือชีวะ นี่คือสรีระ^{๑๐}

ตามหลักพระพุทธศาสนา อัจเฉททิฏฐิ ถือว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิเป็นหนทางที่สุดโต่งข้างหนึ่ง ดังนั้นควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของมิจฉาทิฏฐิ เพื่อจะเป็นการปูพื้นฐานความรู้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอัจเฉททิฏฐิกับมิจฉาทิฏฐิซึ่งมีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

^๙ ที.ที. ๘/๘๖/๖๒.

^{๑๐} Satischaridra Chatterjee and Dhirendramchan Datta, An Introduction to Indian Philosophy, (Calcutta:University of Calcutta,1960), pp.61-64.

พระธรรมปิฎก ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับมิจฉาทิฎฐิไว้ว่า “หมายถึง ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี คุณมารดาบิดาไม่มี และความเห็น อื่น ๆ ที่ไม่นำไปสู่ความพ้นทุกข์”^{๑๑}

พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร) แสดงทรรศนะเกี่ยวกับมิจฉาทิฎฐิไว้ว่า “หมายถึง ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ผู้ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ ย่อมมีความเชื่อ ความเลื่อมใส และความประพฤติในทางตรงกันข้ามกับคำสอนของบัณฑิต มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น”^{๑๒}

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้ให้ความหมายไว้ว่า

ความคิดที่เป็นสัสสตทิฐิและอุจเฉททิฐิตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ เพราะ แนวคิดแบบสัสสตทิฎฐิเป็นความเห็นที่ขัดแย้งกับกฎแห่งไตรลักษณ์ เพราะเชื่อว่า ตนต้องทำอย่างนั้นต่อไปไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นการปิดโอกาสในการที่จะเรียนรู้ศึกษาปฏิบัติ เพื่อความประณีตแห่งจิตใจในระดับต่างๆ ส่วนอุจเฉททิฎฐิ เป็นแนวคำสอนที่ทำให้คนขาดความรับผิดชอบในศีลธรรมในตนเอง ต่อสังคม มุ่งแต่จะตอบสนองความต้องการของตนอย่างเดียวเพราะถือว่า “เกิดหนเดียว ตายหนเดียว ทำให้บุคคลเหล่านั้นปิดกั้นหนทางในการจะพัฒนากะดับจิตของตนให้สูงขึ้น เพราะไม่เห็นว่ามีความจำเป็นจะต้องทำอย่างนั้น”^{๑๓}

สนธิ สีสำแดง ได้ให้ความหมายของมิจฉาทิฎฐิไว้เป็น ๒ นัย คือ

ความเห็นผิดจากคลองธรรม กล่าวคือ เห็นผิดเพราะไม่ตรงตามหลักศีลธรรม เป็นความเห็นที่เมื่อบุคคล ถ้าทำไปตามความเห็น พุดตามความเห็นนั้น จะทำลายกฎแห่งศีลธรรม (ส่วน

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๔.

^{๑๒}พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร), กรรมทิปนี, (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๗), หน้า ๔๐.

^{๑๓}พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมปริทรรศน์ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๓๖), หน้า ๖๔.

ความเห็นตรงตามทำนองคลองธรรม คือ เห็นตรงตามหลักศีลธรรมที่เมื่อบุคคล ถ้าเห็นแล้วประพฤติไปตามจะสร้างสรรคิให้เกิดศีลธรรม)

ความเห็นไม่นำไปสู่การดับทุกข์ ได้แก่ เห็นความไม่เที่ยงว่าเที่ยง ความทุกข์ว่าเป็นสุข เห็นสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา ซึ่งเห็นแล้วทำให้เกิดการยึดมั่นหรือยึดติดด้วยมานะ ตัณหา และทิฏฐิ รวมความคือ ความไม่รู้แจ้งในอริสัจ ๔ นั้นเอง^{๑๕}

จากที่กล่าวมา พอสรุปคานิยามของคำว่า “มิจฉาทิฏฐิ” ได้ว่า หมายถึง ความเห็นผิด คานิยาม ทฤษฎี แนวคิด แบบแผน จาริตประเพณีที่ผิด ความเห็นที่จะนำไปสู่ความเสื่อม เป็นเหตุให้พฤติกรรมที่แสดงออกไปเป็นพฤติกรรมที่ไม่สร้างสรรคิ ไม่สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เมื่อบุคคลมีมิจฉาทิฏฐิก็จะเป็นเหตุให้พฤติกรรมด้านอื่นๆ ผิดไปด้วย เช่น

“มิจฉาวาจา คือ กระทำผิดทางวาจา ก็มีการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ หรือหลอกหลวงผู้อื่น เป็นต้น”^{๑๖}

มิจฉาวายามะ คือ ความพยายามในทางที่ผิด ได้แก่การพยายามทำบาป พยายามทำอกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่พยายามลดละให้หมดไป เป็นต้น

มิจฉาวิมุตติ หาทางหลุดพ้นที่ผิด เช่น การระงับกิเลสบาปธรรมได้ชั่วคราว เพราะกลัวอำนาจพระเจ้าผู้สร้างโลก การระงับกิเลสนั้นดี แต่การระงับเพราะกลัวอำนาจพระเจ้าสร้างโลกนั้น ผิดทาง ไม่ทำให้พ้นทุกข์ได้จริง

มิจฉาสติ ระลึกผิด ได้แก่ระลึกถึงการอันจะยั่วให้เกิดราคะ โทสะ โมหะ

มิจฉาสังกัปปะ ดำริผิด ได้แก่ดำริแสไปในทางกาม ดำริพยายามทำ ดำริไปในทางเบียดเบียน และผู้อื่น

มิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีพผิด ได้แก่การหาเลี้ยงชีพในทางที่ผิดทำนองคลองธรรม ทุจริตผิดวินัย กฎหมายบ้านเมือง เป็นต้น

๒. ความหมายของสัมมาทิฏฐิ

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องอุจเฉททิฏฐิในบทข้างหน้า ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของสัมมาทิฏฐิสักเล็กน้อย ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็น

^{๑๕} สนิท ศรีสำแดง, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๔.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๒๓๓.

ถึงความแตกต่างระหว่างสัมมาทิฐิกับแนวคิดแบบอุจเฉททิฐิซึ่งเป็นลัทธิที่พระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นมิจฉาทิฐิว่ามีแนวคิดและรูปแบบการปฏิบัติ ตลอดถึงความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติอย่างไร ดังนี้

“สัมมาทิฐิ หมายถึง ปัญญาอันเห็นชอบ คือ เห็น อริยสัจ ๔ เห็นชอบตามธรรมชาติของคลองธรรมว่าทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว มารดาบิดา มีคุณความดีควรแก่ฐานะหนึ่ง ที่เรียกว่า มารดาบิดา เห็นถูกต้องตามที่จริงว่าซันท์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นต้น”^{๑๖}

คำจำกัดความของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ที่พบบ่อยที่สุดในพระไตรปิฎก คือ ความรู้ในอริยสัจ ๔ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิ คืออะไร? ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่าสัมมาทิฐิ”^{๑๗}

คำจำกัดความนอกจากนี้ได้แก่

“รู้กุศลและอกุศลมูลกับ กุศลและอกุศลมูล เมื่อใด อริยสาวกรู้ชัดซึ่งอกุศล...อกุศลมูล... กุศล...และอกุศลมูล ด้วยเหตุเพียงนี้ เธอชื่อว่ามีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง ประกอบด้วยความเลื่อมใสแน่วแน่ในธรรมเข้าถึงสัทธรรมนี้แล้ว”^{๑๘}

จากพุทธพจน์ที่ได้ยกมาจะเห็นว่าความหมายของสัมมาทิฐินั้น หมายถึงความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม หรือเห็นอริยสัจ ๔ เห็นว่าสัตว์โลกตราบไต่ที่ยังมีกิเลสอยู่เมื่อตายแล้วจะต้องเกิดอย่างแน่นอน มิใช่ตายแล้วสูญอย่างพวกลัทธิอุจเฉททิฐิกกล่าว

ตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้แยกความหมายของสัมมาทิฐิเป็น ๒ ระดับ ดังนี้ คือ ระดับที่เป็นอาสวะ และระดับที่เป็นโลกุตตระ ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิเป็นไฉน? เรากล่าวว่า สัมมาทิฐิมิ ๒ อย่าง คือ สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ซันท์ อย่างหนึ่ง กับ สัมมาทิฐิที่เป็นอริยะะ ไม่มีอาสวะเป็นโลกุตตระและเป็นองค์มรรคอีกอย่างหนึ่ง

สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดอยู่ในฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ซันท์เป็นไฉน? คือความเห็นที่ ทานที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชาามีผล กรรมที่ทำได้

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๐.

^{๑๗} ที.ม.๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

^{๑๘} ม.ม.๑๒/๑๑๑/๘๕.

สัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ จัดอยู่ในฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ขันธเป็นไฉน? คือความเห็นที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชาผู้มีผล กรรมที่ทำให้ดีและชั่วมีผลวิบาก โลกนี้มี ปรโลกมี มารดามีบิดามี สัตว์เป็นโอบปาดิเกะ มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบปฏิบัติชอบซึ่งประกาศโลกนี้และปรโลกให้ แจ่มแจ้ง เพราะรู้อย่างด้วยตนเอง มีอยู่ นี้แลสัมมาทิฏฐิที่ยังมี อาสวะ จัดเป็น ฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ขันธ สัมมาทิฏฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์มรรค เป็นไฉน? คือองค์มรรค ข้อสัมมาทิฏฐิที่เป็นตัวปัญญา ปัญญาทริยปัญญาพละ ธรรมวิชัยสัมโพชฌงค์ ของผู้มีจิตเป็นอริยะ มีจิต ไร้อาสวะ ผู้พร้อมด้วยอริยมรรค ผู้กำลังเจริญอริยมรรคอยู่นี้แล สัมมาทิฏฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์มรรค^{๑๑}

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สัมมาทิฏฐิ เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำในการดำเนินตามมรรคาแห่งมัชฌิมาปฏิปทา และเป็นตัวยืนที่มีบทบาทอยู่ตลอดเวลาทุกขั้นตอนของการปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตไปสู่ความสิ้นทุกข์

อย่างไรก็ดี ระหว่างการดำเนินมรรคานี้ สัมมาทิฏฐิ มิใช่เพียงเป็นที่อาศัย หรือเป็นตัวสนับสนุนขององค์มรรคข้ออื่นๆ ฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่ตัวสัมมาทิฏฐิเองก็ได้รับความอุดหนุนจากองค์มรรคข้ออื่นๆ ด้วย ยิ่งการดำเนินตามมรรคก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาทิฏฐิก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น และในที่สุดก็กลายเป็นตัวการสำคัญที่นำเข้าสู่จุดหมายปลายทางของมรรคา จนกล่าวได้ว่า สัมมาทิฏฐิเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและปลายจุดของมรรคาแห่งการดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์

๓. ความเป็นมาของทิฏฐิต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาล ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาดั้งเดิมของอินเดียและคนทั่วไปในสมัยนั้น ก็มีการถือลัทธิอันหลากหลาย แต่หลักๆ มีอยู่สองลัทธิที่มีอิทธิพลอยู่ในสมัยนั้น คือ ลัทธิสัสตทิฏฐิ (ความเห็นที่เที่ยงแท้แน่นอน) และอุจเจททิฏฐิ (ทุกสิ่งเมื่อแตกดับแล้วก็สูญ ไม่มีการเกิด และกรรมที่จะต้องตามสนอง) แต่พระพุทธองค์ก็ทรงยืนยันอย่างหนักแน่นว่า ทศณะเหล่านี้ เป็นมิจฉาทิฏฐิ คือเป็นความเห็นความผิด ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสทฤษฎี หรือแนวคิด อปรันกัปนกวาทในพระไตรปิฎกซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดไปตามลำดับของกลุ่มทั้ง ๕ กลุ่ม ดังนี้

^{๑๑} ม.ญ.๑๔/๒๕๘/๑๘๑.

- ทฤษฎีของนักคิดกลุ่มที่ ๑ (สัจนิยมวาท) มี ๑๖ ประการ
 ทฤษฎีของนักคิดกลุ่มที่ ๒ (อสังนิยมวาท) มี ๘ ประการ
 ทฤษฎีของนักคิดกลุ่มที่ ๓ (แนวสัจนิยมวาท) มี ๘ ประการ
 ทฤษฎีของนักคิดกลุ่มที่ ๔ (อุจเฉทวาท) มี ๗ ประการ
 ทฤษฎีของนักคิดกลุ่มที่ ๕ (ทฤษฎีธรรมนิพพานวาท) ๕ ประการ^{๖๐}

ในพรหมชาลขสูตรพระพุทธองค์ทรงแสดงทฤษฎีแบบแจกแจจรวายชื่อ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทฤษฎี ๖๒ ประการ ทฤษฎีเหล่านี้ได้รับการยอมรับและปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้น ซึ่งพระองค์ทรงอุปมาว่า เหมือนตาข่าย (ทฤษฎีชาละ) ครอบงำความเชื่อของคนในยุคหนึ่งให้ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนปลาที่ติดแหของชาวประมง โดยมีใจความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง พวกที่ยึดที่สุด เบื้องต้นก็มี ยึดที่สุดเบื้องปลายก็มี พวกที่ยึดทั้งที่สุดเบื้องต้นและเบื้องปลาย ก็มี เห็นคล้อยตามที่ทั้งที่สุดเบื้องต้นและเบื้องปลายก็มี (พวกเขา) ปราศจากที่ สุดเบื้องต้นและเบื้องปลาย พุดจาแสดงความเห็นกันต่าง ๆ นา ๆ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นถูก ครอบไว้ภายในตาข่าย ด้วยหลักการ ๖๒ ทฤษฎีเหล่านี้ อาศัยอยู่ในตาข่ายนี้ คำพูด ๆ โผล่ ๆ อยู่...เปรียบเหมือนชาวประมงผู้ขยัน และลูกมือของชาวประมง เขาตาข่าย (แห) มีตาละเอียดทอดลงสู่ห้วงน้ำเล็ก ๆ คิดว่าสัตว์ในห้วงน้ำตัวใดทุกชนิด จะติดอยู่ภายในตาข่ายคำพูด ๆ โผล่ ๆ อยู่ในตาข่าย นี้^{๖๑}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมาจะเห็นว่า ทฤษฎี หรือความเห็น ความเชื่อที่เกี่ยวกับชีวิต โลกียะ โลกุตระที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาลนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นแบบปฏิบัติที่มีผู้นับถืออยู่เป็นปกติ ธรรมดาอันเป็นแบบปฏิบัติที่หลากหลาย แนวคิดเหล่านี้ในยุคเริ่มต้นอาจเป็นเพียงแนวคิดความเชื่อ เฉพาะตน ต่อมาจึงค่อย ๆ ขยายเครือข่ายมาเป็นลัทธิต่าง ๆ ในที่สุด และเป็นที่ยอมรับของมนุษย์ในสังคม แต่ถ้ำลัทธิ หรือทฤษฎีใดที่มนุษย์ไม่ยอมรับ โดยบางลัทธิก็ได้รับการยอมรับปฏิบัติกันมาจนถึงทุกวันนี้ บางลัทธิก็สูญสลายหายไปตามกาลเวลาในที่สุด ซึ่งสาเหตุที่ลัทธิที่จะประสบความสำเร็จได้รับการยอมรับนับถือได้นานหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่อไปนี้

^{๖๐} ที.สี. ๙/๔๕-๔๖/๔๐-๔๑.

^{๖๑} อัง.ติ.ก. ๒๐/๕๐๑/๒๒๒.

๑) นักสอนบางคนออกบวชเป็นนักบวชไม่ได้บรรลุ สาระความเป็นสมณะ แต่เที่ยวสอนธรรมแก่ผู้ฟังว่า สิ่งนี้เป็นประโยชน์ สิ่งนี้มีความสุขแก่พวกท่าน ผู้ฟังไม่ยอมรับ แล้วพากันหนีไป (หาผู้รับคำสอนไม่ได้ ก็ตั้งลัทธิไม่ได้)

๒) นักสอนบางคนออกบวชเป็นนักบวช ตัวเองไม่ได้บรรลุความเป็นสมณะ (ไม่มีคุณสมบัติ) แต่ชอบเที่ยวสอนผู้ฟัง ผู้ฟังยอมรับ ไม่หลีกหนี ก็ตั้งลัทธิได้

๓) นักสอนบางคนออกบวชเป็นนักบวช ตัวเองได้บรรลุความเป็นสมณะ (มีคุณสมบัติส่วนตัว) เที่ยวจาริกไปสอนผู้ฟัง แต่ผู้ฟังไม่ยอมรับฟัง พากันหนีห่าง ก็ตั้งลัทธิไม่ได้

๔) นักสอน เป็นผู้รู้ชอบ มีความสมบูรณ์ ได้ฌาน สวาง (ผู้ฟัง) ก็เชื่อถือ ปฏิบัติตาม บรรลุคุณธรรมชั้นสูง ก็สามารถตั้งศาสนาได้^{๒๒}

ในบรรดาผู้สอนทั้ง ๔ กลุ่มนี้ กลุ่มที่หนึ่งเป็นผู้ล้มเหลวทั้งความประพฤติส่วนตัวและวิธีการในการเผยแผ่ กลุ่มที่สองล้มเหลวด้านความประพฤติส่วนตัว แต่ประสบผลสำเร็จในการเผยแผ่ สามารถทำให้คนทั่วไปยอมรับได้ คำสอนของเขากลายเป็นศาสนา มีการปฏิบัติสืบ ต่อกัน มาจนถึงปัจจุบันก็มี กลุ่มที่สามเป็นพวกปฏิบัติดี ตัวเองก็บรรลุธรรม ลั่นกิเลส แต่ไม่อาจมี ผู้สืบทอดคำสอนเพราะขาดวิธีการที่ดี ไม่อาจทำให้ผู้ฟังศรัทธายอมรับได้

“กลุ่มที่ดีที่สุดก็เห็นจะได้แก่ กลุ่มที่ ๔ คือ เทียบพร้อมบริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติส่วนตัว และที่สำคัญมีวิธีในอันที่จะถ่ายทอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสอนให้ผู้ฟัง (สวาง) บรรลุธรรมที่สอน เช่น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”^{๒๓}

และทั้งสี่ข้อนี้คือเกณฑ์ตัดสินมาตรฐานที่จะเป็นดัชนีชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎี หรือแนวคิดของผู้ใดที่จะเข้าสู่กระบวนการพัฒนามาสู่ความนิยมของสังคม และยึดถือปฏิบัติจนเกิดเป็นลัทธิ นิยมขึ้น เมื่อนำหลักการที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้มาเป็นเครื่องเปรียบเทียบกับแนวทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้นก็ทำให้ทราบทันทีว่า แนวคิดหรือทฤษฎีใดที่เป็นที่ยอมรับและยังคงได้รับการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้ ทฤษฎีนั้นหรือแนวคิดนั้นย่อมได้รับการยอมรับว่า มีวิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน และถือว่าประสบความสำเร็จในวิวัฒนาการหรือการพัฒนาการมาสู่สากลได้ อุจเฉทปฏิรูปก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกันนี้

ในปัจจุบันนี้แนวคิดที่ยังคงยืนหยัด และถือว่ายังมีศาสนิกจากอดีตสู่ปัจจุบันก็ได้แก่แนวคิดของท่านนิครนถ์ นาฏบุตร ซึ่งเรียกว่า ศาสนาเซน ในปัจจุบันซึ่งก็ถือว่าได้มีการพัฒนาการจาก

^{๒๒} ที.สี.๙/๓๖๐ - ๓๖๒/๒๙๐ - ๒๙๓.

^{๒๓} ที.สี.๙/ ๓๖๓/๒๙๓.

แนวคิดแบบสัสตทิกฏฐิ คือ เชื่อในความมีอยู่อย่างถาวรแห่งอัตตา หรือชีวาตมัน ส่งเสริมวิธีการบำเพ็ญเพียรแบบทรมานตนเองที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า อัสตทิกลิมถานุโยค แต่ก็มีได้หมายความว่าแนวคิดกลุ่มอื่นๆ ที่เหลือจะไม่มีผู้สืบทอด เพียงแต่ไม่โดดเด่น จนสามารถที่จะก่อตั้งเป็นลัทธิที่สำคัญเท่านั้น

๔. ลักษณะอุจเฉททิฏฐิและความแตกต่างกับทิฏฐิอื่นๆ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าอุจเฉททิฏฐิ หมายถึง ทฤษฎีที่มีความคิดเห็นว่า ชีวิตหลังจากแตกสลายไปแล้ว หรือสรรพสิ่งที่มีอยู่ล้วนต้องสูญไปทั้งสิ้น หรืออาจจะมีบางอย่างที่สูญแต่บางอย่างก็ไม่สูญ ทฤษฎีนี้มีแนวความคิดว่า สรรพสิ่ง เป็นการรวมตัวของธาตุ เมื่อธาตุเหล่านั้นแยกจากกันก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ คนเราตายแล้วก็จบสิ้นไป เป็นต้น ซึ่งทฤษฎีนี้มีความเหมือนและแตกต่างจากทฤษฎีที่เป็นมิจฉาทิฏฐิอื่นๆ ที่อยู่ร่วมสมัยเดียวกัน ดังนี้

๔.๑ อภิริยทิฏฐิ

“อภิริยทิฏฐิ คือ ทฤษฎีที่มีความเห็นว่าเป็นอันทำ เห็นว่าการกระทำไม่มีผล อธิบายอย่างง่ายๆ เช่น ทำชั่ว หากไม่มีคนรู้ คนเห็น ไม่มีคนชม ไม่มีคนลงโทษก็ถือว่าไม่เป็นอันทำ เป็น

มิจฉาทิฏฐิร้ายแรงอย่างหนึ่งในบรรดาทิฏฐิสามประการ”^{๒๔}

ความเห็นว่าเป็นอันทำนี้เป็นความเห็นของท่านปุณณกัถสปะ ทิฏฐินี้ ปฏิเสธการกระทำต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำความดีหรือความชั่ว แม้วิญญูณเองก็อยู่เฉยๆไม่รับรู้การกระทำนั้น ๆ ดังนั้นเมื่อกรรมดีกรรมชั่วไม่มีแล้ว ผลจากกรรมดี หรือผลจากกรรมชั่วที่เรียกว่า บุญ บาป จึงไม่มีด้วย

ทิฏฐิแบบนี้ พระพุทธศาสนาปฏิเสธ เพราะเป็นการขัดกับกฎแห่งกรรมอันเกิดมาจากความตั้งใจของบุคคล อภิริยทิฏฐิแยกกายกับจิตออกจากกัน แต่พระพุทธศาสนาถือว่า กายกับจิตมีความสัมพันธ์กัน เมื่อความตั้งใจเกิดขึ้น บุคคลย่อมทำกรรมด้วย กาย วาจา การกระทำนั้นมีผลถึงกันคือ เป็นความดี ความชั่ว ตามเจตนาที่บุคคลได้กระทำลงไป อย่างไรก็ตาม เพื่อที่จะได้เข้าใจทิฏฐิแบบนี้ละเอียดมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาแนวคิดของท่าน ปุณณะ กัถสปะ

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว, หน้า ๓๕๗.

ด้วยเหตุที่ท่านปุระกัศสปะ เป็นผู้มีความคิดแบบอภิชาติภูมิ ซึ่งในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ก็ได้มีการกล่าวถึงแนวคิดของท่านในฐานะที่เป็นมิจฉาทิภูมิ ดังนี้

ประวัติของท่านปุระกัศสปะ ไม่ปรากฏในชั้นพระไตรปิฎก ในสามัญญผลสูตร กล่าวถึง ปุระกัศสปะ ว่า

เป็นหนึ่งในครูทั้ง ๖ โดยบรรยายไว้ด้วยสำนวนเดียวกับคนอื่น ในอรรถกถา สุมังคลวิลาสินีว่า เดิมเป็นทาสของสกุลธรรมดาสกุลหนึ่ง เป็นคนครบร้อย เพราะฉะนั้น เขาจึงตั้งชื่อว่า ปุระกัศสปะ แปลว่านายครบ เพราะเป็นทาสที่นายถือว่าเป็นมงคล จึงไม่ค่อยจู้จี้จั่วจ้อว่าทำถูก ทำผิด ยังไม่ทำ หรือทำแล้ว ต่อมานายครบได้หลบหนีไป แต่โชคไม่ดีถูกโจรชิงเสื้อผ้า เขาไม่รู้จักหาใบไม้หรือหญ้ามาปกปิด จึงเปลือยกายเข้าไปในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง คนทั้งหลายเห็นเข้า จึงทักท้วงว่า ท่านผู้นี้เป็นสมณะ เป็นอรหันต์ เป็นคนมักน้อย แล้วเอาขนมและภัตรไปถวาย นายปุระกัศสปะก็คิดว่า เพราะเขาไม่นุ่งผ้าจึงเกิดลาภอย่างนี้ ดังนั้นแม้ได้ผ้าสาฎกมากก็ไม่นุ่ง ถือการเปลือยเป็นบรรพชา ตั้งแต่นั้นมาก็มีคนมาบวชในสำนักของท่านถึง ๕๐๐ คน^{๕๕}

เป็นที่น่าสังเกตว่า อรรถกถาในรุ่นหลังได้ดึงเอาประวัติจากคำว่า “ปุระกัศสปะ” นั้นเอง แต่ก็มีนักวิชาการในยุคปัจจุบันได้ตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้ไว้ว่า ปุระกัศสปะ น่าจะเกิดในสกุลพราหมณ์ก็เป็นได้ เพราะคำว่า “ปุระกัศสปะ” น่าจะหมายถึง กัศสปะผู้อ้างตนว่าได้บรรลุปุระกัศสปะ คือ ปัญญาอันสมบูรณ์ ซึ่งมีข้อความในพราหมณ์สูตร อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต สนับสนุนในเหตุผลนี้ว่า

...พราหมณ์ผู้ชำนาญในคัมภีร์โลกายัต ๒ คน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ...ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ปุระกัศสปะเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง ปฏิญาณการรู้เห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดิน ยืน หลับ และตื่นอยู่ ญาณทัสสนะปรากฏติดต่อนี้เองกันไป ปุระกัศสปะนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็นโลก เป็นสิ่งทั้งปวง ปฏิญาณการรู้เห็นไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดิน ยืน หลับและตื่นอยู่ ญาณทัสสนะปรากฏติดต่อนี้เองกันไป

^{๕๕} กองวิชาการอภิธรรมมูลนิคมมหาธาตุวิทยาลัย, สุมังคลวิลาสินีแปล เล่ม ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๙.

เลขทะเบียน 5742680
 เลขเรียกหนังสือ ๒๕๕.๓๐/ ๑๒ ๗ ๑๑
 วันที่ ๑ ๗. ๕๖

นิพนธ์นาฏบุตรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า เราได้เห็นโลกอันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยญาณอันไม่มี
 ที่สุด^{๒๖}

ในธัมมปัทฏฐกถา มีข้อความตอนหนึ่งว่า "ครั้งพระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่คัน
 ทามพฤกษ์ (ต้นมะม่วง) ที่เมืองสาวัตถี พวกเดียรถีย์ (ครูทั้ง ๖) ไม่อาจป้องกันมิให้พระพุทธเจ้า
 แสดงปาฏิหาริย์ได้ ต้องพ่ายแพ้หนีไป และได้กล่าวถึงปุณณะ กัสสปะว่า ได้หนีมากระโดดน้ำฆ่าตัว
 ตายด้วยความเสียใจที่แม่น้ำใกล้เมืองสาวัตถีนั้น"^{๒๗}

เป็นที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ในคัมภีร์อรรถกถาชั้นหลังมักจะเป็นการอธิบายแบบยก
 ตนชมท่านอยู่เสมอ โดยเฉพาะลัทธิที่ตรงข้ามกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มักถูกกล่าวถึงในทาง
 ไม่ดี ทั้งในทางส่วนตัว และในทางแนวคิดทฤษฎี ซึ่งเรื่องนี้คงทำความเข้าใจได้ไม่ยากนัก ด้วยเหตุ
 ว่า นักอรรถกถารุ่นหลังบางส่วนมักวินิจฉัยด้วยอาการเอาตัวเองเป็นที่ตั้ง โดยอาจเห็นว่าคำสอน
 ของตนนั้นดีที่สุดในใครไม่เห็นด้วยหรือเห็นแย้งมักกล่าวพาดพิงถึงอย่างเสียหายท่านปุณณะกัสสปะ
 ก็คงจะอยู่ในทำนองเดียวกัน

ดังที่ได้กล่าวมาแนวคิดของท่านปุณณะ กัสสปะ จัดอยู่ในประเภทอกิริยวาทะ ซึ่งมีคำ
 สอนว่า จิตมีสภาพไม่เกาะเกี่ยวกับการกระทำใด ๆ ของกาย เมื่อบุคคลทำกรรมดีก็ตาม ทำกรรมชั่ว
 ก็ตาม ผลกรรมจึงไม่ระคายเคืองหรือกระทบจิตแม้แต่น้อย อีกประการหนึ่ง ตามความเห็นของท่าน
 ผู้นี้ คำสอนของท่านยังจัด

อยู่ในประเภทอริจสมุปปันนิกวาทะได้อีก เพราะสอนว่า สิ่งใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้น ไม่มี
 เหตุผลอันใดที่จะมาอธิบายให้เห็นได้ชัดเจนว่าทำไมสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น และจะไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป ที่พูด
 อ้างกันว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ล้วนแต่เดากันในนามของสำนวนว่าเหตุผล ในสามัญญผลสูตร
 ที่มณิกาย พระเจ้าอาชาตศัตถ์ได้กราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ไปสนทนากับปุณณะ กัสสปะแล้ว
 ได้ทราบปรัชญาของเขาดังนี้

...เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้
 ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำให้เขาเศร้าโศกเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้เขาเศร้าโศก ทำให้เขา
 ลำบากเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้เขาลำบาก ดิ้นรนเอง ทำให้เขาดิ้นรน ฆ่าสัตว์ ลัก

^{๒๖} อจ.นวก. ๒๓/๒๔๒/๒๕๖ - ๒๘๗.
^{๒๗} คณะกรรมการกองตำรา, ธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๖, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช
 วิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๘.

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.
 ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่นไม่สมควร
 ไปรื้อนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอบพระคุณ

ทรัพย์ ดัดที่ต่อปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ที่ ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำไม่เชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้จักร ซึ่งมีคมโดยรอบ เหมือนมีดโกน สั่งहारเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ ให้เป็นลาน เป็น กองมั่งสะเดียวกัน บาป ที่มีการกระทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยั้งฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ซ้ำเองใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเองใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน บาปที่มีการกระทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยั้งฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญที่มีการกระทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การทรมานอินทรีย์ การสำรวมศีล การกล่าวคำสัตย์ บุญที่มีการกระทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา”^{๒๔}

ตามข้อความข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่ามีลักษณะเป็นอกิริยาทระชัดเจน มีแนวคิดใกล้เคียงกับปรัชญาสาขชยะ คือจิตมีลักษณะเป็นนิชกริยา การทำกรรมจึงเป็นเรื่องของกายหรือความประพฤติ ทฤษฏีอกิริยาทฐิของทานปุรณะ กัสสปะมีแนวโน้มหรือลักษณะที่เป็นแนวคิดแบบสสารนิยม ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้วทั้งอุจเจททฐิกับอกิริยาทฐิมีความเห็นร่วมกันและแตกต่างกันดังนี้

๑) ทั้งอุจเจททฐิและอกิริยาทฐิมีแนวคิดที่เป็นลักษณะสสารนิยม คือเห็นว่า บุญบาปไม่มี คุณบิดามารดา นรกสวรรค์ไม่มี ทุกสิ่งเมื่อดับแตกสลายไปก็สูญหมดไม่มีอะไรเหลือ (อุจเจททฐิ) การพูดว่าการที่คนทำบาปไว้แล้วบาปนั้นจะส่งผลต่ออนาคตนั้นเป็นการพูดเอาทั้งสิ้น (อกิริยาทฐิ)

๒) อุจเจททฐิและอกิริยาทฐิต่างปฏิเสธเหตุผลในอนาคต คือ เมื่อคนเราชั้น ๕ ดับ สลายลงนอกจากร่างกายที่เป็นวัตถุจะสูญสลายไปแล้ว บาปกรรมหรืออะไรก็ตามที่เป็นความดี ความชั่วที่เคยได้ทำไว้ก็สูญสลายตามไปด้วย หรือแม้แต่ผลของทาน ผลของศีลล้วนไม่มีทั้งสิ้น เรื่องเหล่านี้ไม่สามารถที่อธิบายให้เห็นชัดเจนได้ ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร มีกระบวนการในการเกิดสืบเนื่องกันไปอย่างไร เป็นต้น แต่สิ่งที่ต่างกัน อกิริยาทฐิยังยอมรับว่ามีวิญญาณหรือจิต คือยอมรับว่าวิญญาณนั้นอยู่เฉย ๆ ไม่รับรู้การกระทำต่างๆ เช่น กรรมชั่ว ที่เรียกว่าบุญ บาป ดังนั้นเมื่อเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับว่าบุญบาป นรกสวรรค์ไม่มีไปด้วย ส่วนอุจเจททฐิก็ยอมรับว่ายอมรับว่าสิ่งเหล่านี้ไม่เหลือให้คุณให้โทษแก่มนุษย์หลังจากตายไปแล้วทุกอย่างก็สูญ แต่ก็ยอมรับว่าบางอย่างก็สูญ บางอย่างก็ไม่สูญ เช่น น้ำกลับเป็นน้ำ ชีวิตเมื่อสิ้นสุดลงธาตุยังคงอยู่ไม่สูญ เป็นต้น

^{๒๔} ที.สี. ๘/๘๔/๕๘.

๔.๒ สัสตทิกฐิ

“สัสตทิกฐิ คือ ความเห็นว่าเที่ยง เป็นความเห็นว่าอัตตาและโลก เป็นสิ่งเที่ยงแท้ยั่งยืน คงอยู่ตลอดไป เช่น เห็นว่าคนละสัตว์ตายไปแล้ว ร่างกายเท่านั้นทรุดโทรมไป ส่วนดวงชีพหรือเจต ภูตหรือมนัสเป็นธรรมชาติไม่สูญ ย่อมถือปฏิสนธิในกำเนิดอื่นสืบไป เป็นมิจฉาทิกฐิอย่างหนึ่ง ซึ่ง ตรงกันข้ามกับอุจเจตทิกฐิ”^{๒๔}

ความเห็นว่าเที่ยงนี้ สืบเนื่องมาจากความเห็นของคนที่ยึดว่า “สรรพสิ่งไม่มีความเปลี่ยนแปลง เป็นของเที่ยง มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายตายไปแล้วจะต้องกลับไปเกิดอีกมิได้ สูญหายไป ไหน” ซึ่งลัทธินี้แบ่งความคิดออกเป็น ๒ ฝ่าย ดังนี้

๑) เห็นว่าคนตายตายจากอะไร จะต้องกลับไปเกิดเป็นอย่างนั้น ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เช่น คนตอนตายเป็นคนพิการ พอตายไปก็จะไปเกิดเป็นคนพิการอีก

๒) เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลง เช่น คนจนตายไป อาจเกิดเป็นคนรวยได้ คือ สามารถที่จะ เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นได้^{๒๕}

พระพุทธศาสนาถือว่า ความเห็นเช่นนี้ เป็นมิจฉาทิกฐิเพราะเหตุดังนี้

๑) เป็นความเห็นว่าขัดแย้งกับกฎไตรลักษณ์ คือความไม่เที่ยง มีปรากฏในสรรพสิ่ง เป็นการปิดกั้นโอกาสที่จะยกระดับความประพฤติของตนให้สูงขึ้น เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน อันเป็น สิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๒) พระพุทธศาสนาถือว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของสิ่งเล็กๆ จำนวนมากที่เรียกว่า อณู แม้สิ่งเล็กๆ เหล่านั้น ก็มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ ก็ตาม

๓) แม้แต่ปฏิสนธิวิญญาน ที่จะต้องถือปฏิสนธิในกำเนิดต่างๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจของกรรมของแต่ละบุคคล เพราะกรรมแบ่งแยกให้ตี เลวต่างกัน เพราะสัตว์ โลกย่อมเป็นไปตามกรรม^{๒๖}

สัสตทิกฐิ เป็นความถ้อยมั่น ซึ่งทำให้บุคคลที่ยึดถือนั้นไม่ใส่ใจที่จะทำความดีหรือละ ความชั่ว เพราะมีความเห็นว่าตนจะต้องเป็นอย่างนั้นต่อไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว, หน้า ๓๓๑.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๖} คณาจารย์แห่งโรงพยาบาลสงฆ์, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ ฉบับมาตรฐาน สำหรับครู-นักเรียน นักธรรม - ธรรมศึกษาชั้นโท, อ้างแล้ว, หน้า ๘.

เจ้าของแนวความคิดที่เป็นที่รู้จักกันดีในสมัยพุทธกาลก็คือ ท่านปฏุระ กัจจายนะ ท่านพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า “ปฏุระ กัจจายนะ ไม่ใช้น้ำเย็น เพราะถือว่ามีชีวิต เขาจะใช้น้ำร้อนเสมอ เมื่อไม่มีน้ำร้อนก็ไม่ใช้น้ำในการชำระ เมื่อข้ามน้ำหรือทางที่มีน้ำก็ถือว่าเป็นบาปเขาจะถ่ายถอนโทษบาปด้วยการทำสฎุปรายเป็นเครื่องหมาย”^{๓๓} คำกล่าวนี้อาจดูไปในทางที่กระแนะกระแหน แต่ก็สื่อให้เห็นว่า ปฏุระ กัจจายนะ และคณะนักบวชของเขามีการปฏิบัติที่ค่อนข้างเน้นไปในทางตบะอยู่เป็นอันมาก

การศึกษาแนวคิดของ ปฏุระ กัจจายนะ ควรละเว้นไม่คำนึงถึงเรื่องราวอันไม่เป็นสาระเกี่ยวกับตัวเขาหรือลัทธิปฏิรูปอื่น ๆ ซึ่งในสามัมมัญญผลสูตร ได้แสดงหลักลักษณะของตนแก่พระเจ้าอชาตศัตรู ว่า

สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีใครเปลี่ยนแปลง อันใครทำ ไม่มีใครเนรมิต ไม่มีใครให้เนรมิต เป็นสภาพยั่งยืนตั้งอยู่มั่นคงยอดเยี่ยมเขา ตั้งอยู่มั่นคงเสถียรระเนียด สภาวะ ๗ กอง เหล่านี้ ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน สภาวะ ๗ กอง เป็นใจคือกองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ ชีวะเป็นที่ ๗ สภาวะทั้ง ๗ กองนี้ ไม่มีใครทำไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครเนรมิต ไม่มีใครให้เนรมิต เป็นสภาพยั่งยืนตั้งอยู่มั่นคงยอดเยี่ยมเขา ตั้งอยู่มั่นคงเสถียรระเนียด สภาวะ ๗ กอง เหล่านี้ ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน ผู้มาเองก็ดี ผู้ใช้ให้มาก็ดี ผู้ได้ยินก็ดี ผู้กล่าวให้ได้ยินก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดี ผู้ทำให้เข้าใจความก็ดี ไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะว่าบุคคลจะเอาศาสดาอย่างคมตัดศรีษะกันไม่ชื่อว่าใคร ๆ ปลงชีวิตใคร ๆ แต่เป็นศาสดาสอดไปตามช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้น”^{๓๔}

จากข้อความข้างบนนี้ จะเห็นได้ว่า ปฏุระ กัจจายนะ มีความเชื่อว่า ชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๗ อย่าง คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สุข ทุกข์ และชีวะ (Soul) องค์ประกอบทั้ง ๗ นี้ มีธรรมชาติ เทียงแท้ นิรันดร มีอยู่เอง ไม่มีใครทำลายได้ ในองค์ประกอบทั้ง ๗ นี้ ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ

^{๓๓} กองวิชาการมูลนิธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, **สมังควลาลาสิณีแปล เล่ม ๑**,
อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๑.

^{๓๔} ที.สี. ๙/๙๖/๖๓.

ลม ไฟ เป็นองค์ประกอบที่ยอมรับกันอยู่ในแนวคิดของอชิตะ เกสก์มพลและจาวราก แต่ปฏุระ กัจจายนะ มิได้ถือว่า ชีวิตเป็นผลรวมขององค์ประกอบทั้ง ๔ นี้เท่านั้น แต่ยังมีชีวะซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญรวมอยู่ด้วย ชีวะเป็นองค์ประกอบต่างหากจากธาตุ ๔ มิใช่เป็นผลพลอยได้ของการรวมตัวของธาตุ ๔ อย่างที่อชิตะ เกสก์มพลและจาวรากยึดถืออยู่ ส่วนองค์ประกอบอีก ๒ อย่างคือ สุข และทุกข์ น่าจะเป็นองค์ประกอบที่ทำให้องค์ประกอบทั้ง ๕ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และชีวะรวมกันหรือแยกกัน องค์ประกอบที่ทำให้รวมกันก็คือความสุข องค์ประกอบที่ทำให้แยกกัน ก็คือทุกข์ เนื่องจากถือว่าองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้โดยเฉพาะองค์ประกอบ ๕ อย่างคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และชีวะแต่ละอย่างมีธรรมชาตินิรันดรหรือเที่ยงแท้อยู่ในตัวเอง ไม่มีอะไรมาทำลายได้ ดังนั้น การฆ่าจึงมิใช่เป็นการฆ่าเป็นเพียงศาสตราผ่านไประหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น ไม่อาจทำลายองค์ประกอบเหล่านั้นแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาแนวคิดในเรื่องสัตสสททิฎฐิของปฏุระ กัจจายนะ ก็ถือว่าเป็นแนวคิดที่เป็นภัยต่อระบบศีลธรรมเช่นเดียวกับอภิยะทิฎฐิอื่น เช่น ปุณณกัสนปะ อชิตเกสก์มพล เป็นต้น คือ ได้สร้างแนวคิดของตน โดยยึดเอาสัตสสทวาทะเป็นบทตั้งแล้วสรุปลงมาเป็นอภิยะวาทะ ทำให้เห็นไปว่าผู้ฆ่าก็ดี ผู้ใช้ให้ผู้อื่นฆ่าก็ดี ผู้ได้ยืนก็ดี ผู้กล่าวให้ได้ยืนก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดี ผู้ทำให้เข้าใจความ ก็ดี ไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะว่าบุคคลจะเอาศาสตราอย่างคมตัดศีระกัน ไม่เชื่อว่าใครฆ่าใครเป็นแต่เพียงเอาศาสตราสอดเข้าไปในสภาวะ ๗ ประการดังกล่าวมาเท่านั้น

เมื่อมองในแง่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธแนวคิดนี้ รวมไปถึงอภิยะวาทะอื่น ๆ ด้วย เพราะเมื่อมองจากพื้นฐานแห่งคำสอนเรื่องศีลข้อปาณาติบาต เรื่องเมตตภาพรหมิวิหารแล้ว ทำให้เห็นว่าน่าจะทรงเห็นว่า อันมวลสัตว์ผู้มีปราณนั้นอะไรเล่าจะสำคัญเท่าชีวิต เมื่อทรงคนะนี้หันหลังให้แก่ศีลธรรม เห็นชีวิตเป็นดุจวัตถุไร้ค่าเช่นนี้ ก็มิต้องสงสัยว่ามีคคสัญลักษณ์จักไม่ปรากฏ และถ้าทุกคนต่างเห็นกันอย่างนี้ ทุกหนทุกแห่งก็จะต้องประสบกับวิจฺจนจลาจล ชุมโชคด้วยเลือดและน้ำตาอย่างแน่แท้

ในส่วนที่สัตสสททิฎฐิมีความเหมือนหรือต่างกับอุจเฉททิฎฐินั้นพอสรุปได้ดังนี้

๑) ในส่วนที่ต่างกันนั้นจะเห็นได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ อุจเฉททิฎฐิ เห็นว่าทุกสิ่งล้วนขาดสูญ บุญบาป ที่เคยทำเมื่อตอนมีชีวิตอยู่หลังจากตายไปแล้วก็สูญสลายไปกับร่างกายยังคงเหลือไว้แค่ธาตุเท่านั้น ส่วนสัตสสททิฎฐินั้นเห็นว่า ทุกอย่างไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด (คือองค์ประกอบของร่างกาย) ที่เราเห็นว่ามีเปลี่ยนแปลงนั้นที่จริงเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบเท่านั้น เช่น ข้าวเปลี่ยนมาเป็นแป้ง มะพร้าวกลายเป็นน้ำมันพืช เนื้อหารสชาติของสิ่งเหล่านั้นยังมีอยู่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น

๒) ในส่วนที่เหมือนกันคือทั้งอุจเฉททิฏฐิและสัสสตทิฏฐิล้วนถือว่าบุญบาป นรกสวรรค์ ไม่มี ทั้งนี้เพราะสัสสตทิฏฐินั้นเห็นว่าร่างกายเป็นเพียงการประชุมของสภาวะ ๗ กอง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ชีวะ สุข ทุกข์ การที่เราทำลายองค์ประกอบเหล่านี้ไม่ถือว่าผิดแต่อย่างใด เพราะไม่ได้ทำลายสภาวะเหล่านี้แต่อย่างใด ด้วยเหตุว่าสภาวะเหล่านี้มีธรรมชาติที่ไม่เสื่อมสลาย ดังนั้นเมื่อเห็นว่า การทำลายสภาวะเหล่านี้ไม่ผิด ก็ถือว่าทำลายชีวิตไม่ผิดด้วย นั่นก็เท่ากับว่าไม่มีใครทำบาป ทำบุญ และผลของบุญของบาปก็ไม่มี เป็นต้น

๔.๓ อเหตุกทิฏฐิ

“ลัทธิอเหตุกทิฏฐิ เป็นลัทธิที่มีความเห็นว่า สรรพสิ่งไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย เป็นความเห็นของท่านมัคชลิโคศล ทิฏฐินี้ถือว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนคนนั้นไม่ว่าจะเป็นความสุข ความทุกข์ ความบริสุทธิ์ ล้วนเกิดขึ้นมาเอง โดยไม่มีเหตุปัจจัย”^{๑๔}

มติของปราชญ์ฝ่ายพุทธศาสนาได้จัดสรรคนะของมัคชลิโคศล“เป็นอกิริยทิฏฐิ อเหตุกทิฏฐิ และสังสารสุทธิ มีนักปราชญ์บางท่านได้จัดให้อยู่ในประเภทสัสสตทิฏฐิ”^{๑๕} เพราะทิฏฐินี้ส่วนมากเป็นเรื่องอิตตาและโลก ความแน่นอนหรือความเที่ยงของกำเนิดประเภทต่างๆ นั้น ควรจะจัดแยกต่างหากจากสัสสตทิฏฐิ ซึ่งวงการศึกษาเรื่องนี้ได้จัดให้อยู่ในประเภทนียตินิยม”^{๑๖}

ในสามัญญผลสูตร พระเจ้าอชาตศัตรู ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าถึงทิฐิอย่างใดอย่างหนึ่งของมัคชลิโคศลไว้ดังนี้

ครุมัคชลิโคศล ได้กล่าวกับกระหม่อมฉันว่า ดูกรมหาบพิตรไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุมิได้ หาปัจจัยมิได้ ย่อมเศร้าหมอง ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุมิได้ หาปัจจัยมิได้ ย่อมบริสุทธิ์ ไม่มีการกระทำของตนเอง ไม่มีการกระทำของผู้อื่น ไม่มีการกระทำของบุรุษ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีเรี่ยว

^{๑๔}คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเตียง, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ ฉบับมาตรฐาน สำหรับครู-นักเรียน นักธรรม - ธรรมศึกษาชั้นโท, อ่างแล้ว, หน้า ๖๔.

^{๑๕}ดร.นลินักษะ หัตต์, จัดให้อยู่ในประเภท อกิริยทิฏฐิ อเหตุกทิฏฐิ, (Nalinaksha Dutt Early Monastic Buddhism), P 36. พระราชมุนี (ป.อ.ปยุตฺโต), จัดให้อยู่ในประเภท สัสสตทิฏฐิ อกิริยทิฏฐิ สังสารสุทธิทิฏฐิ, (พุทธธรรม), หน้า ๔๑๒.

^{๑๖}วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ปรัชญาครูทั้ง ๖ สมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๘.

แรงของบุรุษ ไม่มีความบากบั่นของความเพียร (แปรไปตามเคราะห์ดี เคราะห์ร้าย ตามความประจวบ ตามความเป็นเอง) ย่อมเสวยสุขเสวยทุกข์ในอภิชาติทั้งหกเท่านั้น อนึ่ง กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรม ๑ กรรมถึง ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒ อภิชาติ ๖ ปุริสภูมิ ๘ อาชีวก ๔,๙๐๐ ปริพพาชก ๔,๙๐๐ นาควาส ๔,๙๐๐ อินทรีย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ ราชอาณาจักร ๓๖ สัตว์ญีครวรรค์ ๗ สัตว์ญีครวรรค์ ๗ นิคันฐีครวรรค์ ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปีศาจ ๗ สระ ๗ ปวภู๗ ๗๐๐ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ จุลมหากัป ๘,๐๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ที่พาลและบัณฑิตเร่ร่อน ท่องเที่ยวไป แล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่าเราจักอบรมกรรมที่ยังไม่อำนวยผล ให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสถูกต้องกรรมที่อำนวยผลแล้ว จักทำให้สิ้นสุดด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ ไม่มีในที่นั่งสุขหรือทุกข์ ที่ทำให้มีที่สิ้นสุดได้เหมือนดวงของให้หมดด้วยทะนาน ย่อมไม่มีในสงสาร ด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อมความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง พาลและบัณฑิตเร่ร่อน ท่องเที่ยวไปจักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มด้วยที่บุคคลขว้างไป ย่อมคลี่หมดไปเอง ฉะนั้นข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อหม่อมฉันถามถึงสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ครุมีกขลิโคศลกลับพยากรณ์ถึงความบริสุทธิ์ด้วยการเวียนว่าย^{๓๘}

ข้อความข้างต้นนี้ มีหัวข้อที่จะตีความและอธิบายโดยย่อได้ ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

๑) ตามแนวคิดของมัททลี โคศล เห็นว่า สิ่งทั้งปวงทั้งหลายในโลก เกิดมีขึ้นด้วยความจำเป็น และเมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็ถูกควบคุมด้วยอำนาจของชะตา ไม่มีสิ่งทีเรียกว่า ความเพียร กำลัง หรือความกระตือรือร้นใดๆ สิ่งต่างๆ ล้วนไร้อำนาจที่เป็นของตนเอง ทั้งหมดล้วนมีแนวโน้มไป ตามโชคชะตาที่กำหนดไว้ สิ่งที่เป็นก็ต้องเป็นไปตามนั้น สิ่งซึ่งไม่เป็นก็ไม่อาจจะเป็นได้ ทุกสิ่งได้ ถูกกำหนดไว้ด้วยชะตาอย่างไม่มี การเปลี่ยนแปลง ตามแนวคิดนี้ หมายความว่า โคศลละ มีความเข้าใจว่า โลกมีสภาพเป็นระเบียบ มีจุดหมายอย่างมีเหตุผล ทุกสิ่งมีฐานะและหน้าที่ที่กำหนดไว้แล้ว ซึ่งเราอาจเรียกคำว่า ธรรมชาติ ชะตา และความเป็นสาเหตุ เป็นระบบที่ไม่มีคำว่างบังเอิญ และไม่มีวิธีการอื่นใดที่จะทำให้สิ่งใดเสื่อมและบริสุทธิ์ได้นอกจากจะเป็นไปตามภาวะที่กำหนดไว้แล้วที่เรียกว่า ชะตากรรม

^{๓๘} ที.สี. ๙/๙๕/๖๐-๖๑.

๒) มักขลิ โคสาล ได้แสดงประเภทต่างๆ เพื่อแสดงว่า การมีลักษณะต่างๆ ของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงและของชีวิตทั้งสิ้นขึ้นอยู่กับ สังคติ หรือประเภท และด้วยสังคตินี้เองที่ทำให้สิ่งนั้นสิ่งนี้มีคุณสมบัติพิเศษบางอย่าง มีลักษณะทางกายบางอย่างสีบัพันธ์และมีพัฒนาการทางอินทรีย์บางอย่าง ซึ่งต่างประเภทกันก็ไม่อาจมีเหมือนกันได้ เช่น ไฟ ร้อน น้ำแข็งเย็น น้ำเหลว หินแข็ง หนามแหลม นกยูง มีขนสวยงาม เป็นต้น

พูดอีกในแง่หนึ่งก็คือ มักขลิ โคสาล ไม่ยอมรับความบังเอิญใด ๆ ในจักรวาล ทุกสิ่งผูกพันอยู่กับกฎของธรรมชาติ ไม่มีพระเจ้า ก็หมายความว่า สิ่งที่เรียกว่า เจตจำนงที่แท้จริงนั้นไม่มี ซึ่งความเห็นเช่นนี้ก็ตรงกับพวกสโตอิกตามแนวคิดปรัชญากรีกสมัยโบราณอย่างไม่น่าเชื่อ คือ พวกสโตอิกถือว่า

...โลกปกคลุมด้วยเหตุผล ซึ่งตีความหมายได้เป็น ๒ ประการ คือ ประการแรกโลกมีจุดประสงค์ ดังนั้นระเบียบ ความกลมกลืน ความงาม และโครงสร้างจึงเป็นสิ่งที่อยู่ในโลก ประการที่สอง เนื่องจากเหตุผลเป็นกฎเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับความไร้กฎ จักรวาลจึงขึ้นอยู่กับกฎโดยสิ้นเชิง ถูกครอบคลุมด้วยกฎจำเป็นแห่งเหตุและผล ดังนั้น ปัจเจกชนจึงไม่มีอิสระ ไม่มีเจตจำนงเสรีในโลก...^{๑๑}

แนวคิดในเรื่องเจตจำนงเสรีของมักขลิโคสาลนี้อาจจะนำมาสู่ข้อสรุปเหมือนกับพวกสโตอิกว่า มีชีวิตอยู่ต่อไปตามธรรมชาติ คืออาจจะเป็นการปล่อยให้ชีวิตดำเนินไปตามกระแสโดยไม่รู้จักยับยั้งจิตใจตัวเอง เพราะถือว่าทุกอย่างมันจะต้องเป็นเช่นนั้น ไม่มีใครห้ามมันได้

หลักการข้อนี้ขัดกับหลักการทางพุทธศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เพราะพุทธศาสนาถือว่าทุกอย่างย่อมเกิดจากเหตุ จะดับไปก็ด้วยมีเหตุให้ดับ เราสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตของตนเองได้ด้วยการกระทำของเราเอง เราจะประสบความสำเร็จหรือไม่มันขึ้นอยู่กับตัวเราเอง ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับโชคชะตาหรือพระเจ้าเป็นผู้กำหนด

ส่วนความแตกกันกับอุจเจททิฐิก็อยู่ที่ อุเหตุทิฐินั้นปฏิเสธเหตุ คือ ถือว่า ไม่มีเหตุ ปัจจัยให้คนเราสิ่งต่าง ๆ พูดให้เข้าใจง่ายก็คือว่า ถ้าเราทำความดี ทำทาน เราไม่ได้มีอิสระเสรีในการทำสิ่งนั้น คือไม่ใช่การกระทำของเราเอง แต่เป็นการลิขิตของกฎธรรมชาติ หรือโชคชะตา คือทุกสิ่งไม่ได้เกิดแต่เหตุแต่ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ทั้งนี้เหตุทิฐิไม่ได้ปฏิเสธว่าบุญบาปไม่มี

^{๑๑} ดับบลิว.ที.สเตรซ (แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน), ปรัชญากรีก, (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๙๓.

หากแต่บุญบาปเกิดขึ้นเอง ในขณะที่อุจเฉทปฏิรูปเสถียรบุญบาป นรกสวรรค์ ว่าไม่มี ทุกสิ่งเมื่อแตกสลายแล้วก็สูญสิ้นไป คือปฏิรูปทั้งเหตุและผลด้วย

๕. ความหมายและความสำคัญของทิวฏฐิ

ทิวฏฐิ หรือเขียนลดรูปเป็น ทิวฐิ แปลว่า ความเห็น หมายถึงถึงความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี ความเข้าใจตามนัยเหตุผล ข้อที่เข้ากับความเข้าใจของตน หลักการที่เห็นสม ข้อที่ถูกใจ ข้อที่เชิดชูเอาไว้ ความใฝ่นิยม หรือที่ปัจจุบันเรียกกันว่า ค่านิยม รวมไปถึงอุดมการณ์ แนวทัศนะในการมองโลกและชีวิตที่เรียกกันว่า โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติพื้นฐานที่สืบเนื่องมาจากความเห็นความเข้าใจและความใฝ่นิยมเหล่านั้น ถ้าจะจัดเข้าเป็นพวกๆ มี ๒ ระดับ คือ

๑) ความเห็น ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่า ว่าดี ไม่ดี ควรจะเป็น ไม่ควรจะเป็น เป็นต้น

๒) ความเห็นความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงว่าคืออะไร เป็นอย่างไร เป็นต้น^{๙๙}

ทิวฏฐิ คือ ความเห็น ความเข้าใจ ความใฝ่นิยมยึดถือต่างๆ นั้น ถือว่ามีอิทธิพลครอบงำ และมีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นอย่างมาก ในกรรมบถ ท่านจัดทิวฏฐิ เข้าเป็นมโนกรรมซึ่งเป็นกรรมที่สำคัญมีผลมากมายร้ายแรงที่สุดยิ่งกว่ากายกรรมและวจีกรรม^{๑๐๐} เพราะเป็นตัวบันดาลกายกรรมและวจีกรรมที่อยู่เบื้องหลังอีกชั้นหนึ่ง สามารถนำชีวิต สังคม หรือมนุษยชาติทั้งหมดไปสู่ความเจริญองกามรุ่งเรืองหลุดพ้น หรือนำไปสู่ความเสื่อม ความพินาศก็ได้ ดังจะมองเห็นในชีวิตของบุคคล ทิวฏฐิเป็นตัวชักจูงและกำหนดชีวิต ทั้งในด้านรับเข้าและด้านแสดงออก กล่าวคือ จะมองเห็นโลกและชีวิตเป็นอย่างไร และจะปฏิบัติต่อโลกและชีวิตนั้นอย่างไร เริ่มตั้งแต่จะแปลความหมายของประสบการณ์ที่รับรู้เข้ามาใหม่อย่างไร จะตีค่า จะตัดสินวินิจฉัยว่าอย่างไร จะหันไปหาหรือเลือกรับสิ่งใด ส่วนใด ในแง่ใดจะเห็นด้วยหรือไม่ จะอยู่ฝ่ายใด แล้วชัก นำแนวความคิด การพูดการกระทำที่จะสนองตอบได้ แสดงปฏิกิริยาออกไปว่าจะเอาอย่างไรพูดหรือทำอย่างไรกับบุคคล สิ่ง สภาพแวดล้อม หรือสถานการณ์นั้นๆ พร้อมทั้งสร้างเหตุผลประกอบสำหรับการที่จะพูดจะทำเช่นนั้น กล่าวสั้นๆ ด้วยศัพท์ธรรมว่า ปฐมแต่งชักนำองค์ธรรมต่างๆ ตั้งแต่สังกัปปะ คือ ความคิดหรือความดำริเป็นต้นไป ให้เป็นมิจฉา หรือเป็นสัมมาทิวฏฐินั้น ๆ

^{๙๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๗๓๖.

^{๑๐๐} อจ.ทสภ.๒๔/๑๖๕/๒๔๕ - ๒๕๐.

ในทางปฏิบัติความสำคัญของทฤษฎีมองเห็นได้ไม่ยาก เช่น เมื่อคนชอบความมั่งมี เห็นว่า ความพรั่งพร้อมทางวัตถุส่วนตัวเป็นจุดหมายของชีวิตเป็นเครื่องวัดความสำเร็จของบุคคลและเป็น เครื่องหมายแห่งความภาคภูมิใจ เขาย่อมพยายามดิ้นรนชวนชวายเป็นแสวงหาความพรั่งพร้อม ทางวัตถุนั้น ไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบกิจการงาน ก็ทำเพื่อจุดหมายนี้ และเมื่อมองดู คนอื่น เขาก็จะวัดจะตีค่าจะให้เกียรติคนนั้นๆ หรือไม่ โดยถือเอาความมั่งคั่งพรั่งพร้อมเป็นเกณฑ์ ยิ่งถ้าขาดความใฝ่สุจริตด้วยแล้วเขาก็จะแสวงหาความมั่งคั่งโดยไม่เลือกวิธีว่าเป็นไปโดยสุจริต ชอบธรรมหรือไม่ และจะมองเห็นคนประพฤตีสุจริตที่ยากไร้ว่า เป็นคนเขลาครี ที่มท้อหรือไร้เกียรติ ถ้าเด็กเห็นว่าการมีอำนาจเป็นความเก่ง เป็นความดี เขาก็จะโน้มไปในทางแสดงอำนาจ ทำตัวยิ่งใหญ่ ชอบครอบงำข่มเหงรังแกผู้อื่น ถ้าคนเห็นว่าบุญบาปไม่มีจริง เป็นเพียงคำขูหลอกไว้ เขาย่อมไม่เอาใจใส่สิ่งที่สอนว่าเป็นบุญและไม่ระวังยังตัวในสิ่งที่ถือว่าเป็นบาป เมื่อคนไม่เข้าใจซึ่ง ถึง สภาวะของโลกและชีวิตที่เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ถาวรอยู่โดยธรรมดา เขาย่อมมีความยึดมั่นต่อชีวิต ร่าง กาย ทรัพย์สิน บุคคลแวดล้อมมาก แล้วเกิดความหวั่นไหว หวั่นกลัว ทำการ และมีพฤติกรรม สะท้อนความทุกข์ซึ่งเป็นไปตามอำนาจของความยึดมั่น หวั่นไหว หวาดกลัวนั้น ดังนั้นเป็นต้น ส่วน ในด้านดีก็จะเป็นในนัยตรงข้ามกัน

ในทางพระพุทธศาสนาความเห็นที่ผิดเรียกว่ามิจจาทิฏฐิ ส่วนความเห็นที่ถูกต้องเรียก ว่า สัมมาทิฏฐิ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดมิจจาทิฏฐิ ได้แก่ ปรโตโฆสะที่ไม่ดีไม่งาม สภาพแวดล้อมทาง สังคม ที่ชั่วร้าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปาปมิตร และอนิโยนิโสมนสิการ คือการทำใจโดยไม่แยบคาย ไม่รู้จักคิด คิดไม่เป็น คิดไม่ถูกวิธี ส่วนปัจจัยที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฏฐิได้แก่ ปรโตโฆสะที่ดีงาม การ หล่อหลอมกลมกล่อมเกลาในทางที่ถูกต้องจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กัลยาณมิตร หรือการเสวนากับสัตบุรุษ และโยนิโสมนสิการ คือการทำใจโดยแยบคาย รู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดถูกวิธี ในงานวิจัยชิ้นนี้จะกล่าวถึงอุจเฉททิฏฐิเป็นหลัก ส่วนทิฏฐิอื่นๆ จะเป็นส่วน แทรกบ้างเล็กน้อย

ลักษณะของทิฏฐิที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตและสังคมมนุษย์ ที่ได้รับการยอมรับและมี การปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงตราบเท่าทุกวันนี้มีอยู่ ๓ กลุ่ม^{๕๐} ดังนี้

๑) ปุพเพกตเหตุวาท คือ ทิฏฐิที่แสดงให้เห็นว่า ความเป็นไปในชีวิตและสังคมมนุษย์ ทั้ง ในส่วนที่จะก่อความสุขหรือความทุกข์ ทั้งในส่วนที่ก่อความเจริญหรือความเสื่อม ล้วนแต่ถูก กำหนดด้วยพลังอำนาจของกรรมเก่า (Past – action determinism)

^{๕๐} วจ.ติก.๒๐/๕๐๑/๒๒๒.

๒) อิสรานิรมานเหตุวาท คือ ทิฏฐิที่แสดงให้เห็นว่า ความเป็นไปในชีวิตและสังคมมนุษย์ทั้งในส่วนที่จะก่อให้เกิดความสุขหรือความทุกข์ ทั้งในส่วนที่ก่อความเจริญหรือความเสื่อม ล้วนแต่ถูกกำหนดด้วยการบันดาลของเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ (Theistic determinism)

๓) อเหตุปัจจัยวาท ทิฏฐิที่แสดงให้เห็นว่า ความเป็นไปในชีวิตและสังคมมนุษย์ทั้งในส่วนที่จะก่อให้เกิดความสุขหรือความทุกข์ ทั้งในส่วนที่ก่อความเจริญหรือความเสื่อม ล้วนแต่เกิดขึ้นเองตามโชคชะตา ไม่มีเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดขึ้น (Accidentalism)

ลักษณะของทิฏฐิทั้ง ๓ ประการดังกล่าวมานี้พระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วย เนื่องจาก ขัดต่อเหตุผลของพระพุทธศาสนา เพราะถ้าบุคคลยึดถือปฏิบัติก็จะทำให้ไม่มีความคิดสร้างสรรค์ เพราะทุกสิ่งได้ถูกกำหนดมาแล้วไม่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้ ไม่มีประโยชน์ที่จะกระตือรือร้นในชีวิต พระพุทธองค์ให้ทรงปฏิเสธไว้ว่า

เมื่อบุคคลยึดกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนโดยความเป็นแก่นสาร ย่อมไม่มีความพอใจหรือความพยายามว่า “สิ่งนี้ควรทำ หรือสิ่งนี้ไม่ควรทำ”...อนึ่ง เมื่อบุคคลยึดถือการเนรมิตของพระผู้เป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่โดยความเป็นแก่นสาร ย่อมไม่มีความพอใจหรือความพยายามว่า “สิ่งนี้ไม่ควรทำ” ก็ย่อมไม่มี... อนึ่ง เมื่อบุคคลยึดถือความไม่มีเหตุโดยความเป็นแก่นสาร ย่อมไม่มีความพอใจหรือความพยายามว่า “สิ่งนี้ควรทำหรือไม่ควรทำ”^{๕๒}

๖. มิจฉาทิฏฐิเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงความจริง

การยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่ง พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นอุปสรรคขัดขวางหรือทำให้เกิดความเนิ่นช้าต่อการเข้าถึงสัจธรรม โดยเฉพาะการยึดแนวคิดแบบอุจเฉททิฏฐินั้นถือว่าเป็นตัวขัดขวางการที่จะพัฒนาชีวิตไปสู่ความดีงามเลยทีเดียว นอกจากนั้น เรื่องของทิฏฐิยังเป็นปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องจัดการแก้ไขในลำดับต้นๆ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า

ปัญหาเรื่องทิฏฐิเป็นปัญหาเฉพาะหน้าและเร่งรีบด่วนที่สุด เพราะถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างต่ำอย่างทรามที่สุด ก็จะทำให้หลงนรกอบายในปัจจุบันทันตาเห็นที่นี้ถ้าสูงขึ้นไปมากกว่านี้ก็ให้หันทุกข์ไปอย่างชั้นประณีต คือ เวียนว่ายตายเกิดไป

^{๕๒} อภ.ติก.๒๐/๕๐๑/๒๒๒-๒๒๓.

แม้จะเป็นเทพเป็นพรหม เราก็ถือว่าต้องทนเวียนว่ายตายเกิดอยู่นั่นเอง เพราะ ฉะนั้นปัญหาเรื่องทิวฐินี้มันจึงมีมาก ไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะเป็นพระอรหันต์^{๑๑}

อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องอุปสรรคจะมีมากหรือน้อยอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับความเข้มข้น ของความยึดมั่นถือมั่นในทิวฐินั้น เพราะทิวฐิจะเป็นเหมือนกำแพงที่ปิดกั้นตัวเองไม่ให้โอกาสออก มารับรู้โลกภายนอกได้อย่างเต็มที่พร้อมกันนั้นก็ปิดกั้นไม่ให้ข้อมูลจากโลกภายนอกเข้ามาหาตัวเอง ด้วยส่งผลให้วิถีชีวิตของตนเวียนซ้ำซากอยู่ในกรอบแคบๆ โอกาสที่จะได้รับรู้ข้อมูลหรือวิถีชีวิตแบบ อื่น ๆ จึงเกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้น พุทธศาสนาจึงได้กล่าวถึงทิวฐิในฐานะเป็นอุปสรรคไว้ในลักษณะ ต่าง ๆ ดังนี้^{๑๒}

๑) ทิวฐิปาทาน ความยึดมั่นในทฤษฎีหรือทิวฐิต่างๆ เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของหลักปรัชญาสมุปบาทโดยเป็นผลสืบเนื่องมาจากค้นหาอีกทีหนึ่งและค้นหานี้ก็สืบเนื่องมาจาก อวิชชานั้นเอง เมื่อบุคคลมีความไม่รู้ (อวิชชา) ในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงในฐานะเป็นกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกัน จึงเกิดความเห็นผิดว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวรขึ้นมาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง แล้วความเห็นผิดนี้ก็บังเกิดเหตุปัจจัยให้เกิดค้นหาหรือความอยากที่จะแสวงหาวัตถุ มาปรนเปรอตน (กามค้นหา) อยากให้ตนได้เป็นหรือดำรงอยู่ในภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง (ภวค้นหา) หรืออยากให้ตนพ้นไปจากภาวะที่เป็นอยู่ (วิภวค้นหา) จากนั้นความอยากนี้ก็จะเป็น ปัจจัยให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในทิวฐิ ทฤษฎี หรือหลักปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่ง (ทิวฐิปาทาน) ที่ตนเห็นว่าเป็นแนวทางที่จะสนองความอยากนั้นได้ จากความยึดมั่นในทิวฐิก็จะนำไปสู่ภาค ปฏิบัติหรือการสร้างสรรค์แล้วได้รับผลของกรรมหมุนเวียนซ้ำซากอยู่ในสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ยิ่งเห็นว่าทิวฐิที่ตนยึดถือสามารถตอบสนองความอยากของตนได้ ก็ยิ่งเพิ่มความยึดมั่นถือมั่นใน ทิวฐินั้นให้เข้มข้นมากยิ่งขึ้นไปอีกในที่สุดทิวฐิที่ตนยึดถือก็จะเป็นเหมือนกำแพงหรือคูที่กักขังตัว เอง

๒) ทิวฐิชาละ ข่ายแห่งทิวฐิ ในพรหมชาลสูตร พระพุทธองค์ได้ทรงเปรียบเทียบทิวฐิ ๖๒ ซึ่งเป็นทิวฐิที่แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้นว่า เป็นเช่นเดียวกับเส้นด้ายจำนวนมากมายที่โยงใยสอด

^{๑๑}พุทธทาสภิกขุ,ความเป็นเจ้าโลก,(กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ศรีสุภาลาดพร้าว,๒๕๑๘), หน้า ๔๙-๕๐.

^{๑๒}“พระมหาสุทิน ถาวโร (ชูช่วย)”,การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสัมมาทิวฐิในพระพุทธานุชาตนา เถรวาท,” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๙.

ประสานกันเป็นตาข่ายแล้วแผ่ขยายปกคลุมครอบงำระบบความคิดความเชื่อของประชาชนในสมัยนั้น คนที่ถูกข่ายแห่งทฤษฎีคลุมเอาไว้จึงเป็นเช่นเดียวกับปลาที่ถูกแหของชาวประมงคลุมเอาไว้ ไม่ว่าจะปลาจะหลุดไหลหรือแหวกว่ายไปมาอย่างไร ก็สามารถทำได้ภายในอาณาบริเวณที่อยู่ภายใต้การครอบงำของแหเท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

เปรียบเหมือนชาวประมง หรือลูกมือชาวประมงผู้ชำนาญ ใช้แหตาถี่ ทอดลงในหนองน้ำเล็กๆ เขาคิดว่า บรรดาสัตว์ตัวใหญ่ในหนองน้ำแห่งนี้ทั้งหมดถูกแหครอบเอาไว้ อยู่ในแหนี้ เมื่อหลุดขึ้นอยู่ในแหนี้ ติดอยู่ในแหนี้ ถูกครอบเอาไว้ เมื่อหลุดขึ้นก็ติดอยู่ในแหนี้ ฉันทิ สมนะหรือพราหมณ์...ประกาศวาทะแสดงทฤษฎีต่างๆ ทั้งหมดถูกทฤษฎี ๖๒ นี้ ซึ่งเป็นดุจตาข่ายปกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อไหลขึ้นก็ไหลอยู่ในตาข่ายนี้ ติดอยู่ในตาข่ายนี้ ถูกปกคลุมเอาไว้เมื่อไหลขึ้นก็ไหลอยู่ในตาข่ายนี้เอง ฉันทิ^{๕๕}

ดังนั้น การติดตาข่ายแห่งทฤษฎีในที่นี้ จึงสื่อถึงพฤติกรรมทางจิตของบุคคลที่ถูกตีกรอบให้คิด ให้ปรุงแต่งสร้างสรรค์หรือให้ตั้งเจตจำนงตามทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง เพราะทฤษฎีมีกำเนิดมาจากอวิชชาหรือความไม่รู้เมื่อไม่รู้ก็คิดฝันสร้างจินตนาการและแสดงพฤติกรรมต่างๆ ภายใต้ การชักนำของทฤษฎีนั้น หลงยึดเอาขอบเขตหรือพื้นที่ที่ถูกข่ายของทฤษฎีคลุมอยู่ นั้นว่าเป็นโลก ที่ยิ่งใหญ่ เป็นเป้าหมายของชีวิต ดังที่พุทธทาสได้กล่าวไว้ความว่า “บรรดาสิ่งที่กั้นสัตว์ดุจตาข่าย ไม่มีอะไรยิ่งใหญ่ไปกว่าทฤษฎี มันทำให้คนที่เข้าไปติดนั้น ไม่ว่าจะเข้าไปติดอยู่ในตาข่ายแล้วก็พอใจที่จะอยู่ในข่ายคือทฤษฎีนั้นเหมือนกับนกที่อยู่ในกรงไม่พอใจที่จะออกจากกรง”^{๕๖}

๓) ทิวไร้ระ^{๕๗} ห้วงน้ำคือ ทิวไร้ หมายถึง ทิวไร้อันเป็นดุจกระแสน้ำที่หลากท่วมในสัตว์หรือกิเลสอันเป็นดุจกระแสน้ำที่ท่วมทับและพัดพาให้เวียนว่ายอยู่ในทะเลแห่งสังสารวัฏ การนำเอาคำว่า “ห้วงน้ำ” มาสื่อความหมายของทิวไร้ ก็เป็นการใช้ภาษาเชิงภาพพจน์เช่นเดียวกัน เมื่อนึกถึงสัตว์ที่ตกลงไปในบ่อน้ำ ภาพที่ปรากฏขึ้นมาในใจของเรา คือ การที่สัตว์นั้นแหวกว่าย วนเวียนไปมาอยู่ในบ่อน้ำนั้นอย่างซ้ำซาก ตราบใดที่ยังขึ้นจากบ่อน้ำนั้นไม่ได้ กิจกรรมแห่งการเวียนว่ายก็จะดำเนินไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหาทางขึ้นจากบ่อน้ำนั้นได้ เมื่อโยงเข้าหา สภาพจิตของบุคคลหรือ

^{๕๕} ที.สี. ๙/๙๐/๕๘.

^{๕๖} พุทธทาส, ความเป็นเจ้าโลก, อ่างแล้ว, หน้า ๘๘.

^{๕๗} ที.ปา. ๑๑/๒๕๘/๓๔๒.

สังคมที่ตกอยู่ในกระแสของทฤษฎี ก็จะทำให้เห็นภาพว่า เป็นสภาพจิตที่ปรุงแต่งวงเวียนซ้ำซากอยู่ ภายใต้อิทธิพลของทฤษฎีนั้น ตรรกะที่ยังไม่เข้าถึงฝั่งแห่งพระนิพพาน กิจกรรมทุกอย่างไม่ว่าจะเป็น การคิด การพูด หรือการกระทำ ก็จะมีวงเวียนซ้ำซากอยู่ในกรอบแห่งทฤษฎีนั้นนั่นเอง ยิ่งถ้าตกลงไปแล้วเกิดหลงเพลินเพลิน ยึดเอาหัวน้ำคือ ทฤษฎีเป็นที่พึ่งที่อาศัยของตน ก็ยิ่งทำให้ถลำลึกและ ยึดระยะเวลาของสังสารวัฏให้ยาวนานมากขึ้นไปอีก ซึ่งจะได้กล่าวถึงขบวนการในการพัฒนาทฤษฎี ที่เป็นมิจาาทฤษฎีเป็นสัมมาทฤษฎีในบทที่ว่าด้วยการพัฒนาทฤษฎีต่อไป

๔) ทฤษฎีสาวะ อาสวะ คือ ทฤษฎี หมายถึง กิเลสที่หมักดองอยู่ในสันดานสัตว์ หรือกิเลส ที่ไหลซึมชานไปย้อมใจเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ การนำคำว่า “อาสวะ” มาใช้อธิบายความหมายของ ทฤษฎี ก็เป็นการใช้ภาษาเชิงภาพพจน์เช่นเดียวกัน เพราะเดิมทีคำนี้ไม่ใช่คำที่ใช้ในภาษาธรรม แต่เป็นคำที่ใช้ในภาษาธรรมดาสามัญทั่วไป หมายถึง เครื่องหมักดอง หรือเมรัย เช่นคำว่า “ปุปฺพผลไมโว” น้ำดองดอกไม้ “ผลไมโว” น้ำดองผลไม้ เป็นต้น เมื่อนึกถึงผลไม้ที่ถูกหมักดองไว้ทำเมรัย เราจะนึก เห็นภาพของน้ำเชื้อที่แผ่ชานแทรกซึมเข้าไปเป็นเนื้อเดียวกันกับผลไม้ ทำให้ผลไม้มีสี กลิ่น และ รสเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของน้ำเชื้อนั้น ทฤษฎีสาวะที่หมักดองอยู่ในจิตสันดานของสัตว์ก็มี ลักษณะเช่นเดียวกัน จะแผ่ชานแทรกซึมเข้าไปย้อมจิต แล้วทำให้มีนเมาเคลิบเคลิ้มและแสดงพฤติกรรมไปตามอิทธิพลของทฤษฎีนั้น

๕) ทฤษฎีสังโยชน์^{๔๔} เครื่องผูกมัดคือ ทฤษฎี ในที่นี้หมายถึง “สักกายทฤษฎี” หรือความ เห็นความเชื่อว่ามีตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร ความเห็นที่ยังติดแน่นในสมมติว่าเป็นตัวตน เรา เขา เป็นนั่น เป็นนี่ มองไม่เห็นสภาพความจริงที่สัตว์บุคคลเป็นเพียงองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกันเข้า การ ที่ทฤษฎีได้ชื่อว่าเป็นสังโยชน์ก็เพราะเป็นกิเลสที่ผูกมัดสัตว์ไว้กับความทุกข์หรือสังสารวัฏ และ การ นำเอาเครื่องผูกมัดหรือสังโยชน์มาสื่อความหมายของทฤษฎี ก็เป็นการใช้ภาษาเชิงภาพพจน์ เช่น เดียวกัน ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ความว่า

สังโยชน์ แปลว่า เครื่องผูก เครื่องล่าม เหมือนกับโซ่ หรือตรวนหรือชื่อ...
เครื่องล่ามเครื่องผูก เครื่องจำ เรียกว่า สังโยชน์ สิ่งที่มีมันผูกจิตใจไว้ ให้ติดอยู่ใน
กิเลส ในความทุกข์ ในวัฏฏะ นี้คือสังโยชน์ ก็คือมันผูกให้ติดไว้กับสิ่งที่จะเป็นทุกข์

^{๔๔} ส.ม. ๑๙/๓๔๙/๙๐.

สิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์มันมีสังโยชน์ผูกติดไว้กับสิ่งนั้นถ้าตัดสังโยชน์ได้หมดก็เป็น
พระอรหันต์^{๔๔}

^{๔๔} พินิจ รักทองหล่อ, ธรรมมานุกรมธรรมโมเขณีย์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓,
(กรุงเทพฯ :สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๗.

บทที่ ๓

อุจเฉททฤษฎีกับแนวคิดแบบสสารนิยม

แนวคิดแบบสสารนิยมเป็นระบบความเชื่อรูปแบบหนึ่งของอินเดียที่มีอยู่ก่อนหรืออยู่ในสมัยเดียวกันกับช่วงสมัยพุทธกาล ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าแนวคิดแบบสสารหรือวัตถุนิยมนั้นไม่มีหลักฐานที่ชี้ชัดลงไปอย่างแน่นอนว่าอยู่ในสมัยใด แต่ก็สันนิษฐานได้ว่าแนวคิดแบบวัตถุนิยมน่าจะมีมาก่อนสมัยพุทธกาลเพราะในคัมภีร์พุทธศาสนาก็มีหลักฐานที่กล่าวถึงลัทธิวัตถุนิยมโดยเรียกว่า "โลกายัต" หรือที่เป็นที่รู้จักกันในนามจรวาก แนวความคิดแบบนี้อาจเกิดจากความไม่พอใจต่อระบบ และวิธีการที่มุ่งหนักไปในทางศาสนาและพิธีกรรมเสียจนละเลย หรือไม่เอาใจใส่ต่อการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ อีกอย่างหนึ่งคำสอนของอุปนิษัตที่มุ่งหนักไปในเรื่องทางจิตซึ่งไม่เหมาะสมกับสามัญชนก็อาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ขึ้น โดยการเสนอความคิดในทางวัตถุนิยมที่ขัดแย้งกับแนวความคิดของอุปนิษัตโดยสิ้นเชิง

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นับตั้งแต่ลัทธิวัตถุนิยมของเกิดขึ้นในอินเดียโดยแนวคิดนี้เรารู้จักกันดีในนามปรัชญาจรวาก แนวความคิดดังกล่าวนี้ก็ได้มีอิทธิตต่อประชาชนของอินเดียมากมายเหมือนแนวคิดระบบอื่นๆ ผู้ที่เลื่อมใสในลัทธิวัตถุนิยมดังกล่าวนี้แม้จะมีบ้างก็เป็นส่วนน้อย ไม่มีอิทธิพลในที่นี้หมายถึงการนำไปสู่การนำหลักปรัชญาเหล่านี้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน หรือมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ เช่น ค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าแนวคิดระบบนี้มักมีผู้กล่าวถึงอยู่เสมอเมื่อต้องกล่าวถึงแนวคิดแบบวัตถุนิยมของปรัชญาอินเดียจึงทำให้ผู้รู้จักปรัชญาาระบบนี้อยู่เป็นอันมากโดยเฉพาะในวงการการศึกษาปรัชญา ในพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาได้มีหลักฐานที่กล่าวถึงคณาจารย์คนสำคัญที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ๖ คน เรียกกันว่าลัทธิครุทั้ง ๖ ซึ่งในจำนวนนั้นก็มีเช่น อชิตะเกส กัมพล ปุกระกัจจายนะ^๑ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ประกาศลัทธิสสารนิยม ซึ่งเป็นลัทธิที่มีแนวความคิดขัดแย้งกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาและคำสอนของศาสนาอื่นๆ ที่อยู่ในสมัยนั้นทั้งหมด นอกจากนี้ในช่วงปลายสมัยพุทธกาลยังมีหลักฐานที่กล่าวถึงผู้มีแนวความคิดแบบวัตถุนิยมนั่นคือ พระเจ้าปา

^๑ รศ. วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, ปรัชญาครุทั้งหกในสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑

ยาสี ซึ่งสันนิษฐานว่าพระองค์คงได้รับอิทธิพลแนวความคิดมาจากครูทั้งหกไม่คนใดก็คนหนึ่งเป็นแน่แท้ ในบทนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดแบบสสารนิยมซึ่งมีการกล่าวถึงในพระไตรปิฎกทั้งที่มีอยู่ก่อนสมัยพุทธกาล และหลังสมัยพุทธกาล คือ แนวคิดของจรรวาก ท่านอชิตะเกสสัมพล ท่านปฏุระ กัจจายนะ และแนวคิดแบบสสารนิยมของพระเจ้าปายาสีตามลำดับดังนี้

๑. แนวคิดสสารนิยมของลัทธิจรรวาก

เนื่องจากไม่มีข้อเขียนใดๆ ของลัทธิจรรวากตกทอดมาถึงปัจจุบันเลย เราจึงไม่อาจทราบได้โดยตรงว่าแนวคิดของลัทธิจรรวากได้สอนไว้อย่างไรบ้าง หลักคำสอนของจรรวากที่เราทราบกันในเวลานี้นั้น ส่วนมากได้จากที่บันทึกไว้ในตำราของลัทธิศาสนาอื่นๆ ของอินเดีย แต่เท่าที่ลัทธิระบบอื่นบันทึกหลักคำสอนของจรรวากไว้^๓ จุดประสงค์ก็เพื่อโต้แย้งหรือคัดค้านคำสอนของจรรวากเท่านั้น ฉะนั้น จึงหวังไม่ได้ว่าคำสอนของจรรวากเท่าที่ปรากฏอยู่เป็นคำสอนที่สมบูรณ์ของลัทธินี้ เพราะอาจจะมีการขาดตกบกพร่องหรือเกินความจริงไปก็ได้ ในหนังสือ "ตรวทรุสนสังครหะ" ได้กล่าวสรุปคำสอนของจรรวากไว้ แต่ก็อีกนั่นแหละคำกล่าวนั้นอาจจะไม่ถูกต้องสมบูรณ์ก็ได้ อย่างไรก็ตาม ในเมื่อไม่มีทางที่จะค้นหาแนวความคิดของลัทธิจรรวากได้โดยตรง เราจำเป็นต้องพอใจกับหลักคำสอนของจรรวากเท่าที่หาได้จากข้อเขียนของลัทธิอื่น ๆ ของอินเดีย

ในองค์ที่สองแห่งบทละครเรื่อง "ประไพธจันทร์ทหัย" กฤษณปติมิศระ นักแต่งบทละครคนหนึ่งของอินเดียได้ย่อบรรยายคำสอนของลัทธิวัตถุนิยมไว้อย่างไว่น่าฟังว่า

โลกยึดเป็นศาสตร์เพียงอย่างเดียว ความรู้ที่ได้รับทางประสาทสัมผัสเท่านั้นเป็นความรู้ที่ถูกต้อง ธาตุทั้งหลายมีเพียงธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลมเท่านั้น ความสนุกสนานเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตของมนุษย์ จิตเป็นแต่เพียงผลผลิตของวัตถุ โลกอื่น (โลกหน้า) ไม่มี ความตายคือความหลุดพ้น"^๓

ในสูตรบางสูตรของพหุทัสสตี ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของคำสอนของลัทธิจรรวากไว้ซึ่งพอจะกล่าวเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

^๓ Chandrodaya Bhattacharya, The Elements of Indian Epistemology, (Calcutta: Modern Book Agency Private Ltd, 1966), P.78.

- ๑) ธาตุทั้งหลายมีเพียงสี่ คือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม
- ๒) ร่างกาย ประสาทสัมผัส และสิ่งที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของธาตุต่างๆ
- ๓) สัมปชัญญะ (Consciousness) เกิดมีขึ้นจากการรวมตัวอย่างถูกส่วนของวัตถุ เช่นเดียวกับคุณสมบัติที่ทำให้เกิดความมีนเมาของสุราเมรัยซึ่งเกิดขึ้นจากการหมักหมมของวัตถุที่ใช้ผลิตฉะนั้น
- ๔) สิ่งที่เรียกว่าวิญญาณหรืออาตมันนั้นมิใช่อะไรอื่นที่แท้ก็คือร่างกายที่มีสัมปชัญญะหรือความรู้สึกนั่นเอง
- ๕) ความบันเทิงเริงรมย์เป็นจุดหมายเพียงอย่างเดียวของชีวิต
- ๖) ความตายคือ โมกษะหรือความหลุดพ้น^๑
- ในหนังสือ สรวทศนสังคหะ (สรวทศนสังคหะ) ได้กล่าวถึงแนวคำสอนของจากรวากให้มีใจความดังนี้

ไม่มีสวรรค์ ไม่มีความหลุดพ้น (โมกษะ) ไม่มีวิญญาณใดๆ อยู่ในโลกอื่น ไม่มีการกระทำหรือกรรมของใครในวาระทั้ง ๔ ที่จะก่อให้เกิดผล (ไม่มีผลของกรรม) การบูชาไฟ พระเวททั้งสาม การร่ายมนต์ของพวกนักบวชและการทาตัวด้วยซีเด้า เป็นอุบายวิหิงษาเลี้ยงชีพของคนโง่ และไร้ยางอายถ้าหากว่าสัตว์ที่ถูกฆ่าในพิธีบูชายัญจะได้ไปเกิดในสวรรค์จริงแล้ว โจน ผู้ประกอบพิธีบูชายัญไม่เอาบิดาของตนมาฆ่ายัญเช่นนี้บ้างเล่า ควรแสวงหาความสุขเสียตั้งแต่ในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ กินดื่มให้สุขสำราญ แม้ว่าจะต้องเป็นหนี้สินเขาก็ตาม เพราะเมื่อร่างกายถึงความเป็เก่าถ่านไปแล้วมันจะกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้อีก โจน พิธีกรรมต่างๆ นั้นเป็นอุบายวิหิงษาเลี้ยงชีพของพวกพราหมณ์นั่นเอง ผู้แต่งคัมภีร์พระเวทคือคนโง่เง่า คนหลงโลก เจ้าพวกอสูรกาย^๒

^๑ รศ. วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, ปรัชญาครูทั้งหกในสมัยพุทธกาล, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒.

^๒ Jadunath Sinha, A History of Indian Philosophy 2, (Culcatta: Sinha Publishing House, 1956), p. 200.

แนวคิดของจรรวากจัดเป็นพวกวัตถุนิยม(materialism) และถือว่าเป็นอุจเจททิฐิ เพราะเชื่อว่าบุญบาป ไม่มี มนุษย์เกิดจากการรวมตัวของธาตุ ๔ เมื่อ ธาตุเหล่านี้แตกสลายก็ไม่เหลืออะไรให้ต้องไปเกิดอีก ลัทธินี้ยืนยันว่าสสารหรือวัตถุเท่านั้นเป็นความจริงอันติมะ เมื่อถือว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริงต่อมัลลัทธินี้ก็ถือว่าความรู้ที่ได้รับทางประสาทสัมผัสหรือความรู้เชิงประจักษ์เท่านั้นเป็นความรู้ที่ถูกต้อง สิ่งใดประจักษ์โดยประสาทสัมผัสไม่ได้ย่อมได้ชื่อว่าเป็นสิ่งเหลวไหล เมื่อเป็นเช่นนี้ ลัทธิจรรวากจึงเห็นต่อไปว่า นรก สวรรค์ ชีวิตในโลกหน้า วิญญาณหรืออาตมัน พระเป็นเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง เพราะสิ่งเหล่านี้รับรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส สิ่งที่มีอยู่จริงตามแนวคิดของพวกจรรวากจึงมีเพียงวัตถุและคุณสมบัติเท่าที่รับรู้ได้ของวัตถุเท่านั้น ซึ่งพอสรุปแนวคิดของลัทธิจรรวากที่เป็นอุจเจททิฐิได้ดังนี้

๑.๑ สรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของธาตุ ๔

แนวความคิดอื่นๆ ของอินเดียส่วนมากมีความเชื่อว่า โลกและสิ่งต่างๆ ในโลกประกอบขึ้นด้วยธาตุ ๕ อย่าง คือ ธาตุดิน(Earth) ธาตุน้ำ (water) ธาตุไฟ (fire) ธาตุลม (air) และอากาศธาตุ (ether) แต่จรรวากถือว่าโลกและสิ่งต่างๆ ในโลกประกอบขึ้นด้วยธาตุเพียง ๔ ชนิดเท่านั้น คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ โดยไม่ยอมรับการมีอยู่ของอากาศธาตุ เพราะถือว่าอากาศธาตุเรารับรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส รู้ได้เพียงการอนุมานเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เนื่องจากจรรวากก็ปฏิเสธการอนุมาน จึงพลอยปฏิเสธการมีอยู่ของอากาศธาตุไปด้วย

จรรวากถือว่าโลกและสรรพสิ่งในโลกเกิดขึ้นด้วยการที่ธาตุทั้ง ๔ ประชุมกัน เมื่อธาตุทั้ง ๔ มารวมกันอย่างถูกส่วนก็เกิดพืชพันธุ์ มนุษย์ และสัตว์ขึ้นมา ธาตุทั้ง ๔ เป็นสิ่งเที่ยงแท้และดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ แต่สิ่งหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของธาตุทั้ง ๔ นั้นไม่เที่ยง มีการเกิดขึ้น เปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลายไปในที่สุด ความตายของมนุษย์ สัตว์และพืชเกิดขึ้นจากการแยกตัวออกจากกันของธาตุทั้ง ๔ นั่นเอง

๑.๒ ยืนยันว่าโลกหน้าและสิ่งที่เรียกว่าอาตมันไม่มี

จรรวากถือว่าจิตหรือวิญญาณหรืออาตมัน เป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงเป็นเอกเทศจากร่างกายซึ่งประกอบด้วยธาตุ ๔ เมื่อใดธาตุทั้ง ๔ มารวมกันเข้าอย่างถูกส่วน สิ่งทีเรียกว่าจิต วิญญาณหรืออาตมัน ซึ่งมีสัมปชัญญะและสามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้ก็เกิด เพราะฉะนั้นจิตจึงเป็นเพียงผลพลอยได้ที่เกิดจากการรวมตัวของวัตถุ สัมปชัญญะหรือความรู้สึกตัวที่เนื่องกับจิตไม่ใช่อื่นไกล ที่แท้ก็คือคุณสมบัติของวัตถุหรือสสารนั่นเอง เมื่อปูนขาวผสมกับขมิ้นเกิดมีสีแดงขึ้นอันใด ธาตุทั้ง ๔

คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เมื่อรวมกันเข้าแล้วก็เกิดเป็นจิตซึ่งเรียกว่าสัมปชัญญะขึ้นขึ้นนั้น การกล่าวว่จิตหรือสัมปชัญญะที่มีอยู่ปราศจากร่างกายซึ่งเป็นวัตถุ จึงเป็นการกล่าวที่เหลวไหลไร้สาระ

ลัทธิจรวากไม่ยอมรับในความมีอยู่ของวิญญาณหรืออาตมันที่ระบบอื่นๆ ของปรัชญาอินเดียเชื่อว่ามียู่จริงและเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้อยู่ยงคงกระพันไม่แตกดับไปพร้อมกับร่างกายและสามารถเคลื่อนจากร่างเดิมที่แตกดับแล้วไปอาศัยอยู่ในร่างกายไม่ได้ จรวากกล่าวว่า

ความเชื่อเช่นนี้เป็นความเชื่อที่เหลวไหลและงมงาย เพราะสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณหรืออาตมันนี้เราไม่เคยมีประสบการณ์เลยไม่ว่าจะด้วยการเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส หรือด้วยการสัมผัส การยืนยันว่ามีสิ่งซึ่งเราไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสใดๆ ก็เหมือนกับการยืนยันว่ามีบุตรชายของผู้หญิงที่เป็นหมัน และยังการยืนยันว่าสิ่งที่เรารับรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัสเป็นสิ่งอมตะ ก็ยังเป็นการละเอื้อมมากขึ้น เหมือนกับยืนยันว่าบุตรชายหญิงเป็นหมันครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิฉันใดฉันนั้น จรวากถือว่าการยืนยันเช่นกล่าวมานี้เป็นเรื่องเหลวไหลโดยสิ้นเชิง^๕

เมื่อจรวากปฏิเสธการมีอยู่ของตัวตนที่เที่ยงแท้หรืออาตมัน ก็ได้ชื่อว่าปฏิเสธเรื่องชีวิตในโลกหน้า หรือชีวิตหลังจากตายไปด้วยในตัว เพราะจรวากเห็นว่าการสอนเรื่องโลกหน้าหรือตายแล้วเกิดใหม่เป็นการสอนของพวกพระที่โง่เขลาและดำรงชีพอยู่ด้วยการลวงโลกพวกเขามุ่งหลอกลวงคนโง่เพื่อการดำรงชีพของตนเองเท่านั้น จรวากมีทรรศนะว่ามนุษย์เกิดหนเดียวตายหนเดียวทุกสิ่งจบลงที่ความตาย ความตายคือโมกษะ ความทุกข์ทั้งปวงหมดสิ้นไปเมื่อคนหมดลมหายใจโลกหน้าไม่มีนรกและสวรรค์ก็ไม่มี

๑.๓ แนวคิดเรื่องอุดมคติชีวิตของลัทธิจรวาก

แนวความคิดเรื่องอุดมคติทางชีวิตของลัทธิจรวากมีลักษณะสอดคล้องกับแนวความคิดแบบวัตถุนิยม คำสอนของจรวากในเรื่องนี้ถือว่าความสุขทางเนื้อหนังเป็นจุดหมายปลายทาง

^๕สุนทร ฤกษ์, ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๔.

ของชีวิตคติชีวิต ของจาร์วากจึงมีอยู่ว่า "จงกิน จงดื่ม และรื่นเริงสำราญ"^๕ คตินี้สอดคล้องกับ ทรรศนะของจาร์วากที่ว่าไม่มีโลกหน้า ไม่มีการเกิดใหม่หลังการตายแล้ว มนุษย์ทุกคนเกิดมาหน เดียวตามหนเดียว คนดีคนชั่วมีจุดสุดท้ายของชีวิตอย่างเดียวกัน นั่นคือ จบลงด้วยความตาย ฉะนั้นมนุษย์จึงควรรีบตักตวงแสวงหาความสุขเสียให้เต็มที่ตั้งแต่เวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ กินให้เป็นสุข ดื่มให้เป็นสุข และสนุกเสียให้อิ่ม ตายแล้วทุกอย่างก็สิ้นสุด จะดื่มจะกินสนุกสนานไม่ได้อีกต่อไป

นอกจากนี้จาร์วากยังปฏิเสธเรื่องกรรมและผลแห่งกรรมอย่างที่เชื่อถือกันในระบบอื่น ๆ ของลัทธิของอินเดียด้วย การกระทำที่ดีสำหรับจาร์วากก็คือการกระทำที่สามารถนำความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินมาให้ได้มากที่สุด การกระทำที่ไม่ดีได้แก่การกระทำที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดและความไม่สบายแก่ร่างกายและจิตใจ ซึ่งควรหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล

นักคิดลัทธิอื่น ๆ ของอินเดียนิยมมากถือว่า จุดหมายหรืออุดมคติของชีวิตที่พึงเข้าถึงมี ๔ ประการ คือ

- ๑) การมีทรัพย์สมบัติอุดมสมบูรณ์ (อรรถะ)
- ๒) การพรั่งพร้อมด้วยความสุขทางกามารมณ์ (กามะ)
- ๓) การทำตนให้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม (ธรรมะ)
- ๔) การบรรลุมิถิระหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง (โมกษะ)^๖

พวกจาร์วากถือว่าจุดมุ่งหมายของชีวิตมีเพียงข้อที่หนึ่งและข้อที่สองเท่านั้น ส่วนข้อ สามและข้อสี่เป็นสิ่งไม่จำเป็นสำหรับการเข้าถึงหรือแสวงหา เพราะทรัพย์สมบัติสามารถทำให้คน เราแสวงหาความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่ชีวิตได้เต็มที่ ความสุขทางเนื้อหนังหรือความสุขทาง กามารมณ์เป็นความสุขสูงสุด คุณธรรมไม่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตแต่อย่างใด เพราะคน ดีคนชั่วก็จบลงด้วยความตายเท่ากัน มิถิระหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ไม่ใช่สิ่งจำเป็นที่จะต้อง แสวงหา ผู้ที่ทนทุกข์ทรมานหรือสละความสุขทางโลกวิสัยเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น ได้ชื่อว่าคนโง่ เซลา เพราะความตายคือมิถิระ หรือความหลุดพ้นที่ทุกคนมีโอกาสบรรลู่ถึงได้เท่ากันโดยไม่ต้อง แสวงหา บุคคลจึงควรแสวงหาความสนุกสนานเพลิดเพลินให้เต็มอิมเสียตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ ตั้งแต่ เวลาที่ความตายยังมาไม่ถึง นี่คือนวนความคิดในเรื่องอุดมคติของชีวิตที่มนุษย์พึงเข้าถึงหรือแสวง หาของลัทธิจาร์วาก

^๕ Jadunath Sinha, op.,cit., p. 201.

^๖ Satischaridra Chatterjee and Dhirendramchan Datta, An Introduction to Indian Philosophy, (Calcutta:University of Calcutta,1960), p. 34.

๒. แนวความคิดสสารนิยมกับทรรศนะอุจเฉททิฐิของอชิตะเกสก์มพล

ผู้ศึกษาแนวคิดในทางศาสนาหรือปรัชญาของอินเดีย เมื่อพูดถึงลัทธิที่มีแนวความคิดแบบวัตถุนิยมก็มักจะนึกถึงลัทธิของพวกจรวากดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และมักจะคิดว่าแนวความคิดแบบวัตถุนิยมของอินเดียมีอยู่เฉพาะลัทธิของจรวากเท่านั้น ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากแนวความคิดของพวกจรวากมักมีผู้นำมากล่าวถึงอยู่บ่อยๆ และมีปรากฏอยู่ในหนังสือตำราปรัชญาอินเดียทุกเล่ม ความจริงแล้วแนวความคิดแบบวัตถุนิยมของอินเดียยังมีอยู่อีกหลายลัทธิ เช่น แนวคิดของอชิตะเกสก์มพลและปฤทธะกัจจายนะที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

อชิตะ เกสก์มพลเป็นหนึ่งในบรรดาคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงที่สุด ๒ คนของอินเดียในสมัยพุทธกาล “ในคัมภีร์บาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มีชื่อของคณาจารย์ทั้งหมดปรากฏอยู่บ่อย ๆ เมื่อพูดถึงแนวคิดแบบมิจฉาทิฐิหรืออุจเฉททิฐิ และมักจะเรียกรวม ๆ ลัทธิเหล่านี้ว่าลัทธิครูทั้ง ๒ ในบาลีสถาปัตยกรรม” อชิตะ เกสก์มพล เป็นคณาจารย์คนที่สามที่พระเจ้าอชาตศัตรูกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า พระองค์เคยเสด็จเข้าไปหาเพื่อสนทนาถามถึงสัจธรรมหรือผลที่จะพึงบังเกิดจากการบำเพ็ญตนเป็นสมณะหรือนักบวช หลักฐานบางแห่งเรียกชื่อของคณาจารย์ผู้นี้ว่า อชิตะ เกสก์มพล และในปายาสีราชัญญสูตรก็ได้กล่าวถึงนักคิดแบบวัตถุนิยมอีกท่านหนึ่งคือ พระเจ้าปายาสี ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

๒.๑ การยืนยันว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง

การเกิดขึ้นของลัทธิวัตถุนิยมนั้นมิใช่เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เกิดขึ้นเพราะเห็นความเหลวไหลของการปฏิบัติตามลัทธิศาสนาและลัทธิเหล่านี้ก็ได้ดำรงอยู่กับแนวทางของศาสนา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นเพื่อเป็นปฏิปักษ์กับศาสนานั้นเอง และเมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็ได้เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาที่มีอยู่ในสมัยนั้นเท่านั้น แต่ยังคงรวมไปถึงการเป็นปฏิปักษ์ต่อความคิดในแนวทางของศาสนาทั้งหมด ซึ่งความคิดในทางศาสนานี้ในทางปรัชญาเรียกว่าจิตนิยม ซึ่งเป็นพวกที่ไม่ค่อยคำนึงถึงความสุขทางเนื้อหนังแต่ชอบหมกมุ่นอยู่ในความรู้หรือความสุขที่เป็นนามธรรม สลัดชีวิตที่เป็นแบบโลกีย์วิสัย แสวงหาความสุขทางใจด้วยการคิดไตร่ตรองไม่ค่อยคำนึงถึงชีวิตปัจจุบัน ส่วนแนวความคิดทางวัตถุนิยมมักเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม ดังจะเห็นจากลัทธิวัตถุนิยมของอชิตะเกสก์มพล โดยมีบันทึกอยู่ในสัจธรรมสูตรและถือได้ว่าเป็นบันทึกที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งพอสรุปความได้ว่า

^๑ ที.สี. ๙/๙๖/๖๒.

คนเรานี้เป็นแต่ประชุมของมหาภูตรูปทั้ง ๔ เมื่อทำกาลกิริยาแล้ว...ธาตุเหล่านี้ย่อมเลื่อนลอยไปในอากาศ...ทำดีทำชั่วไม่มีผล โลกหน้าไม่มี..ทานไม่มีผล ทานเป็นแต่คนเขลาบัญญัติไว้ คนบางพวกพูดว่า มีผล ๆ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ... เพราะกายเมื่อสลายแล้วทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมสูญสูญพินาศสิ้น มนุษย์มีความตายอยู่ เบื้องหน้าย่อมขาดสูญ...^๕

จากข้อความที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าอชิตะเกส กัมพลมีแนวคิดแบบอุจเฉททฐิที่ชัดเจนที่สุดคือเห็นว่ามนุษย์ตายแล้วสูญ ไม่มีภพหน้าหรือการเกิดใหม่ การเรียกว่าอุจเฉททฐินี้เป็นการเรียกที่นิยมกันในสมัยนั้น ถ้าจะเรียกตามแนวของปรัชญาในปัจจุบันก็เรียกว่าเป็นฝ่ายวัตถุนิยม เพราะอชิตะถือธาตุทั้ง ๔ อันเป็นวัตถุ คือธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม เท่านั้นเป็นสิ่งที่มียุขจริง มนุษย์เกิดมีขึ้นเมื่อธาตุทั้ง ๔ นี้มารวมกันอย่างถูกต้อง เมื่อตายธาตุทั้ง ๔ ที่ประชุมกันขึ้นเป็นร่างกายชีวิตจิตใจก็แยกออกจากกัน ส่วนที่เป็นธาตุดินก็แยกกลับคืนไปสู่ธาตุดิน ที่เป็นธาตุน้ำก็กลับคืนไปสู่ธาตุน้ำ เป็นธาตุลมก็กลับคืนไปสู่ธาตุลม อินทรีย์อันได้แก่ส่วนที่เป็นจิตและความรู้สึกนึกคิดที่เกิดจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือทางตา หู จมูก ลิ้น และทางกายหรือผิวหนังก็จะหายหรือปลาสนาการไปกับอากาศการกล่าวเช่นนี้แสดงว่าตามทรรศนะของอชิตะนั้น จิตก็ตีวิญญาณหรืออาตมันดังที่เชื่อกันว่ามีอยู่ในศาสนาพราหมณ์เวลานั้นก็ดี ไม่ได้เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่เป็นเอกเทศต่างหากจากร่างกายอันเป็นวัตถุ หากเป็นเพียงผลพลอยได้ที่เกิดจากการรวมตัวกัน อย่างถูกต้องของวัตถุคือธาตุทั้ง ๔ เท่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อวัตถุธาตุที่รวมกันขึ้นเป็นร่างกายสลายตัวแยกจากกันในเวลาคนตาย จิตและวิญญาณอันเป็นผลผลิตพลอยได้นี้ก็สลายตัวจางหายไป ด้วย

จากทรรศนะของอชิตะ เกสกัมพลดังกล่าวมานี้ จะเห็นว่าเขามีแนวคิดวัตถุนิยมเข้ากับลัทธิวัตถุนิยมของจาร์วากที่ได้กล่าวมาแล้วแม้จะปฏิเสธโลกหน้าหรือการเกิดใหม่หลังจากชีวิตนี้ แต่พวกเขาก็ยังยอมรับการมีอยู่ในโลกปัจจุบันที่เราอาศัยอยู่นี้ ส่วน อชิตะนั้นไม่เพียงแต่จะปฏิเสธการมีอยู่ของโลกหน้าหรือการเกิดใหม่เท่านั้น แม้แต่การมีอยู่ของโลกนี้เขาก็ปฏิเสธ ประเด็นนี้มีได้หมายความว่าเขาปฏิเสธว่าโลกทางวัตถุที่เราอาศัยอยู่นี้ไม่มี แต่หมายความว่าตัวบุคคลที่แท้จริงในชีวิตปัจจุบันนี้ไม่มี เพราะอะไรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็สิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตล้วนแต่เป็นเพียงสภาพแห่งการรวมตัวของธาตุทั้ง ๔ เท่านั้น เมื่อธาตุทั้ง ๔ แยกตัวออกจากกันทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏมีขึ้นก็สลายตัว หมดสภาพของการเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ไปทันที

^๕ ที่.ส. ๙/๙๖/๖๓.

๒.๒ แนวคิดเรื่องอุดมคติของอชิตะเกสก์มพล

การเปรียบเทียบลัทธิจารวากและแนวคิดทางปรัชญาวัตถุนิยมของตะวันตกที่คล้ายคลึงกัน ก็พออนุมานได้ว่า หากมีทรรคนะทางอภิปรัชญาแบบสสารนิยมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อุดมคติของชีวิตที่เป็นผลตามมาจะเป็นอย่างไร

อุดมคติสูงสุดของชีวิตตามแนวคิดของอชิตะเกสก์มพล น่าจะมีว่า "ความสุขและความเพลิดเพลิน คือจุดหมายปลายทางอันสูงสุดของชีวิต" เหตุผลที่นำมาสู่ข้อสรุปนี้ก็เนื่องมาจากทรรคนะทางอภิปรัชญาที่ว่า ความเป็นอยู่ของชีวิตเรานั้นขึ้นอยู่กับร่างกายหรือมหาภูตรูป ๔ เท่านั้น เพราะฉะนั้น จะต้องถือว่าความสุขและความเพลิดเพลินนั้นเกิดขึ้นในร่างกายและโดยอาศัยร่างกายเท่านั้น ถ้าไม่มีร่างกาย ความสุขและความเพลิดเพลินก็ไม่มี และเนื่องจากร่างกายทำให้เราได้รับความสุขความเพลิดเพลิน เราควรถือว่าร่างกายเป็นสิ่งที่ดีที่สามารถจะหาความสุขและความเพลิดเพลินได้ ไม่ควรปล่อยให้โอกาสนี้ล่วงเลยไปโดยไร้ประโยชน์ ความแสวงหาความสุขความเพลิดเพลินทุกอย่างที่จะหาได้ในชีวิตนี้ การที่จะแสวงหาความสุขความเพลิดเพลินในชีวิตโลกหน้าที่ยังมาไม่ถึง เป็นความเหลวไหลไร้สาระหาประโยชน์อันใดมิได้ ดังคำพังเพยที่ว่า "ได้กินนกพิราบวันนี้ดีกว่าได้กินนกยูงในวันพรุ่งนี้"^๕

นอกจากนี้อชิตะเกสก์มพลยังได้ปฏิเสธเรื่องดีชั่วและบุญบาปโดยสิ้นเชิง เพราะเขาเห็นว่าการให้ทานก็ดี การเช่นสรวงหรือการประกอบพิธีกรรมบูชาก็ดี จะไม่ก่อให้เกิดผลแก่ผู้ให้หรือผู้บูชาโดยประการใด ๆ ทั้งสิ้น การให้ทานเป็นเรื่องที่คนใจเขลาบัญญัติไว้ ใครก็ตามที่สอนว่าการให้ทานจะอำนวยผลดีแก่ผู้ให้ ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าพูดเพื่อเจ้อเหลวไหล เป็นการหลอกลวงคนอื่นให้หลงผิด เพื่อประโยชน์ในการเลี้ยงชีพของตนเอง ผลกรรมดีกรรมชั่วก็ไม่มีความคิดหรือความหวังที่ว่า ถ้าทำกรรมดีแล้วจะก่อให้เกิดผลดี เป็นความหวังที่ว่างเปล่า ซึ่งไม่มีทางจะสมหวังขึ้นมาได้

สิ่งที่ช่วยตอกย้ำให้เห็นถึงมีจณาธิฐิแบบอุจเฉททธิฐิที่ร้ายแรงที่สุดของอชิตะเกสก์มพลมากยิ่งขึ้นก็คือ การที่เขาปฏิเสธว่าคุณของบิดามารดาไม่มี เพราะการปฏิเสธเช่นนี้เป็นการปฏิเสธพันธะทางศีลธรรมในหมู่มนุษย์อย่างสิ้นเชิง เพราะเมื่อปฏิเสธว่าบุญคุณของบิดามารดาไม่มีคุณอันใดเสียแล้ว ความดีที่จะเกิดจากการปฏิบัติชอบ และความชั่วที่จะเกิดจากการปฏิบัติไม่ชอบต่อบิดามารดาก็ย่อมได้ชื่อว่าถูกปฏิเสธไปด้วยการปฏิเสธเช่นนี้เท่ากับปฏิเสธคุณค่าแห่งความกตัญญูกตเวทิตีซึ่งเป็นคุณค่าอันสูงส่งทางศีลธรรมในหมู่มนุษย์ ถ้าถือตามทรรคนะของอชิตะเกสก์มพล

^๕ S., Chatterjee and D.Datta, An Introduction to Indian Philosophy, (Calcutta of Calcutta, 1960), p. 65.

บุตรธิดาก็ไม่จำเป็นต้องเคารพนับถือบิดามารดา หากใครจะทารุณทุบตีหรือฆ่าบิดาให้ตายไปก็หาได้ชื่อว่าทำบาปหนักเป็นปิตุฆาตมาตุฆาตไม่ และทำไปแล้วก็ต้องไม่กลัวว่าจะต้องตายไปตกนรก เพราะนรกสวรรค์ไม่มี ชีวิตหลังจากตายไปแล้วไม่มี ชีวิตนี้เป็นชีวิตเดียว คนพาลหรือบัณฑิตมีค่าเท่ากันคือตายแล้วก็ขาดสูญ ชีวิตนี้มีป่าช้าเป็นที่สุด

แม้ในประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องอุดมคติของชีวิตตามแนวคิดของอชิตะ เกสก์มพลจะไม่ได้ปรากฏหลักฐานใด ๆ ในพระไตรปิฎกว่าท่านมีความนิยมชมชื่นกับลัทธิโลภียสุขนิยมเหมือนกับพวกจรวาก แต่ในคัมภีร์สูตรกริตางคะของเซน ปรากฏหลักฐานนี้แก่เรา โดยบันทึกไว้ว่า "หลังจากดำเนินกิจการต่าง ๆ แล้ว (ทรัพย์สมบัติ) ก็แสวงหาความสนุกสนานเพลิดเพลินครคร่ำไปด้วยโลภียสุขต่าง ๆ อย่างนี้แล" °°

จุดหมายสูงสุดโดยทั่วไปของลัทธิในอินเดียสำนักต่าง ๆ ถือกันว่า อยู่ที่การได้ทรัพย์ การแสวงหาความบันเทิง การได้คุณธรรม การได้พ้นจากความทุกข์ พวกจรวากยอมรับเพียง ๑ และ ๒ คือการได้ทรัพย์ การแสวงหาความบันเทิง หรืออาจเขยิบขึ้นไปถึง ๓ คือการได้คุณธรรม แต่ปฏิเสธโมกษะโดยสิ้นเชิง ถ้าเรายอมรับว่าอชิตะ เกสก์มพลเป็นตัวแทนที่มีตัวตนของลัทธิวัตถุนิยม อุดมคติชีวิตของเขา น่าจะเป็นไปตามแนวคิดของจรวากอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งเป็นแนวคิดเดียวกันกับ ลัทธิเอปิคิวเรียน (Epicureanism) ที่เรียกว่า สุขนิยม (Hedonism) ของกรีก °°

ท่าทีของพระพุทธศาสนาในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงดำหนิอชิตะ เกสก์มพล รวมไปถึงครูอื่น ๆ ด้วย และเมื่อพิจารณาคำสอนของครูผู้นี้แล้ว จะเห็นว่าคำสอนในแง่อภิปรายของเขา เป็นอกิริยวาทะ และนัตถิกวาทะปฏิเสธบุญบาปและชาติหน้าปฏิเสธจิต และความหลุดพ้น อันเป็นลัทธิที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการปฏิบัติศีลธรรมในทุกระดับ นอกจากนี้ในด้านจริยศาสตร์ ก็มีแนวโน้มไปในด้านโลภียสุข จัดเป็นกามสุขลลิกานุโยคซึ่งพระพุทธเจ้าทรงดำหนิว่าเป็นทางปฏิบัติในชีวิตประเภทสุดโต่งที่พุทธศาสนิกชนไม่ควรดำเนินตาม

°° Lakshmi R. Goonesekere, "Ajita" Encyclopaedia of Buddhist. (Malalasekera by edited G.P., 1, 1963), p. 326.

°° ฉลอง อังศรี, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องจุดหมายสูงสุดและรูปแบบการตัดสินใจทางจริยศาสตร์, วิทยานิพนธ์ศาสนศาตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔, หน้า ๔๒.

ภูตทั้งหลาย มีเบื้องต้นเป็นสิ่งไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ท่ามกลาง ทั้งเบื้องปลาย
ก็ไม่ปรากฏอีก อรชุน! จะใคร่ครวญไปใยในเรื่องนี้

ชีวาตมันนี้ ใครสังเกตก็ว่าอัศจรรย์ ใครกล่าวถึงก็ว่าอัศจรรย์ ส่วนผู้ฟัง ก็ได้
ยินว่าอัศจรรย์ แม้ครั้นได้ยินแล้ว ก็ไม่มีใครสักคนเข้าใจ

ภารต! สิ่งอันสิ่งอยู่ในร่างกายของทุกคนนี้ ใคร ๆ ย่อมฆ่าไม่ได้เป็นนิตย์
ฉะนั้นท่านไม่ควรเศร้าโศกถึงสัตว์มีชีวิตใด ๆ เลย^{๑๔}

ข้อความในภควัทคีตา ที่นำมาเปรียบเทียบไว้นี้ มีสาระสรุปได้ว่า ภควัทคีตา มีความ
เชื่อในความเป็นอมตะของอาตมัน ซึ่งในสำนวนของปฤทธะ กัจจายนะ ได้แก่ ชีวะ ข้อแตกต่างกัน
ระหว่างความคิดทั้งสองนี้ก็คือ ตามหลักภควัทคีตา องค์ประกอบต่าง ๆ รวมทั้งชีวะ มีที่มาจาก
พรหม แต่ในทรรศนะของปฤทธะ กัจจายนะ ชีวะและองค์ประกอบต้นตำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ แต่ละ
อย่างเป็นอมตะในตัวของมันเอง

มองจากทรรศนะของพระพุทธศาสนา “แนวคิดของปฤทธะ กัจจายนะ จัดอยู่ในประเภท
สัสตวาทะ เพราะถือว่า มีสิ่งที่เที่ยงแท้มั่นคง ๗ ประการ ตามนัยของพรหมชาลสูตรแต่ในสามัญญ
ผลสูตร น่าจะเรียกว่า สัตตกายวาทะ”^{๑๕} ซึ่งแปลว่า ธาตุมี ๗ อย่าง และเนื่องจากถือว่าการฆ่าไม่
เป็นการฆ่า คือ ไม่มีบาปในการกระทำนั้น ก็จัดอยู่ในประเภทที่เรียกว่า อภิรยวาทะ อันเป็นการถือ
ว่า ไม่มีบุญบาปความดีความชั่วแต่ประการใด

ในประเด็นนี้ ในคัมภีร์ของเซน ได้จัดแนวคิดของปฤทธะ กัจจายนะ ไว้ในประเภท ต่าง ๆ
โดยเรียกชื่อเป็นลัทธิต่าง ๆ คือ

- ๑) อัญญาชีโว อัญญสรีรวาทะ
- ๒) อาตมชฎฐวาทะ
- ๓) อนิกยวาทะ^{๑๖}

ที่เรียกว่า อัญญาชีโว อัญญสรีรวาทะ แปลว่า วาทะว่าชีวะเป็นอย่างหนึ่ง สรีระเป็น
อย่างหนึ่ง มีความหมายเป็นการอธิบายว่า กายายณะ ถือว่า ชีวะแตกต่างจากกาย ชีวะกับกาย

^{๑๔} แสง มนวิthurและจ่านงค์ ทองประเสริฐ, ภควัทคีตา, (กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา, ๒๕๒๕),
หน้า ๒๔ - ๒๘.

^{๑๕} บาลี : สุตติเม มหาราช กายา...ที่.สี.,๙/๙๗/๗๓.

^{๑๖} Barua,B.M., A History of Pre-Buddhistic Indian Philosophy. (Calcutta:University
of Calcutta,1921), p. 326.

แตกต่างกันหรือไม่นี้ เป็นปัญหาหนึ่งในอันตคาหิติฐิ ซึ่งมักมีผู้มาถามพระพุทธเจ้าบ่อย ๆ เป็นอพยาคตปัญหา คือปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์

ที่เรียกว่า อาตมชฎฐวาทะ แปลว่า วาทะว่าชีวะเป็นที่ ๖ นี้เป็น แตกต่างจากบันทึกเกี่ยวกับลัทธิของเขา "ในสามัญญผลสูตร ซึ่งถือว่า ชีวะเป็นที่ ๗ เช่นน่าจะถือว่า สุข ทุกข์เป็นองค์ประกอบที่ไม่ใช่ธาตุ ไม่จำเป็นต้องแยกจากกัน จึงนับชีวะเป็นที่ ๖"^{๑๑}

ที่เรียกว่า อนิกยวาทะ แปลว่า วาทะว่า มีความมากมาย หมายความว่า ปกฐะ กัจจายนะ ได้จำแนกความจริงที่เป็นองค์ประกอบออกเป็นหลายอย่าง ซึ่งในสำนวนของปรัชญาเรียกว่า พหุนิยม (Pluralism)

ทฤษฎีสภาวะ ๗ กองของปกฐะกัจจายนะ เป็นแนวคิดแบบปรมาณูอย่างหยาบที่ปรากฏในปรัชญาอินเดียยุคต้น ๆ การที่เขาถือว่าสุขทุกข์เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับธาตุทั้ง ๔ นั้น แสดงว่าสุขและทุกข์ก็มีลักษณะเป็นปรมาณูหรือวัตถุธาตุที่มีอยู่ได้ด้วยตนเองมาตั้งแต่เดิม เมื่อเป็นเช่นนี้การปฏิบัติอย่างใดที่มุ่งหวังจะขจัดทุกข์ให้หมดสิ้นไป ย่อมไม่อาจจะเป็นผลสำเร็จได้ เพราะทุกข์เป็นสิ่งยั่งยืนและไม่เปลี่ยนแปลง จึงไม่มีทางที่จะทำให้มันสูญหายไปได้ เมื่อทุกข์เป็นสิ่งที่ทำให้สูญหายไม่ได้ไมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์อย่างปรัญจาระบบต่างๆ ของอินเดียมุ่งหวังจะเข้าถึงก็เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ พุดง่าย ๆ ก็คือว่าตามธรรมชาติของปกฐะ ไมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์อย่างเข้าใจกันทั่ว ๆ ไปไม่มี ส่วนชีวะที่ปรากฏอยู่ในทฤษฎีสภาวะ ๗ กองของปกฐะด้วยนั้น เขาคงหมายถึงสภาพที่ทำให้ชีวิตเกิดมีขึ้น ซึ่งเป็นส่วนผลมอย่างหนึ่งของสิ่งมีชีวิตทั้งปวงชีวะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง และไม่แตกดับเช่นเดียวกับสภาวะอื่น ๆ ที่กล่าวถึงมาแล้ว ในลักษณะดังกล่าวนี้สิ่งที่ปกฐะเรียกว่าชีวะจึงน่าจะมีสภาพเป็นวัตถุหรือสสารเช่นเดียวกับธาตุ ๔ หรือมีฉะนั้นก็อาจจะมีความเป็นเช่นเดียวกับอาตมัน หรือชีวะตมันของปรัชญาอุปนิษัท แต่ชีวะตามแนวคิดของปกฐะคงจะไม่มีทางท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเหมือนชีวะตมันของอุปนิษัท เพราะในธรรมชาติของเขาไม่มีตอนใดที่แสดงว่าเขาเชื่อในเรื่องการเกิดใหม่และในกฎแห่งกรรมที่เป็นหลักสำคัญเกี่ยวกับการเกิดใหม่อย่างแนวคิดของอุปนิษัท โดยเหตุที่สภาวะทั้ง ๗ กอง ตามธรรมชาติของปกฐะมีลักษณะเป็นวัตถุหรือสสาร แนวความคิดของเขาจึงจัดอยู่ในประเภทวัตถุนิยม

^{๑๑} รศ. วิจิตร เกิดวิสิษฐ, ปรัชญาครุฑทั้งหกในสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐.

๓. แนวคิดสสารนิยมของปฏะ กัจจายนะ

ปฏะ กัจจายนะ เป็นคณาจารย์ผู้มีชื่อเสียงอีกคนหนึ่งในบรรดาครูทั้ง ๖ ที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก หลักฐานในคัมภีร์บาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกล่าวว่ ปฏะ กัจจายนะเกิดในตระกูลพรหมณ์ คำว่า กัจจายนะ เป็นชื่อตระกูล คนโดยทั่วไปจึงเรียกว่าเขาว่า ปฏะ กัจจายนะ

หลักฐานในบางแห่งได้กล่าวถึงปฏะ กัจจายนะไว้ว่า เขาไม่ชอบตอบปัญหาที่ใครต่อใครมาถาม หากมีผู้ถามปัญหาจริงจัง เขาจะรู้สึกรำคาญและแสดงอาการไม่พอใจทันที หลักฐานในพระสูตรบางแห่งบอกว่าบรรดาสาวกหรือศิษย์ของปฏะไม่ค่อยให้ความสนใจกับอาจารย์มากนัก “แต่ในพระสูตรบางสูตรกล่าวว่าประชาชนทั่วไปให้ความสนใจยกย่องปฏะอย่างสูง ในฐานะที่เป็นคณาจารย์ผู้มีชื่อเสียงที่มีผู้นับถือเลื่อมใสมาก”^{๒๒} ในปรัคนอุปัชฌ์ทกล่าวว่ “ในบรรดาผู้ที่มาถามปัญหากับปิปปลาทะนั้นมีบุคคลผู้หนึ่งชื่อ กพันธิ กัตถายนะ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นบุคคลคนเดียวกับ ปฏะ กัจจายนะ ที่ถือว่าเป็นบุคคลคนเดียวก็เพราะคำว่า “กพันธิ” และ “กฏะหรือปฏะ” มีความหมายตามศัพท์ว่าหมายถึงบุคคลที่มีหนักที่คอหรือไหล่ ในหนังสือมิลินทปัญหาชื่อของปฏะได้ปรากฏพร้อมกับชื่อคณาจารย์ร่วมสมัยอื่นๆ อีก ๕ คนว่าเป็นบุคคลร่วมสมัยกับพระยามิลินท์ แต่ก็ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วตอนที่ว่าด้วยแนวคิดของชิตะเกสกัมพล คือ ไม่มีทางจะเป็นไปได้ที่บุคคลผู้มีชีวิตอยู่ในสมัยพุทธกาลจะมีอายุยืนยงจนถึงสมัยของพระยามิลินท์ ชื่อ ปฏะ กัจจายนะที่ปรากฏในมิลินทปัญหาคงเป็นชื่อของลัทธิ หรือมีฉะนั้นก็เป็นชื่อของคณาจารย์ที่สั่งสอนลัทธิของปฏะสืบต่อมาจนถึงสมัยของพระยามิลินท์นั่นเอง ในกรณีของปฏะสิ่งที่แปลกจากคณาจารย์คนอื่นๆ ก็คือเขามีได้อ้างว่าตนเองเป็นสัตัพัญญูเหมือนอย่างปุณณะ กัสสปะ มกขลิ โคสาล และนิครนถ์ นาฏบุตรที่ขอบอ้างตนว่าได้บรรลุสัตัพัญญุตญาณ

๓.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาของปฏะ กัจจายนะ

ในสามัญญผลสูตร แห่งที่ฌนิกาย พระเจ้าอชาตศัตรูได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า เมื่อพระองค์ได้เข้าไปหาปฏะ กัจจายนะ และได้รับสั่งถามถึงสามัญญผล หรือผลแห่งการดำเนินชีวิต เป็นสมณะว่าจะอำนวยผลให้ในปัจจุบันทันตาเห็นอย่างไรบ้าง แทนที่ปฏะจะกราบทูลตอบให้ตรงคำถาม ท่านกลับแสดงทรรศนะแนวคิดทางปรัชญาของท่าน ดังนี้

^{๒๒} กองวิชาการมูลนิธิธรรมมหาธาตุมหาวิทยาลัย, *สมัยคลาสิกานีแปล เล่ม ๑*, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๑.

ดูก่อนมหาบพิตรสภาวะ ๗ กองเหล่านี้(ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ ชีวะ) ไม่มีใครทำ(พระเจ้า) ไม่มีใครเนรมิต...มันเป็นสภาพที่ยั่งยืนตั้งมั่นอยู่ดูจุเขา ตั้งมั่นอยู่ดูจเลาะระเนียด...ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน...^{๑๑}

จากข้อความสั้น ๆ ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงคำสอนของปฏฐ กัจจายนะ ว่าคงจะมีรายละเอียดมากกว่านี้ เพราะถ้าเขามีคำสอนเพียงเท่านี้ เขาคงจะไม่ได้รับการยกย่องว่าเป็นคณาจารย์ผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งในบรรดาคณาจารย์ผู้มีชื่อเสียง ๖ คนในสมัยพุทธกาล แต่เนื่องจากวรรณคดีบาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้บันทึกคำสอนของเขาไว้เพียงเท่านี้ และไม่มีหลักฐานที่จะพึงทราบได้จากที่อื่นอีก เราจึงไม่มีทางทราบได้ว่าคำสอนอย่างอื่นของเขามีอะไรอีกบ้าง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าปฏฐะอาจจะมีคำสอนปลีกย่อยอย่างอื่นอยู่อีก แต่เท่าที่ปรากฏอยู่ในบาลีสามัญญผลสูตร คงจะเป็นสาระสำคัญแห่งคำสอนของเขาโดยสรุป ซึ่งทำให้เราทราบได้แน่ชัดว่าทรรศนะที่เป็นหลักของเขาเป็นอย่างไรถ้าพิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่าทรรศนะของปฏฐะกัจจายนะไม่แตกต่างจากทรรศนะของอชิตะ เกสกัมพลมากนัก แนวคิดของอชิตะกัมพลนั้น ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นสสารอันติมะ (Ultimate substance) สิ่งต่าง ๆ ในสากลจักรวาลล้วนแต่เกิดจากการรวมตัวของธาตุ ๔ ทั้งสิ้น ส่วนในแนวคิดของปฏฐะก็ได้กล่าวถึงธาตุ ๔ ไว้ในทำนองเดียวกันแต่นอกเหนือจากธาตุ ๔ แล้ว เขายังพูดถึงสุข ทุกข์ และชีวะเมื่อรวมเข้าด้วยกันก็เป็นสิ่งที่ปฏฐะกัจจายนะเรียกว่า “สภาวะ ๗ กอง หรือ ๗ ประการ

ที่น่าสังเกตในแนวความคิดของปฏฐะ กัจจายนะอีกประการหนึ่งก็คือ สิ่งที่เขาเรียกว่าสภาวะ ๗ กองนั้น มีลักษณะเป็นสิ่งที่แท้จริงอันติมะ (ultimate substance) เพราะเขาถือว่าสิ่งทั้ง ๗ นั้นเป็นสิ่งที่มิอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง ไม่มีใครสร้างขึ้นและไม่มีใครเป็นผู้บัญชาให้ใครสร้างขึ้นได้ เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ไม่แตกดับ คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ยิ่งกว่านั้น ที่เขากล่าวไว้ว่าสภาวะทั้ง ๗ กอง เป็นสิ่งที่ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน แสดงว่าสิ่งทั้ง ๗ นั้น สามารถจะอยู่รวมกันได้โดยไม่ขัดแย้งกันแต่ก็ไม่เกื้อกูลกัน การเกิดมีขึ้นของสิ่งต่าง ๆ เกิดจากการรวมตัวของสภาวะทั้ง ๗ นั้น ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตก็คงประกอบขึ้นด้วยสภาวะเพียง ๔ อย่าง คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม แต่ถ้าเป็นสิ่งมีชีวิตก็ประกอบขึ้นด้วยสภาวะครบทั้ง ๗ อย่าง แม้ว่าสิ่งที่เกิด

^{๑๑}ที่.สี. หน้า ๖๗.

ขึ้นจากการรวมตัวของสภาวะดังกล่าวนี้จะไม่เพียงมีการเปลี่ยนแปลงแต่ตัวสภาวะเองเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้และไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยประการทั้งปวง

หากมองให้กว้างออกไปในวราภรณ์กรรมของฮินดู เราจะพบว่าพระคัมภีร์ของ ปกฤษะ กัจจายนะที่มีความคล้ายคลึงกับข้อความใน ภควัทคีตา บทที่สอง ว่าด้วยสางขยะโยคะหรือหลักของความรู้อัน พระกฤษณะได้กล่าวกับอรชุนว่า

สิ่งที่ไม่มีอยู่ ย่อมมีภาวะ สิ่งที่มีอยู่ย่อมไร้ภาวะ ที่สุดแห่งปรัชญาทั้งสองนี้
ปราชญ์ผู้เห็นความก่อกำเนิดของสิ่งต่างๆ ย่อมเห็นแจ้งตลอด

พึงรู้ไว้ด้วยว่า สิ่งซึ่งแผ่ทั่วสากลจักรวาลนี้ ย่อมไม่พินาศ ใด ๆ ไม่อาจทำ
สิ่งซึ่งไม่เสื่อมสิ้นนี้ให้พินาศไปได้

นี่ท่านเรียกว่า ศรีริน(อาตมัน) เป็นสภาพที่เที่ยงแท้ ไม่พินาศ อยู่เหนือการ
พิสุจน์เข้าอาศัยอยู่ในร่างกายอันเป็นสิ่งที่สิ้นสุด ฉะนั้นจงทราบเถิดท่านเฝ้า ภารตะ

ใครจะนึกเอาว่า ศรีรินนี้เป็นผู้ฆ่า และคิดเอาว่า ศรีรินนี้เป็นผู้ถูกฆ่า เราทั้งสอง
นั้นเป็นคนไม่รู้ (ความจริง) นี้ไม่ได้ฆ่าใคร และไม่ถูกใครฆ่า

นี้ไม่เคยเกิด ไม่เคยตาย จะไม่เป็นอีกเมื่อได้เป็นแล้ว นี้ไม่เกิด เที่ยงในภาย
หน้าและเที่ยงมาแล้วย่อมฆ่าไม่ตาย ในเมื่อร่างกายถูกฆ่า

ผู้รู้จักสิ่งนี้อันไม่เกิด ไม่สูญ ไม่อาจถูกทำลายและเที่ยงแท้ เขาจะถูกฆ่า
หรือจะฆ่าใครได้อย่างไร ปารตะ!

เหมือนคนถอดเครื่องนุ่งห่มอันเก่าเสีย สวมชุดอื่นซึ่งเป็นเครื่องใหม่อันใด
ชีวาตมันที่อาศัยร่างก็ฉนั้น ทั้งร่างเก่าเสียเข้าสู่ร่างอื่นอันเป็นร่างใหม่

ชีวาตมันนี้ไม่ถูกอาวุธประหาร ไม่ถูกไฟไหม้ ไม่เปียก ไม่ถูกลมพัดให้แห้ง

ชีวาตมันนี้ ไม่ถูกตัว ไม่ถูกเผา ทำให้เปียกก็ไม่ได้ ทำให้แห้งไม่ได้ เที่ยงแท้
ปรากฏทั่วไป มั่นคงไม่หวั่นไหวและยั่งยืน

อาตมัน ท่านกล่าวว่า ไม่มีความปรากฏ เป็นอจินไตย ไม่มีวิการ (ไม่เปลี่ยนแปลง
ภาวะ) ฉะนั้นเมื่อรู้ว่าเป็นดังนี้แล้ว ท่านไม่ควรเศร้าโศกเลย

ถึงแม้หากท่านจะคิดว่า อาตมันนี้ ต้องเกิดเสมอและต้องตายเสมอ กระนั้น
แล้ว ท่านก็ไม่ควรเศร้าโศกเลย มหาพาหุ!

เพราะเที่ยงอยู่แล้วว่า สิ่งเกิดแล้วต้องตาย และเที่ยงอยู่ว่า สิ่งที่ตายแล้วต้อง
เกิด ฉะนั้นท่านไม่ควรเสียใจในสิ่งซึ่งหลบเลี่ยงไม่ได้

อย่างไรก็ตาม ความเป็นวัตถุนิยมตามแนวคิดของปฏุระ กัจจายนะปรากฏให้เห็นได้ชัดที่สุดดังข้อความว่า

...ผู้ฆ่าเองก็ดี ผู้ใช้ให้คนอื่นฆ่าก็ดี ผู้ไต่ยนเองก็ดี ผู้กล่าวให้คนอื่นไต่ยนก็ดี ผู้เข้าใจความหมายเองก็ดี ผู้ทำให้คนอื่นเข้าใจความหมายก็ดี ไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะว่าบุคคลเอาศาสตราที่คมกล้าตัดศีรษะกัน ก็ไม่เชื่อว่าใครปลงชีวิตใคร เป็นแต่เพียงเอาศาสตราสอดไปตามช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้น^{๑๑}

ข้อความนี้ชี้ให้เห็นได้ชัดว่า สภาวะ ๗ กอง ตามทรรศนะของปฏุระมีสภาพเป็นวัตถุหรือสสารที่ไร้ความรู้สึกนึกคิด โดยสภาพของมันเอง สภาวะทั้ง ๗ กองไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จึงไม่มีการรับรู้โดยประการใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เมื่อสภาวะทั้ง ๗ กองมารวมกันเข้าอย่างถูกส่วนแล้ว สิ่งมีชีวิตเช่นคนจึงเกิดมีขึ้น แต่แม้จะเกิดเป็นคนซึ่งมีชีวิต ส่วนประกอบต่าง ๆ ของคนก็ยังคงเป็นวัตถุหรือสสารอยู่นั่นเอง สำหรับจิตใจนั้นคงเป็นเพียงผลผลิตผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวอย่างถูกส่วนของวัตถุทั้ง ๗ เพราะฉะนั้นปฏุระกัจจายนะ จึงเห็นว่าถ้ามีใครเอาดาบที่คมกริบไปตัดศีรษะคนอื่นหรือแทงคนอื่นให้ตายก็ไม่เชื่อว่ามีผู้ฆ่าและผู้ถูกฆ่า เพราะผู้แทงก็เป็นวัตถุ สิ่งที่ใช้แทงก็คือดาบก็เป็นวัตถุ ผู้ที่ถูกแทงก็เป็นวัตถุ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพียงวัตถุคือดาบสอดแทรกผ่านไปตามช่องว่างแห่งสภาวะ ๗ กอง ซึ่งเป็นวัตถุเท่านั้นเอง หาได้เชื่อว่ามีใครฆ่าใครไม่ เมื่อถือว่ามีผู้ฆ่า ไม่มีผู้ถูกฆ่าเสียแล้วเรื่องกรรมและผลแห่งกรรมก็ไม่ต้องพูดถึงกันอีก เพราะเป็นการปฏิเสธกรรมและผลแห่งกรรมโดยอัตโนมัติ ด้วยเหตุนี้ปฏุระ กัจจายนะ จึงได้เชื่อว่าเป็นอกกรรมวาที อภิริยวาที คือ ผู้กล่าวว่าไม่มีกรรมไม่มีการกระทำ

๓.๒ อุดมคติชีวิตตามแนวคิดของปฏุระ กัจจายนะ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า แนวคิดของปฏุระ กัจจายนะจัดอยู่ในประเภทวัตถุนิยมซึ่งถือว่าเป็นภัยต่อระบบศีลธรรมเช่นเดียวกับอภิริยวาทีอื่น ๆ เช่น ปุรณะ กัสสปะ จารวาก อชิตะเกส กัมพล เป็นต้น โดยปฏุระถือเอาสัสตวามะเป็นบทตั้งแล้วสรุปลงมาเป็นอภิริยวาที ปฏิเสธเรื่องกรรมอย่างสิ้นเชิง ปฏิเสธเรื่องโมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์นิรันดร ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางตามแนวคิดของอินเดียทุกระบบ เมื่อพิจารณาตามทรรศนะของปฏุระกัจจายนะตามที่ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ จะเห็นว่า โมกษะอย่างที่เข้าใจกันในระบบความคิดระบบอื่น ๆ ของอินเดียนั้น ไม่ปรากฏในระบบความคิดของคณาจารย์ผู้นี้ เพราะเมื่อเขาถือว่าสภาพหรือที่เรียกว่าทุกข์เป็นสิ่งที่คงที่ เทียงแท้และไม่เปลี่ยนแปลง การขจัดทุกข์ให้หมดไปเพื่อการบรรลุถึงโมกษะย่อม

^{๑๑} ที.สี. หน้า ๖๓.

ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ เพราะเมื่อมนุษย์เป็นเพียงวัตถุผสมที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของสภาวะ ๗ กองอันเป็นสสาร การตายของมนุษย์ก็คือการแยกออกจากกันของวัตถุสสารทั้ง ๗ กองนี้เท่านั้นหาได้ชื่อว่ามีใครตายไม่ ถ้าถือว่ามีสถานะที่เรียกว่าโมกษะความตายนั่นเองคือโมกษะที่มนุษย์ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงได้เท่าๆกันโดยไม่ต้องใช้ความพากเพียรพยายาม มนุษย์เกิดหนเดียวตายหนเดียว ความตายเป็นปรากฏการณ์สุดท้ายของชีวิต ไม่มีโลกหน้า ไม่มีการเกิดใหม่หลังจากตายไปแล้ว เมื่อคนตายสภาวะ ๗ กอง ซึ่งเป็นสิ่งเที่ยงแท้ไม่แตกดับก็กระจัดกระจายแยกออกจากกัน หากกองใดกองหนึ่งจะไปก่อรูปร่างขึ้นเป็นคนได้อีก บุคคลนั้นก็เป็นคนใหม่ที่ไม่มียุทธลักษณะของคนเก่าเหลืออยู่อีก

บรรณานุกรมของปุถุชน กัจจายนะในประเด็นนี้ได้มีการนำไปสอดแทรกใส่เข้าไปใน บทประพันธ์เรื่องกามนิต ภาค ๑ บทที่ ๑๐ ว่าด้วย รหัสยลัทธิติวาษศรพ ซึ่งได้บรรยายไว้ว่า

...มีบางคนกล่าวว่า เทวทัณฑ์ย่อมมีแก่ใจด้วย (คือการลงโทษ) ความข้อนี้ พวกสุตรบอกไว้ว่า หามิได้ แปลว่า ไม่นั่น...เพราะความว่างเปล่า หมายถึงความตามหลักเหตุผล คือว่า ถ้าข้าพเจ้าตัดหัวคน หรือสัตว์ ดาบของข้าพเจ้านั้นเข้าไปในระหว่างอนุปรมาณูอันแยกมิได้ เพราะอนุปรมาณู มีลักษณะอันแยกไม่ได้โดยแท้ ดาบของข้าพเจ้าจึงไม่ฟันอนุปรมาณู เพราะฉะนั้น ดาบที่ว่าฟันลงไป จึงฟันในที่ว่างเปล่าระหว่างอนุปรมาณู ก็ความว่างเปล่า ใครเล่าจะทำอันตรายได้ เพราะการกระทำอันตรายในสิ่งที่ไม่มียกเท่ากับไม่ได้ทำอันตรายในสิ่งต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่เอาดาบฟันลงไปในที่ว่างเปล่า จึงไม่ต้องรับผิดชอบ และรับเทวทัณฑ์ไม่ได้^{๙๙}

บรรณานุกรมของปุถุชน กัจจายนะ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า คือ ด้วยเหตุผลที่เขาถือว่าสิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นจากการรวมตัวของสภาวะอันเป็นวัตถุ ๗ กอง แนวความคิดของเขาจึงจัดอยู่ใน “ฝ่ายวัตถุนิยม และโดยที่เขาปฏิเสธเรื่องกรรมหรือผลของการกระทำ แนวคิดของเขาจึงจัดอยู่ในฝ่ายอกกรรมวาที อภิริยวาที โดยเหตุที่เขาเห็นว่ามนุษย์เกิดหนเดียวตายหนเดียว เมื่อตายแล้วก็ขาดสูญไม่มีการเกิดใหม่อีก ในลักษณะเช่นนี้เขาก็เป็นอุจเฉทวาทีด้วย”^{๑๐๐}

^{๙๙} เสฐียรโกเศศ – นาคประทีป, กามนิต, (พระนคร:โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๔๗๒), หน้า ๑๐๒.

^{๑๐๐} สุนทร ณ รั้งยี, ปรัชญาอินเดีย (ประวัติและลัทธิติวาษศรพ), (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๘.

๔. แนวคิดสสารนิยมลักษณะอุจเฉททธิฐิของพระเจ้าปายาสี

ในประวัติลัทธิต่าง ๆ ของอินเดีย แนวความคิดของพวกจรวากถือว่าเป็นแนวความคิดแบบสสารนิยมเป็นลัทธิที่รู้จักกันแพร่หลายทั่วไป แต่นอกจากแนวคิดของจรวากแล้วยังมี อหิตะ เกส กัมพล และ ปฤถะ กัจจายณะ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทยังได้กล่าวถึงแนวความคิดแบบอุจเฉททธิฐิอีกท่านหนึ่ง คือ พระเจ้าปายาสี เจ้าเมืองเสตัพพยนคร ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงปลายสมัยพุทธกาล แนวคิดสสารนิยมแบบอุจเฉททธิฐิของพระองค์ไม่ค่อยได้มีผู้นำมากล่าวถึงมากนัก ดังนั้นจึงได้นำแนวความคิดของพระองค์มาเป็นกรณีตัวอย่างพอสังเขปดังนี้

“เรื่องราวของพระเจ้าปายาสี มีปรากฏหลักฐานอยู่ในพระไตรปิฎก คัมภีร์ทีฆนิกายซึ่งมีกล่าวอยู่ในปายาสีราชัญญสูตร” ตามประวัติเล่าว่า

หลังจากพระเจ้าปายาสีได้เข้าไปทำความเคารพเรียบร้อยแล้วก็นั่งฟังอยู่ ณ ที่นั้น เมื่อพระกุมารกัสสปะเถระให้โอกาสแล้ว พระเจ้าปายาสีจึงได้ตรัสแสดงความเห็นของพระองค์ประเด็นแรกขึ้นว่า “มีแต่โลกนี้เท่านั้น โลกหน้าไม่มี โลกอื่นไม่มี”

พระเถระถามว่า “ก็ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดาวดวงอื่น ๆ ที่เห็นอยู่ เป็นโลกนี้ หรือเป็นโลกอื่นเล่า”

พระเจ้าปายาสีตรัสตอบว่า “เป็นโลกอื่น” ^{๒๑}

พระกุมารกัสสปะเถระยังได้ตรัสเปรียบเทียบเพื่อให้พระเจ้าปายาสีทรงได้เข้าใจเพื่อลดความเห็นผิดเสียได้ ดังที่พระองค์ตรัสถามต่อไปอีกว่า

“มีปัญหายุ่งว่า สมณพราหมณ์ที่ประพฤติสุจริต บำเพ็ญความดี เมื่อท่านเหล่านั้นจวนจะตายข้าพเจ้าได้สั่งไว้ว่า ถ้าท่านไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์แล้วจงกลับมาบอกแก่ข้าพเจ้าด้วยว่า สวรรค์มีจริง แต่ก็คอยกันเป็นปี ๆ หากมีใครมาบอกไม่ว่าก็แสดงว่าสวรรค์ไม่มีอยู่จริง คนเราตายแล้วก็สูญเท่านั้น”

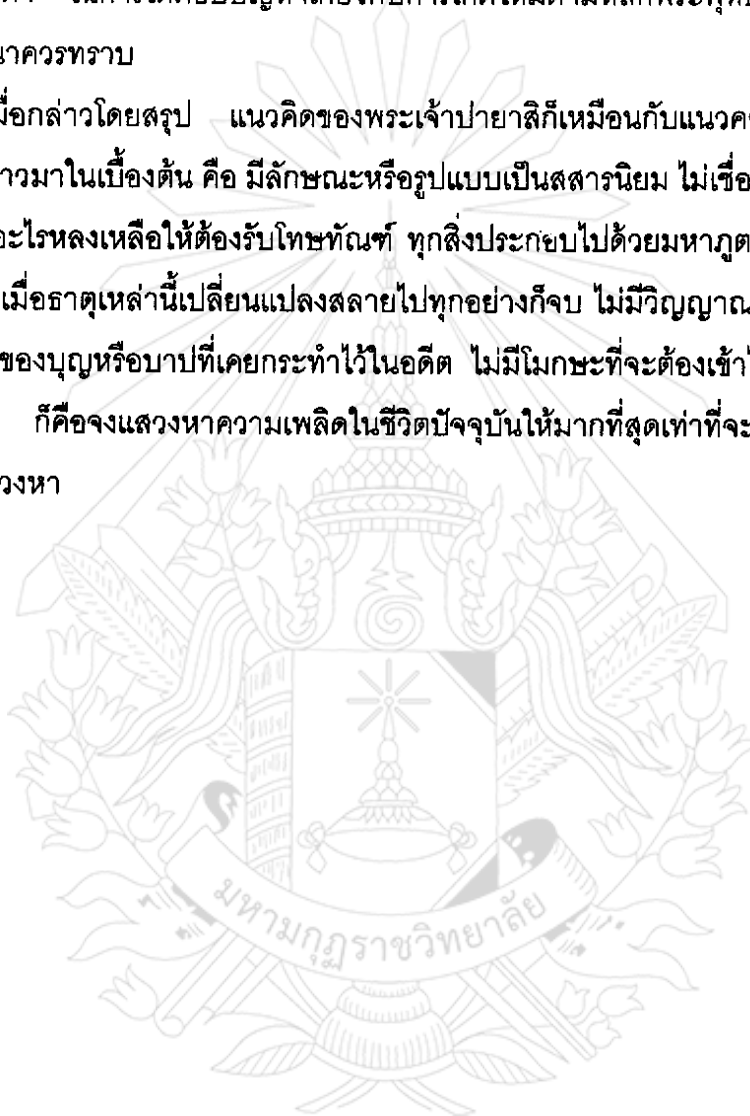
พระเถระยกอุปมาเปรียบเทียบให้ทรงทราบอีกว่า “เปรียบเหมือนบุรุษคนหนึ่งตกจมลงไปในหลุมอุจจาระจนมืดศรีษะ แล้วมีผู้ช่วยให้พ้นขึ้นมาได้ ให้อาบน้ำชำระกายให้สะอาดแล้วให้เสวยกามสุขอยู่บนปราสาทอยากถามว่าบุรุษผู้นั้นยังจะพอใจตกลงไปในหลุมคูถนั้นหรือไม่

^{๒๑} ที.มหา. ๑๐/๓๐๑- ๓๓๐/๒๗๘-๓๐๙.

พระเจ้าปายาสิตร์สตอบว่า "ไม่มีใครต้องการทำเช่นนั้นอีก"^{๒๒}

ในที่สุด พระเจ้าปายาสิตร์ต้องยอมจำนนต่อเหตุผล และความจริงที่พระเถระนำมาแสดง และพระองค์ได้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาทรงสละความเห็นผิดเสียได้ จากเนื้อความในพระสูตรนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า คนในครั้งสมัยพุทธกาลนั้นมีการคิดค้นเรื่องตายแล้วเกิดใหม่กันมากเพียงไร ทั้งเป็นเครื่องแสดงถึงความสามารถของพระกุมารกัสสปะผู้เป็นมหาสาวกองค์หนึ่งของพระบรมศาสดา ในการได้ตอบปัญหาเกี่ยวกับการเกิดใหม่ตามหลักพระพุทธศาสนาในฐานะที่นับถือพุทธศาสนาควรทราบ

เมื่อกล่าวโดยสรุป แนวคิดของพระเจ้าปายาสิตร์ก็เหมือนกับแนวความคิดของลัทธิครุฑทั้งหมดที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น คือ มีลักษณะหรือรูปแบบเป็นสสารนิยม ไม่เชื่อว่ามีโลกหน้า คนตายแล้วสูญไม่มีอะไรหลงเหลือให้ต้องรับโทษทัณฑ์ ทุกสิ่งประกบไปด้วยมหาภูตรูปสี่ประการ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อธาตุเหล่านี้เปลี่ยนแปลงสลายไปทุกอย่างก็จบ ไม่มีวิญญาณหรือจิตหรืออาตมันที่จะคอยรับผลของบุญหรือบาปที่เคยกระทำไว้ในอดีต ไม่มีโมกษะที่จะต้องเข้าไปให้ถึง จุดหมายสูงสุดของชีวิต ก็คือจงแสวงหาความเฟลิดในชีวิตปัจจุบันให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้นี่คือโมกษะที่มนุษย์ควรแสวงหา

^{๒๒} ที.มหา.๑๐/๓๐๑- ๓๓๐/๒๗๘-๓๐๙.

บทที่ ๔

วิเคราะห์อุจเฉททิฏฐิที่มีผลกระทบต่อทางจริยธรรม ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ผ่านมาผู้วิจัยได้กล่าวถึงแนวคิดและหลักการต่าง ๆ ของลัทธิอุจเฉททิฏฐิว่าเป็นอย่างไร มีแนวคิดต่อชีวิต โลก อย่างไรมาแล้ว ในบทนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดแบบอุจเฉททิฏฐิว่ามีผลกระทบเชิงคุณค่าทางจริยธรรมอย่างไร กล่าวคือ เป็นการกล่าวถึงแนวคิดแบบอุจเฉททิฏฐิว่าจะก่อให้เกิดแนวคิด ทศนคติ ค่านิยม รูปแบบการดำเนินชีวิต รวมไปถึงพฤติกรรมด้านต่างๆ อันเป็นผลเสีย ที่ปรากฏออกมาจากบุคคลที่มีแนวความคิดแบบอุจเฉททิฏฐิ รวมไปถึงขบวนการพัฒนารูปแบบทางความเชื่อหรือแนวความคิดจากอุจเฉททิฏฐิให้ดำเนินไปสู่สัมมาทิฏฐิตามที่ปรากฏอยู่ในหลักคำสอนพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นลำดับดังนี้

๑. ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับโลกหน้าตามหลักคำสอนพุทธปรัชญาเถรวาท

ในเรื่องนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องโลกหน้าหรือเรื่องนรกสวรรค์เพราะลัทธิอุจเฉททิฏฐิปฏิเสธเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดแม้แต่เรื่องกรรมก็ปฏิเสธด้วย

จะเห็นว่าในเรื่องที่เกี่ยวกับชาติก่อน ชาติหน้า นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่นี้เป็นปัญหาที่เจ้าลัทธิในสมัยนั้นพยายามแสวงหาคำตอบกันเป็นอย่างมาก แม้ในปัจจุบันในเรื่องเหล่านี้ก็มีผู้คนพากันถามไถ่ด้วยความสนใจอยู่เป็นอันมาก นอกจากนี้ยังเป็นข้อกังวล้างค้ำใจของคนทั่วไป เพราะเป็นความลับของชีวิตที่อยู่ในอวิชชา จึงเห็นสมควรกล่าวแทรกไว้ในที่นี้เล็กน้อย ในส่วนที่ว่าเรื่องเหล่านี้ว่ามีจริงหรือไม่ พิสูจน์ได้อย่างไร ในประเด็นนี้ควรทำความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาพอสังเขปในเบื้องต้นเพื่อที่จะเชื่อมโยงให้เกิดความเข้าใจว่าแนวคิดแบบอุจเฉททิฏฐิมีผลกระทบต่อการพัฒนาชีวิตไปสู่ความดีงามอย่างไร ซึ่งสามารถกล่าวเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) ตามคำสอนในพุทธศาสนา เมื่อว่าตามหลักฐานในคัมภีร์ และแปลตามตัวอักษรก็ตอบได้ว่า สิ่งเหล่านี้มี

๒) การพิสูจน์เรื่องนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่อาจแสดงให้เห็นประจักษ์แก่ผู้ไม่รู้ ไม่ว่าจะในทางบวกหรือในทางลบ คือ ไม่ว่าจะในแง่มีหรือในแง่ไม่มี เป็นไปได้เพียงขั้นเชื่อว่ามีหรือเชื่อว่ามีไม่มี เพราะทั้งผู้เชื่อและไม่เชื่อ หรือผู้พยายามพิสูจน์ว่ามีและผู้พยายามพิสูจน์ว่าไม่มี ต่างก็ไม่รู้ที่มาที่ไปแห่งชีวิต

ไม่ว่าของตนหรือผู้อื่นต่างก็มีดมิตต่ออดีต รู้ไกลออกไปไม่ถึงแม้เพียงการเกิดคราวนี้ของตนเอง แม้แต่ชีวิตตนเองที่เป็นอยู่ขณะนี้ก็ไม่รู้ และมองไม่เห็นอนาคตแม้เพียงว่า พຽງนี้จะเป็นอย่างไร

๓) ถ้าจะพิสูจน์ หลักมีว่า สิ่งที่เห็น ต้องดูด้วยตา สิ่งที่ได้ยิน ต้องฟังด้วยหู สิ่งที่ลิ้มต้องชิมด้วยลิ้น เป็นต้น สิ่งที่เห็น ถึงจะใช้สปีหูและสปีลิ้นรวมกัน ก็พิสูจน์ไม่ได้ หรือสิ่งที่ได้ยินจะใช้สปีตากับสปีจมูกรวมกันก็พิสูจน์ไม่ได้ หรือสิ่งที่เห็น สิ่งที่ได้ยิน แต่ต่างระดับคลื่น ต่างความถี่ ก็ไม่รู้กัน บางอย่างที่เรามองเห็น สปีตาคนรวมกันก็ไม่เห็น บางอย่างที่ค้ำวคาวได้ยิน สปีหูคนรวมกันก็ไม่ได้ยิน เป็นต้น ในแง่ที่หนึ่ง การตายการเกิดเป็นประสบการณ์ของชีวิตโดยตรง หรือแคบลงมาเป็นปรากฏการณ์ของจิต ซึ่งต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตหรือจิตเอง การพิสูจน์จึงควรเป็นไปดังนี้

๑) พิสูจน์ด้วยจิต ท่านให้ต้องใช้จิตเป็นสมาธิ แน่วแน่ถึงที่ แต่ถ้าไม่ยอมทำตามวิธีนี้ หรือกลัวว่าที่เห็นในสมาธิ อาจเป็นการเอานิมิตหลอกตัวเอง ก็เลื่อนสຽวิธีต่อไป

๒) พิสูจน์ด้วยชีวิต ตั้งแต่เกิดมาคราวนี้ คนที่อยู่ยังไม่เคยมีใครตาย ดังนั้นถ้าอยากจะรู้ว่าเกิดหรือไม่ต้องพิสูจน์ด้วยการตายของใครคนนั้น แต่วิธีนี้ไม่ปรากฏว่า มีใครกล้าทดลอง

๓) เมื่อไม่ยอมพิสูจน์ ก็ได้เพียงขั้นแสดงหลักฐานพยานและชี้แจงเหตุผล เช่น หาตัวอย่างคนระลึกชาติได้และสอบสวนกรณีต่าง ๆ เช่นนั้น หรือแสดงเหตุผลโดยหาความจริงอื่นมาเปรียบเทียบ อย่างเรื่องวิสัยแห่งการเห็น การได้ยิน ที่ขึ้นต่อระดับคลื่นและความถี่ เป็นต้น ดังได้กล่าวแล้วช่วยให้เห็นว่า น่าเชื่อ เชื่อบ้าง หรือเชื่อมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งรวมอยู่ในขั้นของความเชื่อ^๑

๔) ไม่ว่าใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ หรือจะพยายามพิสูจน์ให้กันและกันดูได้แค่ไหนก็ตาม สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่มีใครหนีพ้น ทุกคนต้องเกี่ยวข้อง และเป็นทีสปีต่อออกไปของชีวิตข้างหน้าทีเชื่อหรือไม่เชื่อว่ามีนั้นด้วย ก็คือ ชีวิตขณะนี้ที่มีอยู่แล้วนี้ ทีจะต้องปฏิบัติต่อมันอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งทีควรเอาใจใส่ให้มาก จึงได้แก่ชีวิตในปัจจุบัน และสำหรับพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติสิ่งทีเป็นจุดสนใจกว่า และเป็นสิ่งทีสนใจแท้ จึงได้แก่ การปฏิบัติต่อชีวิตทีเป็นอยู่นี้ ว่าจะดำเนินชีวิตทีกำลังเป็นไปอยู่นี้อย่างไร จะใช้ชีวิตทีมีอยู่แล้วนี้อย่างไรเพื่อให้เป็นชีวิตทีเป็นอยู่อย่างดี และเพื่อให้ชีวิตข้างหน้าถ้ามี ก็มั่นใจได้ว่า จะสปีต่อออกไปเป็นชีวิตทีดีงามด้วย ดังนั้น สิ่งทีควรกล่าวถึง จึงได้แก่ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติดังต่อไปนี้

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๑๙๙.

^๒ ม.ญ. ๑๔/๔๖๗-๕๐๓/๓๑๑-๓๓๓. และ ๕๐๔-๕๒๕/๓๓๔-๓๔๖. (พระสุตเรทีต่อกัน ๒ สุตเรคือ พาลบัณฑิตสุตเรและเทวทูตสุตเร ถือว่าเป็นทีมาของวรรณคดีเกี่ยวกับนรกสวรรค์ในสมัยต่อมา)

ก) บาลีชั้นเดิม คือพระสูตรทั้งหลาย กล่าวบรรยายเรื่องชาติก่อน ชาติหน้า นรกสวรรค์ ใว์น้อยนัก โดยมากท่านเพียงเอ่ยถึงหรือกล่าวถึงเท่านั้น แสดงถึงอัตราส่วนของการให้ความสนใจแก่เรื่องนี้ว่ามีเล็กน้อย ในเมื่อเทียบกับคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในโลก หรือข้อปฏิบัติจำพวกศีล สมาธิ ปัญญา

ข) บาลีเมื่อกล่าวถึงผลร้ายของกรรมชั่ว และอนิสงส์ของกรรมดี ถ้ากล่าวถึงการไปเกิดในนรกหรือสวรรค์ มักกล่าวไว้ต่อท้ายผลที่จะประสบในชีวิตนี้ โดยกล่าวถึงผลในชีวิตนี้ แล้วจึงจบลงด้วยคำว่า “เมื่อกายแตกทำลาย ภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก” หรือ “เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์”^๓ ข้อสังเกตในเรื่องนี้มี ๒ อย่าง คือ ประการแรก ท่านถือผลในชีวิตปัจจุบันเป็นสำคัญ และแยกแยะอย่างชัดเจนเป็นอย่าง ๆ ไป ส่วนผลหลังตาย กล่าวเพียงปิดท้ายไว้ให้ครบรายการ ประการที่สอง การตรัสถึงผลดีผลร้ายเหล่านี้ เป็นไปในลักษณะแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ เป็นผลที่จะเกิดขึ้นเองตามเหตุ ไม่ต้องวิงวอนหวัง เป็นเรื่องของการรับรู้ไว้ให้เกิดความมั่นใจเท่านั้น ถึงไม่ตั้งความปรารถนาก็ยอมเป็นไปเช่นนั้น

ค) สำหรับคนที่ไม่เชื่อ ในเมื่อยังได้เพียงแค่นี้ คือ เชื่อว่าไม่มี ยังไม่รู้แจ้งประจักษ์จริง ย่อมไม่อาจปฏิเสธความสงสัยในส่วนลึกแห่งจิตใจของตนได้โดยเด็ดขาด คนเหล่านี้ เมื่อเรียวแรงความมัวเมาในวัยหนุ่มสาวเสื่อมไปแล้ว ถูกชราครอบงำ ความหวาดหวั่นต่อโลกหน้าก็มักได้ช่องแสดงตัว ซึ่งเมื่อไม่ได้เตรียมความดีไว้ ก็จะมีทุกข์มาก ดังนั้น เพื่อความมั่นใจ ถึงคนที่เชื่อก็ควรทำดีไว้ จะมีหรือไม่มี ก็มั่นใจและโล่งใจ

ส่วนบุคคลที่เชื่อว่าโลกหน้า นรก สวรรค์มีจริง ก็ควรปฏิบัติตนดังต่อไปนี้

๑) พึงให้ความเชื่อนั้น อิงกับหลักแห่งความเป็นเหตุปัจจัยอย่างแท้จริง คือ ให้มองผลในชาติหน้าว่าสืบต่อไปจากคุณภาพของจิตใจที่ได้สร้างขึ้นไว้แล้วในชาตินี้ แล้วเน้นที่การทำกรรมดีในปัจจุบัน เพื่อสร้างเสริมคุณภาพจิตคุณภาพชีวิตที่ดีงาม เพื่อให้ชีวิตที่สืบต่อไปข้างหน้าเป็นชีวิตที่ดีงามด้วย การเน้นในแง่นี้จะทำให้การเกี่ยวกับชาติหน้าหรือหวังผลชาติหน้า เป็นไปในรูปของความมั่นใจโดยอาศัยปัจจุบันเป็นฐาน และการหวังผลชาติหน้านั้น จะยิ่งทำให้เอาใจใส่ให้ความสำคัญแก่ชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากขึ้น ไม่เสียหลักที่ว่า ถึงจะยุ่งเกี่ยวกับชาติหน้าอย่างไร ก็อย่าให้สำคัญกว่าชาติที่เป็นอยู่ขณะนี้ และจะได้ไม่เน้นการทำกรรมดี แบบเป็นการลงทุนเพื่อแสวงหาผลกำไร

^๓ อภ.ปญจก. ๒๒/๒๑๑-๗/๒๔๑-๕, ๓๕/๕๑.

๒) ความเชื่อต่อชาติหน้านั้น ควรช่วยให้เลิกหรือให้บรรเทาการพึ่งพาอาศัยอำนาจลบนานกาลหรือสิ่งลึกลับในภายนอกด้วย เพราะการเชื่อชาติหน้าหมายถึงการเชื่อกรรมดีที่ตนกระทำ และการที่จะต้องก้าวหน้าเจริญสูงขึ้นในสังสารวัฏนั้น ส่วนการรอหวังพึ่งอำนาจภายนอก ย่อมเป็นการทำตัวให้อ่อนแอและเป็นการกดตัวเองให้ถอยจมลงหรือล่าหลังห่างออกไปในสังสารวัฏ หากผู้ใดกล้าตัวหวังพึ่งอำนาจเหล่านั้นไปบ้างแล้ว ก็ควรรีบถอยตัวออกมาสร้างเรี่ยวแรงกำลังของตนเองขึ้นใหม่โดยเร็ว

๓) สำหรับผู้เชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม จะต้องพยายามก้าวไป หรือได้รับการสอนให้ก้าวไปถึงขั้นเว้นกรรมชั่ว ทำกรรมดี โดยไม่ต้องขึ้นต่อความเชื่อหรือไม่เชื่อนั้นเลย คือ ทำดีได้โดยไม่ต้องหวังผลชาติหน้า หรือถึงแม้ไม่เชื่อว่ามีชาติหน้า ก็จะไม่ทำชั่ว ผลขั้นนี้ทำให้เกิดขึ้นได้โดย

๑) ฝึกอบรมกุศลจันตะ หรือธรรมจันตะให้กล้าแข็ง คือ ทำให้เกิดความไม่ธรรม รักความดีงาม ต้องการความประณีตหมดจด มุ่งให้ทุกสิ่งทุกอย่างบรรลุอุดมสภาวะของมัน

๒) สร้างความไม่รักในปิติสุข อันประณีตลึกซึ้งภายใน และให้ความไม่ปิติสุขประณีต หรือการได้ประสบปิติสุขประณีตนั้น เป็นเครื่องป้องกันการทำชั่วและหนุนาการชั่วและหนุนาการทำดี โดยตัวของมันเอง ทั้งนี้ เพราะการที่จะได้ปิติสุขประณีตนั้น ย่อมเป็นเงื่อนไขอยู่ในตัวว่าต้องเว้นทุจริตประกอบสุจริต และการได้ปิติสุขประณีตนั้นแล้ว ก็จะเป็นแรงหนุนเหนี่ยวไม่ให้หลงไหลกามถึงขั้นที่จะประกอบกรรมชั่วร้ายได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับปิติสุขประณีตขั้นโลกีย์ อาจต้องระมัดระวังบ้างที่จะไม่ให้ติดเพลินมากเกินไปจนเสียนานหรือหยุดความก้าวหน้า

๓) ฝึกอบรมจิตปัญญาให้เจริญถึงขั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญา หรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ มีความรู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต หรือรู้ธรรมคาแห่งสังขาร พอที่จะทำจิตใจให้เป็นอิสระได้บ้างพอสมควรไม่หลงไหลติดอาภิมิสหรือกามวัตถุถึงกับจะทำกรรมชั่วร้าย มองชีวิตจิตใจของมนุษย์อื่นสัตว์อื่นด้วยความเข้าใจ หยั่งเห็นทุกข์สุขและความต้องการของเขา พอที่จะทำให้คิดการในทางที่เกื้อกูลช่วยเหลือด้วยกรุณา ใจไม่โน้มน้อมไปในทางที่จะเบียดเบียนผู้อื่น ข้อนี้นับเป็นขั้นแห่งการดำเนินชีวิตท่านผู้ได้เข้าถึงโลกุตตรธรรมซึ่งมีโลกุตตสัมมาทิฐิเกิดขึ้นแล้ว หรืออย่างน้อยก็เป็นขั้นของผู้ดำเนินชีวิตตามแนวปฏิบัติเพื่อเข้าถึงโลกุตตรธรรมนั้น ถ้าแม้ยังไม่ถึงขั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ก็เป็นอยู่ด้วยศรัทธาที่เป็นบุพภาคของปัญญานั้น คือ ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาและเป็นไปเพื่อปัญญา ซึ่งเชื่อในวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มั่นใจในชีวิตที่เป็นอิสระด้วยปัญญานั้นว่าเป็นชีวิตที่ดีงามประเสริฐสุด และพยายามดำเนินปฏิบัติพาแห่งการเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยกรุณานั้นด้วยตนเอง

๒. อัจฉะทฤษฎีกับความโน้มเอียงของชีวิตตามลักษณะวัตถุนิยม

กล่าวมาถึงตรงนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าแนวความคิดแบบอัจฉะทฤษฎียอมเป็นตัวการสำคัญที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาชีวิตไปสู่ความดีงามทั้งในโลกปัจจุบันและโลกอนาคตคือชาติหน้า คือถ้ามนุษย์มีแนวคิดที่ไม่มีโลกหน้าหรือไม่มีกรรมหรือผลของกรรมแล้ว ย่อมมีความโน้มเอียงที่จะดำเนินชีวิตหมกมุ่นอยู่ในความประมาทมัวเมา จิตใจฝังใฝ่หลงไหลครุ่นคิดอยู่แต่ในเรื่องการแสวงหาและปรนเปรอตนด้วยสิ่งเสเพลเสวยต่าง ๆ มีลักษณะเด่น เช่น ในเรื่องอาหารและเรื่องทางเพศก็มีกระตุ้นปลุกเร้าให้มีความตื่นเต็นความเครียดความกระสับกระส่ายกระวนกระวายอย่างเกินเลยกว่าระดับที่เรียกกันว่าเป็นความต้องการตามธรรมชาติของกรกินอาหารและการสืบพันธุ์อาจปรุงแต่งวิธีการและอุปกรณ์ต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อปลุกเร้าความเครียดกระวนกระวายเช่นนี้โดยอาศัยความต้องการที่เรียกกันว่าตามธรรมชาตินั้นเป็นเพียงเชื้อสำหรับจุดไฟแล้วโหมความอยากเร้ารุนแรงหรือร่ารอนมากกว่าปกติและให้เป็นไปอยู่บ่อย ๆ หรือเนื่องนิตย์ แม้กระทั่งถึงขั้นเรียกให้ปริต ในสภาพเช่นนั้นการกินอาหารที่มีไซเพื่อหลอเลี้ยงกาย และเพศสัมพันธ์ที่มีไซเพื่อการสืบพันธุ์จะเป็นไปอย่างโดดเด่นจนถึงขั้นหมกมุ่นถึงขั้นหมกมุ่นต่อจุดหมายดั้งเดิม กลายเป็นกิจกรรมเสเพลเพื่อสนองตัณหาอย่างเดียวล้วน หรือกามเพื่อกามโดยสิ้นเชิงและตามมาด้วยภาวะที่เรียกได้ว่าอยู่เพื่อกามหรือมีชีวิตเพื่อกินเสเพลเท่านั้นอันเป็นการดำเนินชีวิตแบบวัตถุนิยมอย่างเต็มตัว

ในระดับสังคม เมื่อสภาพที่เลยจากขั้นปลดปล่อยระบายนตามธรรมชาติกลายเป็นขั้นความเครียดกระวนกระวายที่ปรุงแต่งโยงจงใจเช่นนี้ เป็นไปอย่างแพร่หลายเกร่อแล้ว สังคมนั้นจะเป็นเหมือนอยู่ในภาวะสงครามตลอดกาลชนิดหนึ่ง ตามปกติในภาวะสงครามย่อมจะมีการปลุกเร้าใจคนให้เกิดความโกรธแค้นเกลียดชังเกินกว่าระดับความรู้สึกที่จะเป็นไปเองตามธรรมดา จนคนอยากและพร้อมเต็มที่ที่จะทำการล้างผลาญเช่นฆ่าทำลายกันและมีความชื่นชมสนใจในการที่ได้กระทำเช่นนั้น ในภาวะกามปรุงแต่งนี้ก็เช่นเดียวกัน จะมีการยั่วยุปลุกเร้าให้เกิดความหื่นกระหายและความหมกมุ่นครุ่นคิดอยากเสเพลเสวยอย่างเกินกว่าที่จะเป็นไปเองตามธรรมดา ภาวะเช่นนี้เป็นคู่กับสงครามเกลียดโกรธ อาจเรียกว่าสงครามกามและเป็นทางมาของสงครามเกลียดโกรธได้ด้วย กล่าวได้ว่า คนเขาอยู่กันสบายๆ ทำการสร้างสรรค์ต่าง ๆ กัน ดี ๆ กลับมาแก้งยุเย้าให้เขาเกิดความทุกข์ความเครียดบีบคั้น ให้นอนอยู่สุขสบายไม่ได้ เหมือนยั่วให้คนโกรธจนต้องหาความสนุกด้วยการทำลาย

เมื่อภาวะสงครามกามเป็นไปอย่างยึดเยื้อ มีกิจกรรมปลุกเร้าเช่นการโฆษณาชวนชวนอยู่เรื่อยๆ คนจะมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะไม่มองเห็นคนในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์หรือแม้แต่เป็น

มนุษย์ แต่จะมองเห็นคนในแง่ที่เป็นคู่แข่งคู่แข่งหรือตัวขัดขวาง หรือไม่ก็เป็นสิ่งเกะกะ ไร้ประโยชน์ นำรังเกียจนำรำคาญ

เมื่อใจคนฝึกฝนหมกมุ่นอยู่กับกามและการเสพเสวยต่างๆ จันทะในการทำหน้าที่ การงานก็เป็นไปได้ยาก ทำให้ขาดความตั้งใจในการทำงาน ไม่มีสมาธิ รอคอยจังหวะที่จะไปหา สิ่งเสพลอย ทำกิจต่างๆ เพื่อมุ่งเอากามในรูปของผลประโยชน์ต่าง ๆ การทำงานเพื่อผลสำเร็จของ งานเพื่อคุณประโยชน์ของงานจะเสื่อมหาย มีแต่การทำงานพอให้สำเร็จ หรือพอให้เห็นว่าเสร็จ ตลอดจนการที่จะได้กามโดยทางลัดที่ไม่ต้องทำงาน เป็นทางมาของการทุจริตและอาชญากรรมต่าง ๆ

เมื่อใจคนฝึกฝนหมกมุ่นอยู่กับกามและการเสพเสวยต่างๆ จันทะในการทำหน้าที่ การงานก็เป็นไปได้ยาก ทำให้ขาดความตั้งใจในการทำงาน ไม่มีสมาธิ รอคอยจังหวะที่จะไปหา สิ่งเสพลอย ทำกิจต่างๆ เพื่อมุ่งเอากามในรูปของผลประโยชน์ต่าง ๆ การทำงานเพื่อผลสำเร็จของ งานเพื่อคุณประโยชน์ของงานเสื่อมหาย มีแต่การทำงานพอให้เสร็จหรือพอให้เห็นว่าเสร็จ ตลอดจน การที่จะได้กามโดยทางลัดที่ไม่ต้องทำงาน เป็นทางมาของการทุจริตและอาชญากรรมต่าง ๆ

เมื่อใจโน้มไปในทางที่จะมองเห็นกันเป็นเหยื่อหรือเป็นผู้แข่งแย่ง ครุ่นใฝ่อยู่กับการแสวงหาสิ่งเสพลอยและหวงแหนปกป้องกามส่วนที่ตนจะได้หรือที่เป็นของตน ความหวาดระแวงริษยา ชมเหงกันกันเป็นไปได้มาก ในสภาพเช่นนั้น โอกาสที่มนุษย์จะรู้จักปิติสุขอย่างประณีต แม้แต่เพียง ความสุขอย่างง่าย ๆ เช่น ความซาบซึ้งในไตรจิตมิตรภาพและน้ำใจเมตตาต่อกัน การได้รับความเอิบ อิ่มสดชื่นเบิกบานเยือกเย็นใจในบรรยากาศสงบร่มรื่นด้วยจิตที่เปิดออกรับรู้ความงามของธรรมชาติ เป็นต้น ก็หาได้ยาก แม้แต่กามสุขชนิดที่ซาบซึ้งชุ่มเย็นด้วยมีคุณค่าทางจิตใจประกอบ คนก็แทบจะ ไม่รู้จัก เมื่อปราศจากความสุขอย่างสงบจำเริญเช่นแล้ว สุขภาพจิตของมนุษย์ก็ตกอยู่ในอันตราย เพราะความสุขแบบกามตณหาล้วน ๆ ที่เราร้อนรนปราศจากประณีตรสแห่งคุณค่าทางจิต เช่น ความรักความเห็นใจความเอ็นดูเอื้อเฟื้อเป็นต้นต่างก็มุ่งจะเอาจากกันเท่านั้น เป็นความสุขที่มา พร้อมกับ การสูญเสียสุขภาพจิตมากกว่า ยิ่งกว่านั้นการคบหาหรือสัมพันธ์เพื่อเอาจากกันก็ดี งานที่ มิใช่เพื่องาน^๔ แต่เพื่อผลประโยชน์ตอบแทนก็ดี การคอยเฟื่องชนิดที่แห้งแล้งทำลายสุขภาพจิตเป็น อย่างมาก สังคมที่ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ แม้จะมีกามอย่างนับว่าค่อนข้างบริบูรณ์ คนย่อมไม่มีความสุขแท้จริง ยังมีทุกข์มาก และทุกข์ชนิดแห้งแล้ง ย่อมเป็นทุกข์แท้ๆ ที่เหี้ยมโหดมาก ถึงสังคมจะ เทียบพร้อมด้วยสิ่งเสพลอย แต่ชีวิตก็เปราะและเหมือนไร้ความหมาย

^๔ ม.ม. ๑๓/๑๐๓-๑๒๔/๑๐๐-๑๒๑.

ในสังคมที่ขาดแคลนผู้รู้จักความสุขอย่างประณีต ก็ไม่มีแหล่งอำนวยความสะดวกอย่าง ประณีตนั้น แม้แก่ผู้ที่ต้องการอย่างยวดยิ่ง ปัญหาตามมามีอีกว่า ในสังคมที่หนักในการสนั้น จะมี คนจำนวนไม่น้อยที่ประสบความผิดหวังจากกามสุข หรือถูกผลร้ายของกามสุขกระทบเข้าไปในรูปใด รูปหนึ่ง แล้วเกิดปฏิกิริยาต่อกามสนั้น กลายเป็นเบื่อหน่าย หรือถึงกับเล่นไปทางเคียงสุดตรงข้าม กลายเป็นเกลียดชังกามสุขเสียทีเดียว พร้อมทั้งคนอีกพวกหนึ่งซึ่งพ้นออกไปจากฐานะที่จะเสพเสวย กามสุขตามธรรมดา เช่น คนสูงอายุมากๆ เป็นต้น สำหรับบุคคลเหล่านี้ กามสุขเขาก็ไม่พร้อมที่จะ เสพหรือรังเกียจเสียแล้ว ถ้าไม่มีความสุขอย่างประณีตเป็นทางออกไว้ให้อีก ก็จะประสบปัญหาทาง จิตอย่างหนัก เขาจะต้องหันไปหาทางออกอย่างอื่นเช่น สิ่งมีนเมา และยาเสพติดต่างๆ เป็นต้น ก่อ ให้เกิดปัญหาสังคมมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามที่กล่าวมาเป็นการกล่าวถึงผลกระทบที่เป็นภาพรวมเท่านั้น ต่อไปจะได้ แยกส่วนในการวิเคราะห์ที่เป็นผลกระทบเชิงคุณค่าทางจริยธรรมตามหลักพุทธปรัชญาที่ชัดเจน มากยิ่งขึ้นได้ดังนี้

๓. ลักษณะความคิดอุจเฉททิฐิที่มีผลเสียต่อจริยธรรมพื้นฐาน

มิจฉาทิฐิโดยเฉพาะแนวคิดลักษณะอุจเฉททิฐิถือว่าเป็นสุดยอดของโทษ ใครถูกกล่าวหาว่าเป็นมิจฉาทิฐิ ข้อกล่าวหาที่ชาวพุทธถือว่าร้ายแรงกว่าการกล่าวหาในความผิดที่มีโทษถึง ประหารชีวิต ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ดูก่อนิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้แต่ข้อเดียว ที่มีโทษมากเหมือนมิจฉาทิฐิ ดูก่อนิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิฐิเป็นโทษชั้นร้ายแรงที่สุด”^๕

ในสังคีตสูตร “มิจฉาทิฐิ อยู่ในสายของทางผิด ๘ ประการ เริ่มด้วยมิจฉาทิฐิ...และจบลง ด้วยมิจฉาสมาธิ มิจฉาทิฐิเป็นการเริ่มต้นของความผิดที่ตรงกันข้ามกับอริยมรรคตลอดสาย ผู้มี มิจฉาทิฐิจึงปิดทวารนิพพานของตน จนกว่าจะได้แก้ไขให้เกิดความเห็นเป็นสัมมาทิฐิ”^๖

มิจฉาทิฐิที่มีการกล่าวถึงกันมากก็คืออุจเฉททิฐิ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สมณะบางรูป พราหมณ์บางคน มีวาทะอย่างนี้มีความเห็นอย่างนี้ว่า อัตตานี้มีรูป เกิดจาก มหาภูตรูป ๔ เกิดจากการสับพันธฺ์ของมารดาบิดาหลังจากตายเพราะกายแตก ย่อมขาดสูญ ย่อม พินาศ ไม่มีอีกต่อไป”^๗

^๕ อัง.เอก.๒๐/๔๔/๙.

^๖ อัง.เอก.๒๐/๔๔/๙.

^๗ อัง.เอก.๒๐/๔๔/๙.

ตามแนวคิดของลัทธิเหล่านี้ มีการกล่าวถึงความขาดสูญแห่งสัจ (Being) คือ อัตตา หรือวิญญาณ (อาตมัน) ย่อมขาดสูญ ไม่มีการสืบต่อ หลังจากตายไปแล้วไม่มีสภาวะใดหลงเหลือ ไม่มีนรก สวรรค์ หรือไม่มีโลกหน้าที่จะต้องรับโทษจากผลของการกระทำกรรมที่เคยกระทำไว้

ในประเด็นที่ว่ามนุษย์หลังจากตายแล้วไม่มีการเกิดใหม่นั้น พระพุทธศาสนายืนยันว่าการเวียนว่ายตายเกิดมีอยู่จริง ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่นใน คัมภีร์ชาดกเปตวัตถุ วิมานวัตถุและพระสูตรต่าง ๆ ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปาปวรรคแห่ง คัมภีร์ธรรมบทว่า “คนบางพวกเกิดในครรภ์ คนบางพวกที่ทำกรรมชั่วไว้ไปนรก คนบางพวกที่ทำกรรม ดีไว้ไปสู่สวรรค์ ส่วนท่านที่หมดกิเลสแล้วทั้งหลายย่อมนิพพาน”^๕

นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น ในบรรดาพุทธภิกษุเป็นจำนวนมากที่ยืนยันการเวียนว่ายตายเกิด พระบาลีข้างต้นนี้คือพระดำริยืนยันของพระพุทธเจ้า

จากที่กล่าวมาข้างบนจะเห็นได้ว่า ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น คนเราตายแล้วเกิดก็มี ไม่เกิดก็มี ผู้ที่ตายแล้วไม่ต้องกลับมาเกิดอีกนั้นก็คือพระอรหันต์ เพราะพระอรหันต์ท่านหมดกิเลสอันเป็นเชื้อที่เป็นสาเหตุให้ต้องกลับมาเกิดอีก เหมือนกับพืชถ้าเชื้อคือยางเหนียวที่อยู่ข้างในหมดแล้วย่อมเพาะปลูกไม่ขึ้น จิตของพระอรหันต์หมดกิเลสแล้วท่านจึงไม่กลับมาเกิดอีก แต่สำหรับมนุษย์ปุถุชนคนทั่วไปที่ยังมีเชื้ออยู่ (กิเลส) เมื่อตายแล้วแม้เราไม่อยากจะเกิดก็ต้องเกิด เพราะเรายังมีกิเลสอันเป็นเหมือนยางเหนียวในพืชอยู่

สัตว์โลกทั้งหลายที่จะต้องไปเกิดเป็นสิ่งต่างๆ นั้น ย่อมเกิดในกำเนิดทั้ง ๔ ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ

- ๑) ชลาพุชะ เกิดในครรภ์
- ๒) อัญชชะ เกิดในไข่
- ๓) สังเสทชะ เกิดในถ้ำโคล
- ๔) อปปาทิกะ เกิดด้วยการผุดขึ้นโดยฉับพลัน^๖

ชลาพุชะกำเนิด ได้แก่สัตว์ที่เกิดในมดลูก คือ มนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานที่คลอดออกมาเป็นตัวและเลี้ยงลูกด้วยนม เช่น โค กระมื่อ แมว เป็นต้น

อัญชชะกำเนิด ได้แก่สัตว์ดิรัจฉานที่ออกมาเป็นไข่ก่อนแล้วจึงฟักออกมาเป็นตัว เช่น เป็ด นก ไก่ ปลา เป็นต้น

^๕ ม.ม. ๑๒/๑๖๙/๑๔๖.

^๖ ม.ม. ๑๒/๑๖๙/๑๔๗.

ชลาพุชะกำเนิดและอัมตชะกำเนิดนี้ รวมเรียกว่า คัพภเสยยกะกำเนิด เพราะเกิดอยู่ในครรภ์ของมารดา ก่อนภายหลังจึงออกจากครรภ์

สังเสทชะกำเนิด ได้แก่สัตว์ทั้งหลายที่เกิดโดยไม่อาศัยท้องพ่อแม่ แต่อาศัยเกิดจากต้นไม้ ผลไม้ ดอกไม้ หรือของโสโครก หรือที่ขึ้นแฉะ เช่น เชื้อโรค และสัตว์เซลล์เดียว เช่น อมีบ้า พลาเซียม แบคทีเรีย เป็นต้น

โอบปาติกะกำเนิด ได้แก่สัตว์ทั้งหลายที่เกิดโดยไม่อาศัยความสัมพันธ์ของพ่อแม่และของโสโครก หรือที่ขึ้นแฉะ แต่อาศัยอดีตกรรมอย่างเดียว และเมื่อเกิดก็เติบโตขึ้นทันที เช่น สัตว์นรก เปรต เทวดา พรหม มนุษย์ในสมัยต้นกับ^{๑๐} เป็นต้น

โดยทั่วไปแนวคิดแบบอุจเจทฐิถือว่าการโลกหน้าไม่มีอยู่จริง คนตายแล้วสูญไม่มีโลกอื่นที่จะต้องคอยให้โทษทัณฑ์ และถือว่าบุญบาป นรก สวรรค์ไม่มี นอกจากนี้ยังไม่เชื่อในเรื่องโอบปาติกะกำเนิดอีกด้วยเพราะรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสไม่ได้ ทศนะเช่นนี้พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่าเป็นมิจฉาทฐิ ดังข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอปินณกสูตร คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสกัว่า

ดูก่อนคนหบตีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์บางพวกซึ่งมีวาทะอย่างนี้มีทิฐิอย่างนี้ว่า

- การให้ทานไม่มีผล
- การบูชาไม่มีผล
- การเคารพบูชาไม่มีผล
- ผลของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี
- โลกนี้ไม่มี (คือสัตว์จากโลกอื่นที่จะมาเกิดในโลกนี้ไม่มี)
- โลกอื่นไม่มี (คือสัตว์จากโลกนี้ที่จะไปเกิดในโลกอื่นไม่มี)
- คุณมารดาไม่มี
- คุณบิดาไม่มี
- สัตว์ที่เป็นโอบปาติกะไม่มี
- สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทราบชัดถึงโลกนี้และโลกอื่นด้วยปัญญาได้เอง และสามารถให้ผู้อื่นรู้ได้ด้วยไม่มี (รวมเป็นมิจฉาทฐิ ๑๐ ประการ)^{๑๑}

^{๑๐} ที.ปา.๑๑/๕๖/๙๒-๙๓.

^{๑๑} ม.ม.๑๓/๑๐๖/๑๐๒.

พระพุทธองค์ตรัสต่อไปอีกว่า

สมณพราหมณ์ผู้มีวิาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ จะต้องเบือนหน้าในการประพฤติกุศลธรรม ๓ ประการคือ กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต (แต่) กลับไปยึดมั่นในการประพฤติอกุศลธรรม ๓ ประการ คือ กายทุจริต วชิทุจริต และมโนทุจริต เพราะเหตุที่ว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมไม่เห็นโทษของอกุศลธรรม และไม่เห็นอนิสงส์ของกุศลธรรม ปรโลก (โลกหน้า) มีอยู่แท้ ๆ เขากลับเห็นว่าไม่มีความเห็นของเขาจึงเป็นมิจฉาทิฐิ ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ แต่เขากลับคิดว่าไม่มี ความคิดของเขาจึงเป็นมิจฉาสังกัปปะ ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ แต่เขากลับพูดว่าไม่มี คำพูดของเขาจึงเป็นมิจฉาวาจา ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ เขากล่าวไม่มี คนเช่นนี้ชื่อว่าคัดค้านต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้กล่าวยืนยันว่าปรโลกมีอยู่...^{๑๖}

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาผู้ที่จะไปเกิดเป็นอะไรหรือสิ่งใดนั้นขึ้นอยู่กับกรรมทำหรือกรรมเป็นตัวกำหนด บางคนไปตกนรก บางคนไปเกิดในสวรรค์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของกรรมทั้งสิ้น ในเรื่องเกี่ยวกับนรกสวรรค์นี้ เป็นปัญหาทางปรัชญาที่ขบคิดกันมานานตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน พวกอุจเจททิฐิถือว่าเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องเหลวไหล พิสูจน์ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป็นเรื่องเพ้อฝันเป็นกลอุบายของพวกศาสดาในการแสวงหาผลประโยชน์เข้าตนเอง แต่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือว่าคนเราตายแล้วจะต้องเกิดอย่างแน่นอนราบใดที่ยังมีกิเลสอยู่ แต่ถ้าหมดกิเลสแล้วจึงจะไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ส่วนใครไปเกิดที่ไหน อย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับบาปบุญหรือกรรมที่ตนได้กระทำไว้นั่นเอง ซึ่งสรุปความหมายของบุญและบาปอันเป็นผลของการกระทำตามหลักพุทธศาสนาได้ดังนี้

- ๑) เมื่อกล่าวถึงเหตุของบุญ ได้แก่ การทำความดีทุกอย่าง
- ๒) เมื่อกล่าวถึงผลของบุญ ได้แก่ ความสุขกายสุขใจในชาตินี้และในชาติต่อไป
- ๔) เมื่อกล่าวถึงสภาพของจิต ได้แก่ จิตใจที่สะอาดผ่องใส^{๑๗}

เพราะฉะนั้น บุญก็คือความการทำความดี อันเป็นเหตุทำจิตของตนให้ผ่องใสสะอาด แล้วก่อผลส่งผลให้เกิดความสุขความเจริญทั้งร่างกายและจิตใจให้แก่คนที่ทำบุญไว้ หรือคนที่อบรมจิตของตน หรือจะพูดอย่างย่อก็คือ บุญก็คือความสุขนั่นเอง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข"

^{๑๖} ม.ม. ๑๓/๑๐๖/๑๐๒.

^{๑๗} อัง. สุตตปิ. ๒๓/๙๕/๙๐.

ส่วนลักษณะของบาปนั้น มีลักษณะตรงกันข้ามกับบุญ ซึ่งมีลักษณะ ๓ อย่างเช่นเดียวกัน คือ

- ๑) เมื่อกล่าวถึงเหตุของบาป ได้แก่ การทำชั่วทุกอย่าง
- ๒) เมื่อกล่าวถึงผลของบาป ได้แก่ ความทุกข์กายทุกข์ใจทั้งชาตินี้และชาติหน้า
- ๓) เมื่อกล่าวถึงสภาพของจิตใจ ได้แก่ ความสกปรกเศร้าหมองของจิตใจ^{๑๔}

ฉะนั้นบาป ก็คือการทำชั่ว อันเหตุให้จิตใจของตนให้สกปรกเศร้าหมอง แล้วส่งผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า “ความชั่วไม่ทำลายเสียเลยดีกว่า เพราะว่าคุณช่วยยอมตามเผาผลาญในภายหลังได้”

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาถือว่าคนตายแล้วย่อมมีการเวียนว่ายตายเกิดอย่างแน่นอน ตราบใดที่มนุษย์ยังมีกิเลสอยู่ และการที่มนุษย์แต่ละคนจะเกิดเป็นอะไรนั้นขึ้นอยู่กับบุญกุศลหรือกรรมที่แต่ละคนได้กระทำเอาไว้ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดเป็นสิ่งต่างๆ การเห็นว่ามนุษย์ตายแล้วสูญ บุญบาป นรก สวรรค์ไม่มี พระพุทธศาสนาเรียกว่ามิจฉาทิฐิ ซึ่งตรงกันข้ามพระพุทธศาสนาซึ่งยึดถือสัมมาทิฐิ คือการมีความคิดหรือปัญญาที่ถูกต้อง สัมมาทิฐิ ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักการพื้นฐานในธัมมจักกปวัตตนสูตร ที่ระบุชัดว่า ปัญญาเห็นชอบ คือ เห็นตามหลักอริยสัจจ์ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

อย่างไรก็ตามเมื่อพระสาวกบุตรแสดงเฉพาะเรื่อง สัมมาทิฐิ ท่านเริ่มต้นด้วยการยกเอาการรู้กุศลและมูลรากของอกุศลแล้วขยายความไปถึงเรื่องอาหาร ทุกข์ ขรา มรณะ ชาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ สฬายตนะ นามรูป (ซึ่งเป็นเพียง ชื่อ คือ เรื่องของจิต เรียกนาม สิ่งที่ถูกต้องได้ เห็นได้ เรียกว่า รูป) วิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์) สังขาร (เครื่องปรุงแต่งกาย วาจาและจิต) อวิชชา และอาสวะ ใครรู้จักตัวสิ่งเหล่านี้ รู้เหตุเกิด รู้ความดับ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ เรียกว่า ความคิดนั้นเป็นสัมมาทิฐิ^{๑๕}

ในธรรมเป็นของแก้กัน ๗ อย่าง “พระพุทธเจ้าตรัสสัมมาทิฐิว่าเป็นไปเพื่อการละมิจฉาทิฐิ” ดังนั้น ความเห็นว่าไม่มี(นัตถิกทิฐิ) หรือความเห็นว่าขาดสูญ (อูจเฉททิฐิ) ต้องแก้ด้วยความเห็นว่ามี (อัตถิกทิฐิ) แต่ความเห็นว่ามีนั้นต้องเป็นความเห็นที่ถูกต้อง ไม่ใช่ความเห็นว่ามี

^{๑๔} พ.ธ.๒๕/๓๒/๕๖.

^{๑๕} ม.ม.๑๒/๑๑๓/๘๗.

แต่เป็นความเห็นที่ผิด เช่น เห็นว่าวิญญานนิรันดรมีตัวตนเที่ยงแท้ เห็นเป็นสัตว์บุคคล เรียกว่าเห็น
ไม่ตรงตายนัยแห่งอริสัจจ์ ชัดขวางต่อทางไปพระนิพพาน

ความเห็นว่ามี ต้องยืนยันตามกระบวนการของเหตุผล อย่างต่ำจะต้องเป็นประโยชน์ดัง
ต่อไปนี้ คือ

๑) รักษากฎแห่งศีลธรรมให้ดำรงอยู่ เช่น เห็นว่า ผลกรรมดี กรรมชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้า
มี

๒) รักษาหน้าที่และความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในสังคมไว้ เพื่อให้ความสัมพันธ์เป็นไปอย่าง
ปรกติสุข เช่น เห็นว่า พ่อแม่มีพระคุณ สมณพราหมณ์ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบมีตลอดถึงการทำบุญทำ
ทาน การเช่นไหว้ บูชามีผล

๓) ทำให้เกิดความกระตือรือร้นในการพัฒนาตนเอง เช่น เห็นว่าจิตมี วิญญานมี บุคคล
ไม่ได้ประกอบขึ้นเพียงจกวัตถุ หรือธาตุ ๔ ทำให้เกิดความต้องการในการฝึกจิตให้สงบ ไม่แสวงหา
ความสุขแต่ในทางวัตถุ^{๑๕}

ในระดับสูงกว่า ความเห็นว่ามี ทำให้เกิดปัญญาศึกษาหาความจริงว่า คำว่ามี นั้นมีได้
อย่างไร อะไรคือเหตุปัจจัย และมีในขอบเขตเพียงไหน รวมกระทั่งรู้ว่าอะไรมีบ้าง และอะไรมีแต่ไม่
จริง อะไรอมตะ อะไรมีอยู่ชั่วขณะ

โดยทั่วไปเมื่อเราจะนับถือแนวคิดหรือทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งเรามักจะมีความเชื่อต่อ
เจ้าของแนวคิดหรือเจ้าทฤษฎีนั้นเป็นทุนเดิม และในบางครั้งผู้คนโดยทั่วไปมักให้ความเชื่อเลื่อมใส
ศรัทธาในตัวเจ้าของทฤษฎีมากกว่าแนวคิดหรือหลักการที่เจ้าตัวคิดขึ้น ในศาสนาบางศาสนาผู้ที่
เป็นศาสนิกจะต้องเชื่อคำสอนของผู้เป็นศาสดาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าเคลือบแคลงสงสัยต่อคำ
สอนของศาสดาถือว่าเป็นบาปอย่างร้ายแรง ซึ่งอาจได้รับการลงโทษหรือตำหนิจากเพื่อนศาสนิก
ด้วยกันจึงเป็นเหตุให้ไม่ได้ใช้ปัญญาของตัวเองพิจารณาหลักการณ์นั้น ๆ ด้วยเหตุด้วยผลหรือด้วย
ปัญญาของตนเอง ซึ่งการกระทำเช่นนี้มีอยู่เป็นอันมากในสังคมปัจจุบัน

สำหรับพระพุทธศาสนาถือว่า การเคลือบแคลงสงสัย เช่น เราสงสัยในหลักการต่างๆ
ของพระพุทธองค์นั้นไม่ถือว่าเป็นบาปหรือเป็นความชั่วเลย ถือว่าเป็นเพียงสิ่งที่จะต้องแก้ไขให้รู้แน่
ชัดลงไปจนหมดความสงสัยด้วยวิธีการแห่งปัญญาพระพุทธเจ้าส่งเสริมให้ใช้ความคิดสอบสวน
พิจารณาตรวจสอบหลักคำสอนของพระองค์อีกด้วย เมื่อมีผู้ใดประกาศตัวเองแสดงความเลื่อมใส
ศรัทธาในพระพุทธเจ้า ก่อนที่พระองค์จะประทานความเห็นชอบ จะทรงสอบสวนก่อนว่า ศรัทธา

^{๑๕} อภ. ญก. ๒๒/๔๙๔- ๘.

ปสาทะของเขามีเหตุผลเป็นมูลฐานหรือไม่ เช่น ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลว่า

พระพุทธองค์ผู้เจริญข้าพระองค์เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า สมณะกิติ พราหมณ์กิติ อื่นใด ที่จะมีความรู้ยิ่งไปกว่าพระผู้มีพระภาคในทาง สัมโพธิญาณได้นั้น ไม่เคยมี และไม่มียุอยู่ในบัดนี้

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

สารีบุตร เธอกล่าวอสาวิจจา (วาจาอันอาจหาญ) ครั้งยิ่งใหญ่นัก เธอ บันลือสีหนาทถือเด็ดขาดลงไปอย่างเดียวว่า...ดั่งนี้นั้น เธอได้ใช้จิตกำหนดรู้จิตของ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์เท่าที่มีมาแล้วในอดีต หรือว่า พระผู้มีพระภาคเหล่านั้นมีศีลอย่างนี้ เพราะเหตุดังนี้ๆ ทรงมีธรรมอย่างนี้ มีปัญญาอย่างนี้ มีธรรมเครื่องอยู่อย่างนี้ หลุดพ้นแล้วเพราะเหตุดังนี้ๆ ?

พระสารีบุตรตอบว่า

“มิใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า” พระพุทธองค์จึงตรัสต่อไปว่า เธอได้ใช้จิต กำหนดรู้จิตของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ที่จักมีในอนาคตแล้ว หรือว่าพระผู้มีพระภาคเหล่านั้นจัก...เป็นอย่างนี้ เพราะเหตุดังนี้ๆ ?

“มิใช่อย่างนั้นพระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า

ก็แล้วเราผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ เธอได้ใช้จิตกำหนดรู้จิต แล้วหรือว่า พระผู้มีพระภาคทรง...เป็นอย่างนี้ เพราะเหตุนี้ๆ ?

“มิใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า” พระพุทธองค์จึงตรัสตอบว่า

ก็ในเรื่องนี้ เมื่อเธอไม่มีวิญญูณเพื่อกำหนดรู้จิตในพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งในอดีต อนาคตและปัจจุบันเช่นนี้แล้ว ไฉนเล่า เธอจึงได้กล่าวอสาวิจจาอันยิ่งใหญ่นักนี้ บันลือหนาทถือเป็นเด็ดขาด อย่างเดียว (ดั่งที่กล่าวมาแล้ว)?

พระสารีบุตรอธิบายว่า

พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ ไม่มีญาณกำหนดรู้จิตในพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน ก็จริง แต่กระนั้น ข้าพระองค์ทราบการหยั่งแนวธรรม (ธมฺมนุวย)

พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนเมืองชายแดนของพระราชา มีป้อมแน่นหนา มีกำแพงและเชิงเทินมั่นคง มีประตูๆ เดียว คนเฝ้าประตูพระนครนั้น เป็นบัณฑิต

เจียนแหลม มีปัญญา คอยห้ามคนที่ตนไม่รู้จัก ยอมให้แต่คนที่รู้จักเข้าไป เขาเที่ยวตรวจดูทางแนวกำแพงรอบเมืองนั้น ไม่เห็นรอยต่อหรือช่องกำแพง แม้เพียงที่แมวลอดออกได้ ย่อมคิดว่า สัตว์ตัวโตทุกอย่างทุกตัวจะเข้าออกเมืองนี้ จะต้องเข้าออกทางประตูนี้เท่านั้น เช่นใด ข้าพระองค์ก็ทราบการหยั่งแนวธรรม ฉะนั้นเหมือนกันว่า พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์เท่าที่มีมาแล้วในอดีต ทรงละนิวรณ์ ๕ ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง ทำปัญญาให้อ่อนกำลังได้แล้ว มีพระหฤทัยตั้งมั่นดีในสติปัญญา ๔ ทรงเจริญโพชฌงค์ ๗ ตามเป็นจริง จึงได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ที่จะมีในอนาคต ก็จัก (ทรงอย่างนั้น) แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ ก็ทรงละนิวรณ์ ๕...มีพระทัยตั้งมั่นในสติปัญญา ๔ ทรงเจริญโพชฌงค์ ๗ ตามเป็นจริง จึงได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ(เช่นเดียวกัน)...^{๖๖}

ดังนั้นพุทธศาสนาจึงถือว่า ความเลื่อมใสศรัทธาต่อบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดหรือแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งนั้น ถ้าใช้ให้ถูกต้อง คือเป็นอุปกรณสำหรับช่วยให้ก้าวหน้าต่อไป ก็ย่อมเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ แต่ในเวลาเดียวกันก็มีข้อเสียเพราะมักจะกลายเป็นความยึดติดในบุคคล และกลายเป็นอุปสรรคบั่นทอนความก้าวหน้าต่อไป มีความคิดหลุดขอบขั้วจัดจ้านเป็นผลเสียต่อส่วนรวมได้

ด้วยเหตุนี้ แม้แต่ความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระศาสดาเอง เมื่อกลายเป็นความรักในบุคคลไป ก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้น หรืออิสรภาพทางปัญญาในขั้นสูงสุดได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ละเสีย แม้บางครั้งจะต้องใช้วิธีการค่อนข้างรุนแรง ก็ทรงทำ เช่น ในกรณีของพระวัชกัณฐิ ซึ่งมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระองค์อย่างแรงกล้า อยากจะติดตามพระองค์ไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อจะได้อยู่ใกล้ชิด ได้เห็นพระองค์อยู่เสมอ ถ้าจะพูดแบบภาษาสมัยใหม่ก็คือคลั่งนั่นเอง ซึ่งการกระทำเหล่านี้ถ้าเจอกับผู้เป็นกัลยาณมิตรที่ดีไป แต่ถ้าเจอกับเจ้าของแนวคิดที่หลุดขอบขั้วขวางต่อศีลธรรมอันดีของสังคมย่อมทำให้เกิดผลเสียต่อตนเองและสังคมโดยส่วนรวม ถึงจะไม่ใช่แนวคิดแบบอุจเฉทิกฎฐิโดยตรง แต่ถ้าหากไม่อยู่ในขอบเขตของสัมมาทิฐิความคิดเหล่านั้นก็ถือได้ว่าเป็นการขัดขวางต่อการพัฒนาชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

^{๖๖} ที.ม.๑๐/๗๗/๙๗.(รายละเอียดต่อจากนี้ดู ที.ปา.๑๑/๗๕-๙๓/๑๑๑-๑๒๗.)

๔. ขบวนการการพัฒนาอุจเฉททิฐิไปสู่สัมมาทิฐิตามหลักพุทธปรัชญา

เกรวาท

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าทิฐิสุดโต่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอุจเฉททิฐิหรือสัสสตทิฐิตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นมิจฉาทิฐิตั้งสิ้น เป็นความเชื่อที่ปิดกั้นหนทางแห่งพระนิพพาน และดำเนินชีวิตไปสู่อุดมคติชีวิตที่ดีงาม การที่มนุษย์จะดำเนินชีวิตให้อยู่ในขอบเขตของธรรมนองคลองธรรมนั้นพระพุทธศาสนาถือว่าจะต้องมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น คือมีความเชื่อหรือศรัทธาในครวรองของชีวิตที่ถูกต้องตามเหตุปัจจัย

สัมมาทิฐิ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการที่จะพัฒนาชีวิตไปในทางที่เจริญงอกงามทั้งในทางโลกและทางธรรม สัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรค เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม หรือเป็นขั้นแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนา และเป็นธรรมที่ต้องพัฒนาให้บริสุทธิ์ ชัดเจน เป็นอิสระมากขึ้นตามลำดับ ดังนั้นกระบวนการพัฒนาจากแนวคิดแบบอุจเฉททิฐิในทางสังคมนั้นจะต้องเริ่มต้นทำความเข้าใจกับความหมายของสัมมาทิฐิในเบื้องต้น เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องโลก ชีวิต และความเป็นไปของชีวิตในทางที่จะไม่ปิดกั้นตัวเองจ่อมจมอยู่กับแนวคิดของลัทธิใดลัทธิหนึ่ง เพราะสาเหตุอีกอย่างหนึ่งที่คนส่วนมากมีความคิดแบบมิจฉาทิฐิ และสัสสตทิฐินั้นส่วนหนึ่งมาจากการได้รับข้อมูลไม่ถูกต้องไม่เพียงพอจึงเป็นเหตุให้เกิดความคิดเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง

มีข้อความในพระไตรปิฎก แสดงหลักการเสริมสร้างสัมมาทิฐิไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ มี ๒ ประการดังนี้ คือ
ปรโตโมละ และโยนิโสมนสิการ”^{๑๑}

ทั้งปรโตโมละและโยนิโสมนสิการมีความหมายดังนี้

๑) ปรโตโมละ คือ เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำการถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายเอาเฉพาะส่วนที่ดีงามถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร^{๑๒}

ข้อนี้ เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ซึ่งได้แก่ปัจจัยทางสังคมซึ่งถือว่ามีความสำคัญอยู่มาก เพราะมนุษย์มีความเกี่ยวข้องในด้านต่างๆ ซึ่งกันและกัน ย่อมได้รับแนวคิด ค่านิยม ทัศนคติ

^{๑๑} อจ.ทก.๒๐/๓๗๑/๑๑๐.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๖๒๐.

รวมไปถึงความเชื่อแนวปฏิบัติจากกลุ่มคนอื่น ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องนั้นอยู่น้อย ซึ่งจะต้องยึดหลักปฏิบัติในการรับแนวคิดเหล่านั้นคือ

๒) โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ หมายถึง การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของตนเข้าจับ^{๙๙}

ข้อนี้ เป็นองค์ประกอบภายใน ได้แก่ปัจจัยภายในตัวบุคคลซึ่งสามารถควบคุมได้ อาจเรียกรวมๆ ว่าวิธีการแห่งปัญญา

ในขบวนการแห่งการปฏิบัติพัฒนาจากอุจเจททธิเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐินั้น พระพุทธองค์ทรงได้แสดงปัจจัยทั้งสองนี้ โดยเน้นถึงความสำคัญในการปฏิบัติให้ควบคู่กันไป ไม่ใช่ยึดหลักใดหลักหนึ่งดังนี้

๑) สำหรับภิกษุที่ยังต้องศึกษา...เรามองไม่เห็นองค์ประกอบภายนอก อื่นใดมีประโยชน์มากเท่าความมีกัลยาณมิตร

๒) สำหรับภิกษุผู้ยังต้องศึกษา...เรามองไม่เห็นองค์ประกอบภายใน อื่นใดมีประโยชน์มากเท่าโยนิโสมนสิการ^{๑๐๐}

ปัจจัยทั้งสองอย่างนี้ ย่อมสนับสนุนซึ่งกันและกัน สำหรับคนสามัญซึ่งมีปัญญาไม่แก่กล้า ย่อมต้องอาศัยการแนะนำชักจูงจากผู้อื่น และคล้อยไปตามคำแนะนำชักจูงที่ฉลาดได้ง่าย แต่ก็จะต้องฝึกหัดให้สามารถใช้ความคิดอย่างถูกวิธีด้วยตนเองได้ด้วย จึงจะก้าวหน้าไปถึงที่สุดได้ ส่วนคนที่มีปัญญาแก่กล้าย่อมรู้จักใช้โยนิโสมนสิการได้ดีกว่า แต่กระนั้นก็อาจต้องอาศัยคำแนะนำที่ถูกต้องเป็นเครื่องนำทางในเบื้องต้น และเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมให้ก้าวหน้าไปได้รวดเร็วยิ่งขึ้นในระหว่างการฝึกอบรม

การสร้างเสริมสัมมาทิฐิด้วยปัจจัยอย่างนี้ ๑ (ปรโตโฆสะ) ก็คือวิธีการที่เริ่มต้นด้วยศรัทธา และอาศัยศรัทธาเป็นสำคัญ เมื่อนำมาใช้ปฏิบัติในระบบการศึกษาอบรม จึงต้องพิจารณาที่จะให้ได้รับการแนะนำชักจูงสั่งสอนอบรมที่ได้ผลที่สุด คือ ต้องมีผู้สั่งสอนอบรมที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ มีความสามารถ และใช้วิธีการอบรมสั่งสอนที่ได้ผล ดังนั้น ในขบวนการการพัฒนาให้ผู้

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๐๐} พ. อิติ. ๒๕/๑๙๔-๕/๒๓๖.

คนในสังคมมีความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฐิ จะต้องอาศัยกัลยาณมิตรที่ดี ส่วนปัจจัยที่ ๒ (โยนิโสมนสิการ) ถือว่าเป็นตัวหลักในการใช้ปัญญา ซึ่งจะต้องพิจารณาว่าควรใช้ความคิดให้ถูกต้องอย่างไร เมื่อนำปัจจัยทั้งสองมาประกอบกัน นับว่ากัลยาณมิตรตตา เป็นองค์ประกอบภายนอก และโยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายในถ้าตรงข้ามจากนี้ คือ ได้ผู้ไม่เป็นกัลยาณมิตร ทำให้ประสบปรโตโมสะที่ผิดพลาด และใช้ความคิดผิดวิธีเป็นอโยนิโสมนสิการ ก็จะได้รับผลตรงข้าม คือ เป็นมิชฌาทิฐิได้

๔.๑ ขบวนการพัฒนาทิวฐิตามหลักพุทธธรรม

การพัฒนาแนวความคิดแบบอูจเจททิฐิให้เป็นสัมมาทิฐินั้นประการแรก จะต้องอาศัยหลักปรโตโมสะ คือ เสี่ยงจากผู้อื่นซึ่งถือว่ามีความสำคัญอยู่มาก แต่เสี่ยงจากผู้อื่นในที่นี้จะต้องเป็นเสี่ยงที่จะชักนำไปในทางที่จะให้เกิดสัมมาทิฐิด้วย กล่าวคือ เป็นคำแนะนำชักจูงไปในทางที่ตรงถูกต้อง ผู้ที่จะชักนำนั้นจะต้องบอกกล่าวชี้แจงความจริง เหตุผล เป็นประโยชน์และโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้เกิดความรักความปรารถนาดีต่อกันในสังคม การแนะนำชักจูงในทางที่ถูกต้องตรงเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้นั้น ก็จะต้องอาศัยการอยู่ในสังคมที่ดี คือเป็นแหล่งของคนดี มีปัญญา มีคุณธรรม คนเช่นนี้พุทธศาสนาเรียกว่า สัตบุรุษ^{๖๖} บ้าง บัณฑิตบ้าง ถ้าในสังคมมีสัตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง ไปทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนชักนำไปในทางที่เป็นสัมมาทิฐิให้แก่ผู้อื่นก็เรียกว่าเขาทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร แต่บุคคลผู้แสวงหาสัมมาทิฐิไม่จำเป็นต้องรอให้สัตบุรุษหรือบัณฑิตมาหาตน ตรงข้าม เขายอมกระตือรือร้นที่จะไปหา ไปปรึกษาไปสดับฟัง ไปขอคำแนะนำชี้แจงสั่งสอน เข้าร่วมหมู่ อยู่ใกล้ ตลอดจนศึกษาแบบอย่างแนวทางจากบัณฑิตหรือสัตบุรุษนั่นเอง การกระทำของเขาอย่างนี้เรียกว่า การเสวนาสัตบุรุษ หรือคบคนดี แต่ไม่ว่าสัตบุรุษจะมาทำหน้าที่ให้ หรือบุคคลนั้นจะไปคบหาสัตบุรุษเองก็ตามในเมื่อมีการยอมรับหรือมีอิทธิพลต่อกันเกิดขึ้นแล้วก็เรียกว่าเขามีกัลยาณมิตรและเรียกภาวะนี้ว่ากัลยาณมิตรตตาแปลว่าความมีกัลยาณมิตร

ในกระบวนการพัฒนาปัญญา ความมีกัลยาณมิตรนี้ จัดว่าเป็นระดับความเจริญปัญญาในขั้นศรัทธา ส่วนในระบบการศึกษาอบรม ความมีกัลยาณมิตรควรมีความหมายครอบคลุมทั้งตัวบุคคลผู้อบรมสั่งสอน เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ เป็นต้น ทั้งคุณสมบัติของผู้สอน ทั้งหลักการวิธีการ อุปกรณ์ อุปบายต่างๆ ในการสอน และการจัดดำเนินการต่างๆ ทุกอย่างที่มีหน้าที่ให้การศึกษาคือพึงจัดทำเพื่อให้นักศึกษาอบรมได้ผลดี ตลอดจนหนังสือ สื่อมวลชน บุคคลตัวอย่าง เช่น

^{๖๖} ม.อ. ๑/๒๔๘, ๓๒.

มหาบุรุษ หรือผู้ประสบความสำเร็จโดยธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้งหลายที่ดั่งงาม เป็นประโยชน์ เท่าที่จะเป็นองค์ประกอบภายนอกในกระบวนการพัฒนาปัญญาอันได้

คำว่ากัลยาณมิตร มิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายของคนทั่วไปเข้าใจกัน แต่หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัตินี้ที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง บอกรางสวาง หรือเป็นตัว อย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง “ในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ท่านยกตัวอย่าง เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตรทรงปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำเป็นที่ปรึกษาได้ แม้จะอ่อนวัยกว่า”^{๒๒}

๔.๒ ความสำคัญของกัลยาณมิตรในการพัฒนาสัมมาทิฐิ

ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ทรงตรัสถึงความสำคัญของกัลยาณมิตรต่อการพัฒนาสัมมาทิฐิว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาชีวิต และเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอริยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉันทัน ภิกษุมีกัลยาณมิตร พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ จักเจริญ จักทำให้มาก ซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค”^{๒๓}

และตอนหนึ่งที่ทรงตรัสถึงความสำคัญของกัลยาณมิตร

ดูกรอานนท์ ความมีกัลยาณมิตร...เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้ที่มีกัลยาณมิตร...พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ เขาจักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค

อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปริเทวะ ทุกษ์ โทมณัส และอุปายาสเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากโสกะ ปริเทวะ ทุกษ์ โทมณัส และอุปายาส”^{๒๔}

^{๒๒} วิสุทธิ. ๑/๑๒๓-๑๒๕.

^{๒๓} ส.ม. ๑๙/๑๒๙/๓๖.

^{๒๔} ส.ม. ๑๙/๕-๑๑/๒-๕.

ในส่วนที่กัลยาณมิตรเป็นสิ่งหนุนให้เกิดความดีงามในด้านต่างๆ ของชีวิตพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

เราจึงไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรือให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย เมื่อบุคคลมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป^{๒๕}

ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร...พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ

- ๑) จักเป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจาระและโคจร
- ๒) จักเป็นผู้ (มีโอกาสดำเนินได้ฟัง ได้ร่วมสนทนาอย่างสะดวกสบาย) ตามความปรารถนา ในเรื่องต่าง ๆ ที่ขัดเกลาอุปนิสัย ขำระจิตใจให้ปลอดโปร่ง คือ เรื่องความมักน้อย ฯลฯ เรื่องการบำเพ็ญเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ
- ๓) จักเป็นผู้ตั้งหน้าทำความเพียร เพื่อกำจัดอกุศลธรรม และเพื่อบำเพ็ญกุศลธรรมให้เพียบพร้อม จักเป็นผู้แข็งขัน บากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม
- ๔) จักเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาที่เป็นอริยะ หยั่งรู้ถึงความเกิด ความดับ ขำระกิเลส นำไปสู่ความสูญสิ้นแห่งทุกข์^{๒๖}

พุทธพจน์ที่ยกมาอ้าง เน้นความสำคัญของความมีกัลยาณมิตรสำหรับพระภิกษุ เพราะเป็นพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระภิกษุ ส่วนในด้านคำสอนสำหรับคนทั่วไป โดยเฉพาะชาวบ้าน ยังมีหลักธรรมและพุทธภาษิตที่ย้ำถึงความสำคัญของการคบหา และการเสวนาคณดีเพิ่มจากนี้อีกมากมาย เช่น ความมีกัลยาณมิตร เป็นข้อธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อบรรลุปฏิญญัมมิกัตถะ (ประโยชน์โลกนี้) การคบคนชั่วเป็นอบายมุข การคบมิตรและปฏิบัติถูกต้องต่อมิตรเป็นหลักอย่างหนึ่งในคำสอนเรื่องทิศ ๖ การรู้จักเลือกคบคนตามหลักมิตรแท้มิตรเทียม การเสวนาสัตบุรุษ เป็นข้อธรรมหนึ่งในจักร ๔ เป็นข้อธรรมหนึ่งในวุฒิธรรม ๔ และในโศดาปัตตียังคะ ๔ ความมีกัลยาณมิตรเป็นข้อธรรมหนึ่งในนาถกรณธรรม หรือธรรมที่ทำให้คนพึงตนได้ ๑๐ ประการ เป็นต้น

^{๒๕} อจ.เอก.๒๐/๑๒/๑๖.

^{๒๖} อจ.นวก.๒๓/๒๐&,๒๐๗/๓๖&,๓๗๐.

พุทธพจน์ที่ยกมานี้ แม้ไม่ต้องยกมาแสดงมาก ก็พอให้ข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบได้ว่า พุทธพจน์เกี่ยวกับการเสวนาที่ตรัสแก่พระภิกษุ โดยมากมีจุดหมายมุ่งตรงต่อปรมาตม์ และประสงค์จะเสริมสร้างสัมมาทิฐิในแนวที่จะเป็นโลกุตระอย่างเด่นชัด ส่วนที่แสดงสำหรับคนทั่วไปหรือชาวบ้าน เน้นประโยชน์ในขั้นทฤษฎีธรรมิกัตถะ เชื่อมกับสัมปรายิกัตถะ มุ่งการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชีวิตประจำวัน กลมกลืนไปกับการชักจูงสัมมาทิฐิในระดับโลกีย์ คือความเชื่อกรรม ความสำนึกรับผิดชอบเกี่ยวกับความดีความชั่วยังไม่เน้นสัมมาทิฐิแนวที่จะเป็นโลกุตระ คือการมองโลกและชีวิตตามสภาวะ เป็นทำนองปล่อยให้แฝงอยู่และสอนสอดแทรกไปตามโอกาส อย่างที่เรียกว่าค่อย ๆ ฟูพื้นฐานจิตใจให้พร้อมขึ้นไปเรื่อย ๆ เพราะคนทั่วไปมีอยู่หลายระดับ

๔.๓ คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่จะชักนำไปสู่สัมมาทิฐิ

เรื่องด้วยกัลยาณมิตรถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญไม่น้อยที่มีส่วนกำหนดแนวคิด ค่านิยม ทิศนคติของผู้คนให้ดำเนินชีวิตไปในทางใดทางหนึ่ง ซึ่งมีผู้เป็นจำนวนมากเสียคนเพราะเชื่อเพื่อน ทำตัวออกนอกกลุ่มนอกรทาง มีแนวความคิดที่โน้มเอียงไปในทางที่ผิดทำนองคลองธรรม ดังนั้นจึงควรกล่าวถึงคุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่จะไม่ชักนำไปสู่แนวคิดสุดโต่งทางใดทางหนึ่งไม่ว่าจะเป็นลัทธิสัททวิญญูหรืออุจเจทวิญญู ดังนี้

ว่าโดยทั่วไป คำว่า “กัลยาณมิตร” มักจะหมายถึงคนดี มีศีลธรรมหรือที่เรียกเป็นทางการว่าสัตบุรุษหรือบัณฑิต นอกจากความหมายที่คุ้นเคยกันดังที่กล่าวมาก็ควรที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณสมบัติของกัลยาณมิตรเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องไม่คลุมเครือ ดังนี้

สัตบุรุษ หมายถึงคนดี หรือคนที่แท้ดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งมีธรรมของสัตบุรุษ เรียกว่าสัปปริสธรรม ๗ ประการ คือ^{๒๕}

๑) ธัมมัญญูตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้ว่าอะไรคือหลักการที่เป็นจริงไม่เป็นจริง อะไรคือกฎเกณฑ์แบบแผน และหน้าที่ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย เช่น ภิกษุ รู้ว่าหลักธรรมที่ตนจะต้องศึกษาและปฏิบัติคืออะไร มีอะไรบ้าง

๒) อัตถัญญูตา รู้ความมุ่งหมายและและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหรือการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ เช่น ภิกษุรู้วาระธรรมที่

^{๒๕} ที.ปา. ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

ตนศึกษาและปฏิบัตินั้น มีความหมายและความมุ่งหมายอย่างไร ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรือสาระของชีวิต

๓) อัตตัญญูตา รู้จักตน คือรู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ของตนตามความเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติได้เหมาะสมและให้เกิดผลดี เช่น ภิกษุรู้ว่าตนมีศรัทธา ศील สุตะ จาคะ ปัญญาและปฏิภาณแค่ไหน

๔) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ คือรู้จักความเหมาะสมพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ในการใช้จ่ายทรัพย์ ภิกษุรู้จักประมาณในการรับปัจจัย เป็นต้น

๕) กาลัญญูตา รู้จักกาล เช่น รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เป็นต้น

๖) ปริสัญญูตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักชุมชน และชุมชน รู้จักมารมาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรรู้ควรปฏิบัติอื่นๆ ต่อชุมชนนั้น ๆ

๗) ปุคคลลัญญูตา รู้จักบุคคล คือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอภัยาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้นั้นโดยถูกต้อง เช่นว่า ควรจะคบหรือไม่ จะเกี่ยวข้องกับ จะให้จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไรจึงจะได้ผลดี เป็นต้น

บัณฑิต คือ คนฉลาด หรือคนที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มีคุณสมบัติท่านแสดงไว้หลายแบบหลายอย่าง เช่น พุทธพจน์ต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด บัณฑิตมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด, ต่างก็ปรากฏแจ่มฉายด้วยความประพฤติของตน”^{๒๘} ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นพาล คือด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต...ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต คือ ด้วย ด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนทุจริต...”^{๒๙}

ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต แนวความประพฤติของบัณฑิตมี ๒ ประการ ดังนี้ กล่าวคือ บัณฑิตเป็นผู้มีปกติคิดความคิดดี มีปกติพูดถ้อยคำดี มีปกติทำการดี”^{๓๐}

^{๒๘} บาลีว่า “อปทานเณ โสภติ ปญญา” แปลตาม อจ.อ.๒/๘๗.

^{๒๙} อจ.ติก.๒๐/๔๔๑/๑๒๘.

^{๓๐} อจ.ติก.๒๐/๔๔๒/๑๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ถึงทราบว่าเป็นบัญญัติ กล่าวคือ ตั้งปัญหาโดยแยกคาย แก้ปัญหาโดยแยกคาย และเมื่อคนอื่นแก้ปัญหาคาย ได้แยกคาย ด้วยถ้อยคำกลมกล่อม สละสลวย ได้เหตุได้ผล ก็อนุโมทนา^{๑๑}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเกิดมาเกิดมาในตระกูล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก คือ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่มารดาบิดาร...แก่บุตรภรรยา...แก่คนรับใช้กรรมกรและคนงาน...แก่หมู่มิตรและเพื่อนร่วมงาน...แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว...แก่พระราชา แก่เหล่าเทวดา แก่สมณะชีพราหมณ์ เปรียบเหมือนมหาเมฆ ช่วยให้ข้าวกล้าเจริญงอกงาม เป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก^{๑๒}

ที่จริงพุทธพจน์ที่กล่าวถึงคุณสมบัติของกัลยาณมิตรหรือสัตบุรุษคนดีนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมากเท่าที่ยกมาอ้างในที่นี้เป็นเพียงการกล่าวโดยสรุปเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของกัลยาณมิตรในการที่จำชกนาคบุคคลไปในทางที่ดีหรือชั่วหรือให้มีทัศนคติอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

คนดี มีปัญญา ที่เรียกว่าบัณฑิตหรือสัตบุรุษนี้ โดยทั่วไปเมื่อใครไปคบหาเสวนาด้วย หรือเขาอาจทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ หรือความดีงามแก่ผู้อื่น ชกจงให้ผู้อื่นมีความรู้ความเห็นที่ถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่จะถือตามอย่างตนอย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการสั่งสอน การแนะนำ หรือกระจายความรู้ความเข้าใจนั้นออกไปทางใดทางหนึ่งก็ตาม ด้วยความปรารถนาดี ด้วยความเมตตา ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติชอบขึ้นก็เรียกคนนั้นว่า เป็นกัลยาณมิตร ในทางตรงกันข้ามได้ไม่ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรแต่เป็นมิตรปลอมลอกหรือมิตรเทียม

๕. ขบวนการพัฒนาสัมมาทิฐิด้วยวิธีโยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี ตามความหมายที่กล่าวมาแล้ว เมื่อเทียบในกระบวนการพัฒนาปัญญาจากแนวคิดแบบสุดโต่งไปสู่สัมมาทิฐิ โยนิโสมนสิการอยู่ในระดับที่เหนือกว่าศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ ส่วนในระบบการศึกษาอบรม โยนิโสมนสิการเป็นการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้

^{๑๑} อจ.ติก.๒๐/๔๔๔/๑๓๐.

^{๑๒} อจ.อฏฐก.๒๓/๑๒๘/๒๔๙.

จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์ เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้ และนำไปสู่จุดหมายของชาวพุทธอย่างแท้จริง

๕.๑ ความสำคัญของโยนิโสมนสิการในการพัฒนาสัมมาทิฐิ

หลักฐานปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นตัวการในการพัฒนาสัมมาทิฐินั้นมีอยู่เป็นอันมาก ซึ่งมีดังนี้

...ภิกษุทั้งหลาย ร่างกายนี้ ดำรงอยู่ด้วยอาหาร อาศัยอาหารจึงดำรงอยู่ได้ ไม่มีอาหารดำรงอยู่ได้ไม่ ฉันท ไต โพชนงค์ ๗ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ดำรงอยู่ด้วยอาหาร อาศัยอาหารจึงดำรงอยู่ได้ ไม่มีอาหารหาดำรงอยู่ได้ไม่ อะไรเล่าคืออาหาร...ก็คือ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการ^{๑๑}

ความสำคัญแห่งโยนิโสมนสิการที่เป็นตัวพัฒนาด้านความเชื่อค่านิยมที่ถูกต้อง ซึ่งจะ เป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้นมีดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เพราะโยนิโสมนสิการ เพราะโยนิโสมนสิการ (การตั้ง ความเพียรชอบ ถูกวิธี) เราจึงได้บรรลุนุตรวิมุตติ จึงได้ประจักษ์แจ้งอนุตรวิมุตติ แม้เธอทั้งหลายก็จะบรรลุนุตรวิมุตติได้ ประจักษ์แจ้งอนุตรวิมุตติได้ เพราะโยนิโสมนสิการ เพราะโยนิโสมนสิการ^{๑๒}

และอีกตอนหนึ่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย (ว่าสำเร็จได้) แก่ผู้ รู้ผู้เห็น มิใช่แก่ผู้ไม่รู้มิใช่ผู้ไม่เห็น เมื่อรู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงจะมีความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เมื่อรู้เห็น (วิธีทำให้เกิดและวิธีทำไม่ให้เกิด) โยนิโสมนสิการและโยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยแยบคาย อาสวะที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และอาสวะที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญเพิ่มพูน เมื่อมนสิการโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) อาสวะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และอาสวะที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถูกละได้^{๑๓}

โยนิโสมนสิการในส่วนที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนด้านอารมณ์ ความเชื่อ ค่านิยมและทัศนคติ ในทางที่ถูกต้อง คือจากเห็นผิดเป็นถูกและเข้าถึงความจริงหรือความหลุดพ้นได้ในที่สุด มีดังนี้

^{๑๑} ส.ม. ๑๙/๓๕๗-๓๗๒/๙๔-๙๘.

^{๑๒} วิ.มท. ๔/๓๕/๔๒.

^{๑๓} ม.ญ. ๑๒/๑๑/๑๒.

โยนิโสมนสิการในอสุภานิมิต เป็นเหตุให้ราคะไม่เกิด และราคะที่เกิดแล้วก็ ถูกละได้ โยนิโสมนสิการในเมตตาคาเจโตวิมุตติ เป็นเหตุให้โทสะไม่เกิด และโทสะที่เกิดแล้วก็ถูกละได้ โยนิโสมนสิการ(โดยทั่วไป) เป็นเหตุให้โมหะไม่เกิด และโมหะที่เกิดแล้ว ก็ถูกละได้^{๖๖}

ธรรม ๙ อย่างที่มีอุปการะมาก ได้แก่ ธรรม ๙ อย่าง ซึ่งมีโยนิโสมนสิการ เป็นมูล ๆ กล่าวคือ เมื่อโยนิโสมนสิการ ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อปราโมทย์ ปิติดีย่อมเกิด เมื่อมีใจปีติ กายย่อมสงบระงับ (ปีติสัทธา) เมื่อกายสงบระงับ ย่อมได้เสวยสุข ผู้มีสุข จิตย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้เห็นตามเป็นจริง เมื่อรู้ตามเป็นจริง ย่อมนิพพิทาเอง เมื่อนิพพิทาก็วิราคะ เพราะวิราคะ กิวิมุตติ^{๖๗}

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าโยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายในกับปรโตโฆสะตั้งงามหรือ กัลยาณมิตรที่เป็นองค์ประกอบภายนอก ในประเด็นนี้ มีสิ่งน่าสนใจที่ในรายละเอียดว่า ถ้าบุคคลคิดเองไม่เป็น คือไม่รู้จักใช้โยนิโสมนสิการ กัลยาณมิตรจึงอาศัยศรัทธาเข้ามาช่วยเหลือ จะเห็นได้ว่า สำหรับลักษณะ ๓ ด้านแรกของโยนิโสมนสิการ กัลยาณมิตรช่วยได้เพียงชี้แนะสองนำให้เห็นช่อง แต่ตัวบุคคลผู้นั้นจะต้องคิดพิจารณาเข้าใจด้วยตนเอง เมื่อถึงขั้นเข้าใจจริง ศรัทธาจะทำให้ไม่ได้^{๖๘}

ดังนั้น ขอบเขตของศรัทธาจึงจำกัดมากสำหรับการช่วยโยนิโสมนสิการในลักษณะที่ คอยกระตุ้นส่งเสริมให้คนที่มีศรัทธาเพียงอย่างเดียวได้มาก เช่น คนบางคนเป็นคนอ่อนแอ มักหดหู่ ท้อถอย หรือชอบคิดเรื่องเหลวไหล เรื่องเสียหายหลุดออกจากทำนองคลองธรรมหรือเป็นมิจฉาปฏิฏฐิในรูปแบบต่างๆ ถ้ากัลยาณมิตรสร้างศรัทธาได้สำเร็จ ก็จะช่วยคนเช่นนี้ได้มาก อาจพูดได้ว่าปลุกใจ ให้กำลังใจ และชักจูงด้วยวิธีต่างๆ อย่างได้ผล ในทางกลับกันคนบางคนมีโยนิโสมนสิการเป็นปกติ รู้จักคิดได้ด้วยตัวเอง เมื่อมีเหตุให้หดหู่ท้อถอย หรือเศร้าเสียใจ เขาก็คิดแก้ไขปลุกใจของเขาเองได้สำเร็จเป็นอย่างดี ส่วนในด้านตรงข้าม ถ้าได้บาปมิตรหรือมือโยนิโสมนสิการ แม้แต่อยู่ในสถานที่เจริญหรือประสบสิ่งดีงาม ก็ยังคิดให้เป็นไปในทางร้ายและก่อให้เกิดการกระทำที่ร้ายได้ เช่น คนร้ายเห็นที่ร่มรื่นสงบ เป็นที่เหมาะแก่การกระทำชั่วหรือเตรียมกระทำอาชญากรรม คนบางคนขี้ระแวง เห็นคนอื่นยิ้มคอยจะคิดว่าเขาเยาะเย้ยดูหมิ่น ถ้าปล่อยให้กระแสความคิดเดินไปเช่น

^{๖๖} อ.จ.ติก.๒๐/๕๐๘/๒๕๘.

^{๖๗} ที.ปา.๑๑/๔๕๕/๓๒๙.

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๖๗๑.

นั้นอยู่บ่อย ๆ อโยนิโสมนสิการก็จะกลายเป็นอาหารหล่อเลี้ยงอกุศลธรรมชนิดนั้น ๆ ให้กล้าแข็งยิ่งขึ้น เช่น คนที่คอยสังสมความคิดมองโลกในแง่ร้าย คอยเห็นคนอื่นเป็นศัตรู คนที่เสพคุ้นเคยกับความหวาดระแวงว่าคนอื่นจะคิดร้ายจนสะดุ้งผวากลายเป็นโรคประสาท วัตถุประสงค์ความคิดอย่างเดียวกัน แต่ใช้อโยนิโสมนสิการกับอโยนิโสมนสิการย่อมให้ผลต่อชีวิตจิตใจและพฤติกรรมไปคนละอย่าง เช่น คนหนึ่งคำนึงถึงความตายด้วย อโยนิโสมนสิการ ก็เกิดความหวาดหวั่น หดหู่ ्ह้อถอย ไม่อยาก ทำอะไร ๆ หรือฟุ้งซ่าน คิดวุ่นวาย อีกคนหนึ่ง คำนึงถึงด้วยโยนิโสมนสิการกลับทำให้เกิดความสำนึกในการที่จะละเว้นความชั่ว ใจสงบเกิดความไม่ประมาท กระตือรือร้นเร่งทำสิ่งดีงาม

บุคคลที่มีแนวคิดแบบมิจฉาทิฐีนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมิกัลยาณมิตรที่จะคอยแนะนำชักจูง กระตุ้น โนมน้าวไปในทางที่เป็นสัมมาทิฐิ โยนิโสมนสิการก็เป็นอีกหลักหนึ่งที่คอยเตือนให้บุคคลที่มีที่ท่าว่าจะดำเนินไปสู่แนวคิดแบบมิจฉาทิฐิ เพราะโยนิโสมนสิการจะคอยย้ำเตือนให้ตนนึกคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วนรอบคอบ คิดนี้อยู่ในแนวทางแห่งความดีงาม การใช้โยนิโสมนสิการในการเตือนตนอยู่เสมอย่อมทำให้การดำเนินชีวิตของบุคคลอยู่ในแนวทางแห่งธรรมนองคลองธรรม รู้จักคิดตามหลักความจริงและอยู่ในความดีงาม ที่ตนได้เห็นและได้ศึกษาอบรมมา เช่น คิดในทางที่จะเป็นมิตรกับคนอื่น คิดรักคิดปรารถนาดีมีเมตตา คิดในทางที่จะให้หรือช่วยเหลือเกื้อกูล คิดในทางที่จะเข้มแข็ง ทำการอย่างจริงจังไม่ย่อท้อ ซึ่งการกระทำเหล่านี้ไม่ต้องใช้ปัญญาล้ำลึกมากมายตลอดถึงการคิดแยกแยะและสืบสาวสาเหตุปัจจัยที่ต้องใช้ปัญญาละเอียดประณีต เนื่องด้วยโยนิโสมนสิการแบบง่าย ๆ นั้น เพียงแต่คอยชักกระแสดความคิดให้เข้ามาอยู่ในแนวทางที่ดีงามมิให้สุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่งที่ตนได้คุ้นเคยหรือพบเห็นอยู่ในสังคม สำหรับโยนิโสมนสิการแบบนี้ ซึ่งตามปกติเป็นระดับที่ช่วยให้เกิดโลกีย์สัมมาทิฐิ ศรัทธาซึ่งเกิดจากปัจจัยฝ่ายปรโตโมหะ เช่น การศึกษาอบรมวัฒนธรรมประเพณี และกัลยาณมิตรอื่น ๆ จะมีอิทธิพลได้มาก กล่าวคือ ศรัทธานั้นเป็นศูนย์รวมที่ยึดเหนี่ยวของจิตและเป็นพลังพร้อมอยู่ภายใน พอคนรับรู้อารมณ์หรือประสบสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง กระแสดความคิดก็จะถูกแรงแห่งศรัทธาดึงให้แล่นไปตามแนวทางของศรัทธานั้น เสมือนว่าศรัทธาขุดร่องสำหรับให้กระแสดความคิดไหลไว้ก่อนแล้ว ดังนั้น ท่านจึงแสดงหลักว่า “ศรัทธา (ที่ถูกต้อง) เป็นอาหารหล่อเลี้ยงโยนิโสมนสิการ”^{๑๑} เพราะปรโตโมหะที่เป็นกัลยาณมิตร อาศัยศรัทธานั้นเป็นทางเดิน สามารถช่วยเพิ่มเติมเสริมความรู้ความเข้าใจและชี้แนะส่องนำความคิดได้มากขึ้นโดยลำดับ เช่น ด้วยการปรึกษาหารือ สอบถามข้อติดขัดสงสัย เป็นต้น โยนิโสมนสิการของคนผู้นั้นเมื่อใช้อยู่บ่อย ๆ และได้อาหารหล่อเลี้ยงเสริมอยู่เรื่อย ๆ ก็เดินได้คล่อง

^{๑๑} อ.ทศก.๒๔/๖๑/๑๒๓, ๖๒/๑๒๗.

และก้าวไกลยิ่งขึ้น ทำให้ปัญญาออกงามยิ่งขึ้น ครั้นพิจารณาเห็นความจริง รู้ว่าคำแนะนำสั่งสอนนั้นถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์จริง ก็ยิ่งมั่นใจ เกิดศรัทธามากขึ้น โยนิโสมนสิการก็กลับเป็นปัจจัยส่งเสริมศรัทธา ชวนให้ตั้งใจศึกษายิ่งขึ้น จนในที่สุด โยนิโสมนสิการของตนเอง ก็นำบุคคลผู้นั้นไปสู่ความรู้แจ้งและความหลุดพ้นนี้คือปฏิบัติที่อาศัยทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกประสานกัน และนี่คือความหมายอย่างหนึ่งของคำว่า ตนเป็นที่พึ่งของตน และการมีตนเป็นที่พึ่ง^{๔๐} ซึ่งเห็นได้ชัดว่าท่านไม่ได้ปฏิเสธปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายนอกและศรัทธามีความสำคัญมาก แต่ตัวตัดสินใจภายในคือ โยนิโสมนสิการ ผู้ใดใช้โยนิโสมนสิการได้ดี การอาศัยปัจจัยภายนอกก็น้อยลงตามอัตรา ผู้ใดไม่ใช้โยนิโสมนสิการเลย ก็ยามิตรใดๆ ก็ไม่อาจช่วยได้สำเร็จ

สติเป็นองค์ธรรมสำคัญมีอุปการะมาก จำเป็นต้องใช้ในกิจทุกอย่าง ดังที่เป็นทราบกันดีอยู่แล้วแต่ก็มีปัญหาว่า ทำอย่างไรจะให้สติเกิดขึ้นทันเวลาที่ต้องใช้ และเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ทำอย่างไรจะให้คงอยู่ต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ ไม่หลุดลอยขาดหายไปเสีย เรื่องนี้ ทางธรรมแสดงหลักไว้ว่า “โยนิโสมนสิการเป็นอาหารหล่อเลี้ยงสติ ช่วยให้สติที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ช่วยให้สติที่เกิดขึ้นแล้วเกิดต่อเนื่องไปอีก”^{๔๑} คนที่มีความคิดเป็นระเบียบ ความคิดแล่นเรื่อยได้เรื่องได้ราว เดินเป็นแถวเป็นแนว ย่อมคุมเอาสติไว้ใช้ได้เรื่อย แต่คนที่คิดอะไรไม่เป็น หรือในเวลาที่มีความคิดไม่เดิน ไม่มีจุด ไม่มีหลัก สติก็จะพลัดหายอยู่เรื่องรักษาไว้ไม่อยู่ เพราะตามสภาวะแท้จริง เราจะไปรักษา ไปกักไปกอด ดึงเอาสติไว้ ย่อมไม่เป็นการถูกต้องและทำไม่ได้ ที่ถูกต้องคือต้องหล่อเลี้ยงมันไว้ หมายความว่า สร้างปัจจัยให้มันอยู่ เมื่อมีปัจจัยให้มันเกิดมันก็เกิด เป็นเรื่องของกระบวนการ เป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย

กล่าวโดยสรุปในประเด็นนี้ว่า โยนิโสมนสิการ คือความคิดที่สกัดอวิชชาตัณหาอันเป็นมิจฉาทิฏฐิที่ลุดโต่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นอุจเจททิฐิ หรือสัสสตทิฐิที่เป็นตัวปิดกั้นหนทางแห่งการเข้าถึงความจริงหรืออุดมคติชีวิตที่มนุษย์พึงเข้าถึง อวิชชาและตัณหาอันมักมาด้วยกันเสมอ แต่บางครั้งอวิชชาแสดงบทบาทเด่น ตัณหาเป็นตัวแฝง บางครั้งตัณหาแสดงบทบาทเด่นอวิชชาเป็นตัวแฝง ดังนั้นถ้าบุคคลที่มีหลักโยนิโสมนสิการในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตอยู่เสมอ หรือยึดหลักแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งอยู่แล้วถ้าเราใช้หลักนี้พิจารณาอย่างแคบคายถึงเหตุและผลของสิ่งนั้น ๆ ย่อมสามารถที่จะเลิกแนวคิดที่ลุดโต่งหรือความคิดที่ไปจากธรรมของคลองธรรมได้

^{๔๐} ที.ม. ๑๐/๙๓/๑๑๙.

^{๔๑} ส.ม. ๑๙/๓๖๕/๙๖/๕๒๘.

๕.๒ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อละมิจฉาทิฐิ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนานามิจฉาทิฐิแบบอุจเจติฐิไปสู่สัมมาทิฐินั้น ก็คือการนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในทางปฏิบัติหรือภาคปฏิบัตินั่นเอง วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการหรือเรียกสั้น ๆ ว่าวิธีโยมนสิการนี้ แม้จะมีหลายอย่างหลายวิธี แต่เมื่อว่าโดยหลักการ ก็มี ๒ แบบคือ โยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัดหรือกำจัดอวิชชาที่ทำให้เกิดแนวความคิดแบบสุดโต่งโดยตรง และโยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ โยนิโสมนสิการที่มุ่งกำจัดอวิชชาโดยตรงนั้น ตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุด เพราะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการตรัสรู้ ส่วนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ มักใช้เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้นๆซึ่งมุ่งเตรียมพื้นฐานหรือพัฒนาตนเองในด้านคุณธรรมให้เป็นผู้พร้อมสำหรับการปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไป เพราะเป็นเพียงขั้นขัดเกลากิเลส แต่โยนิโสมนสิการหลายวิธีใช้ประโยชน์ได้ทั้งสองอย่าง คือทั้งกำจัดอวิชชาอันเป็นต้นตอให้เกิดมิจฉาทิฐิ และบรรเทาต้นเหตุไปพร้อมกัน ซึ่งพอประมวลเป็นแบบใหญ่ ๆ ที่ช่วยในการพัฒนาสัมมาทิฐิได้ดังนี้

(๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริงหรือพิจารณาปัญญา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอหิทัปปัจจยตา หรือคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท จัดเป็นวิธีโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐาน ดังจะเห็นว่าบางครั้งท่านใช้บรรยายการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า วิธีนี้กล่าวตามบาลีพบแนวปฏิบัติดังนี้

ก) แบบปัจจัยสัมพันธ์ โดยอริยสาวกโยนิโสมนสิการ การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้นพร้อมว่า "เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ"^{๖๒}

ข) คิดแบบสอบลวน หรือตั้งคำถาม เช่น ที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า "เรานั้นได้มีความคิดว่าเมื่ออะไรมีอยู่หนอ อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ลำดับนั้นเพราะเราโยนิโสมนสิการจึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่า เมื่อต้นหามีอยู่ อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะต้นหามีเป็นปัจจัย ลำดับนั้น เราได้มีความคิดว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ต้นหามี ต้นหามีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ลำดับนั้น เพราะเราโยนิโสมนสิการ จึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่า เมื่อเวทนามีอยู่ ต้นหามี ต้นหามีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ..."^{๖๓}

^{๖๒} ส.นิ.๑๖/๑๔๔/๗๗, ๑๕๔.

^{๖๓} ส.นิ.๑๖/๒๖/๑๑, ๒๕๑/๑๒๖.

(๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรม ท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้นำยียดติดถ้อมมันในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกันเข้าขององค์ประกอบต่างๆ ที่เรียกว่าขันธ์ ๕ และขันธ์ ๕ แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อยต่อไปอีก การพิจารณาเช่นนี้ ช่วยให้มองเห็นความเป็นอนัตตา ซึ่งแตกต่างจากอุจเฉททิวและสัสสตทิวอื่นเป็นมิจฉาทิวที่สุดโต่งอันเป็นตาข่ายแห่งทิวคอยดักมิให้เข้าถึงความจริงได้

(๓) วิธีคิดแบบปลุกเร้าคุณธรรมอาจเรียกว่า ง่าย ๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสะกดกันหรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญของงามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิวที่ เป็นโลกียะ^{๔๔}

หลักการทั่วไปของวิธีคิดแบบนี้ มีอยู่ว่า ประสบการณ์คือสิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับอย่างเดียวกันบุคคลผู้ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่ใครจะสร้างแนวทาง ความเคยชินต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของจิตคือสังขารที่ผู้นั้นได้สั่งสมไว้ หรือสุดแต่การทำใจในขณะนั้น ๆ ของอย่างเดียวกัน หรืออาการกิริยาเดียวกัน คนหนึ่งมองเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางดีงาม เป็นประโยชน์ เป็นกุศล แต่อีกคนหนึ่งเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางที่สุดโต่งที่ผิดทำนองคลองธรรม ไม่ดีไม่งามเป็นโทษ เป็นอกุศล แม้แต่บุคคลคนเดียวก็มองเห็นของอย่างเดียวกัน หรือประสบการณ์อย่างเดียวกัน แต่ต่างขณะ ต่างเวลา ก็อาจคิดเห็นปรุงแต่งต่างออกไปครั้งละอย่าง คราวหนึ่งร้าย คราวหนึ่งดี ทั้งนี้โดยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วการทำใจที่ช่วยตั้งต้นและชักนำความคิดให้เดินไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์ เรียกว่าเป็นวิธีแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม หรือโยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศลในที่นี้ โยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศลนี้ มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้นๆ และในแง่ที่ช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้ายๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชินใหม่ๆ ที่ดีงามให้แก่จิตไปในเวลาเดียวกันด้วย ในทางตรงข้าม หากปราศจากอุบายแก้ไขเช่นนี้ความคิดและการกระทำของบุคคลก็ จะถูกชักนำให้เดินไปตามแรงชักจูงของความเคยชินเก่า ๆ ที่ได้สั่งสมไว้เดิมเพียงอย่างเดียว และช่วยเสริมความเคยชินอย่างนั้นให้มีกำลังแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยไป

^{๔๔} ม.ญ. ๑๒/๑๔/๑๗. และ ข.ม. ๒๙/๙๖๔/๖๑๑.

ตัวอย่างง่าย ๆ อย่างหนึ่งที่มาในคัมภีร์ คือการคิดถึงความตาย ถ้ามีโยนิโสมนสิการ คือทำใจหรือคิดไม่ถูกวิธี ออกุศลธรรมก็จะเกิดขึ้นเช่น คิดถึงความตายแล้วสลัดหนุ่ เกิดความเศร้า ความเหี่ยวแห้งใจ เกิดความหวาดกลัวหวาดเสียวต่อความตาย หรือ อีกอย่างหนึ่ง ในประสบการณ์ชีวิตของคนเรา มักมีคนจำนวนไม่น้อยที่มีความคิดว่าตายแล้วสูญ บุญบาป นรก สวรรค์ไม่มี เป็นต้น การขาดหลักโยนิโสมนสิการในการคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ย่อมทำให้ความคิดของคนเรา เฉลใจออกนอกทางได้

(๔) วิธีคิดแบบวิภังขวาท ความจริงวิภังขวาทไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดหรือการแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม “การคิดกับการพูดเป็นกรรมใกล้ชิดกันที่สุด ก่อนจะพูดก็ต้องคิดก่อน สิ่งทีพูดล้วนสำเร็จมาจากความคิดทั้งสิ้น ในทางธรรมก็แสดงหลักไว้ว่า วจีสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งคำพูด) ได้แก่วิตกและวิจารณ์”^{๕๕} ดังนั้น จึงสามารถกล่าวถึงวิภังขวาทในระดับที่เป็นความคิดได้ ยิ่งกว่านั้นคำว่าวาทะต่างๆ หรือที่เรียกกันว่าวาทะอย่างนี้ ก็มีความหมายลึกซึ้งไปถึงระบบความคิดทั้งหมด ซึ่งเป็นที่มาแห่งระบบคำสอนทั้งหมด ที่เรียกกันว่าเป็นลัทธิหนึ่ง ศาสนาหนึ่งหรือปรัชญาสายหนึ่ง เป็นต้น คำว่าวาทะ จึงเป็นไวพจน์แห่งกันและกันของคำว่า ทิฎฐิ ทิฐิ หรือทฤษฎี เช่น สัพพัตถิกวาท คือ สัพพัตถิกทิฎฐิ นัตถิกวาท คือ นัตถิกทิฎฐิ สัสสวาท คือ สัสสททิฎฐิ อุจเจทวาท คือ อุจเจททิฎฐิ อเหตุกวาท คือ อเหตุกทิฎฐิ เป็นต้น คำว่า วิภังขวาทนี้ เป็นชื่อเรียกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา เป็นคำสำคัญคำหนึ่งที่ใช้แสดงระบบความคิดที่เป็นแบบของพระพุทธศาสนาและวิธีคิดแบบวิภังขวาท ก็มีความหมายคลุมถึงวิธีคิดแบบต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วได้หลายอย่าง การกล่าวถึงวิธีคิดแบบวิภังขวาท นอกจากทำให้รู้จักวิธีคิดแง่อื่น ๆ เพิ่มขึ้นแล้ว ยังจะช่วยให้เข้าใจวิธีบางอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นชัดเจนขึ้นอีกด้วย

วิภังขวาท เป็นชื่อเรียกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา หรือเป็นคำหนึ่งที่แสดงระบบความคิดของพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธเจ้าทรงเรียกพระองค์เองว่า “วิภังขวาท หรือวิภังขวาทิ” และคำว่าวิภังขวาท หรือวิภังขวาทินั้น ก็ได้เป็นคำเรียกพระพุทธศาสนา หรือคำเรียกพระนามของพระพุทธเจ้าซึ่งได้ใช้อ้างกันมาในประวัติการณ์แห่งพระพุทธศาสนา เช่น ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชตรัสถามพระโมคคัลลสีบุตรติสสเถระ ประธานสงฆ์ในการสังคายนาว่า “พระสัมมาสัมมาสัมพุทธทรงมีวาทะว่าอย่างไร พระเถระทูลตอบว่า “มหาบพิตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นวิภังขวาทิ”^{๕๖}

^{๕๕} ม.ม. ๑๒/๕๐๙/๕๕๐. ส.สพ. ๑๘/๕๖๑/๓๖๑.

^{๕๖} ม.ม. ๑๓/๓๑๑/๖๕๑. อ.จ. ปญจก. ๒๔/๙๔/๒๐๔.

การที่บุคคลจะสามารถละแนวคิดสุดโต่งทั้งที่เป็นอูจเฉททิวและสัสตทิวได้ หรือการที่จะพัฒนาแนวคิดเหล่านี้ไปสู่แนวคิดแบบสัมมาทิวนั้นก็ต้องอาศัยหลักการทางวิชชาวาท ซึ่งอาจจำแนกวิธีคิดของวิชชาวาทออกเป็นลักษณะต่าง ๆ โดยสรุปได้ดังนี้

- ๑) จำแนกโดยมองในแง่ด้านของความจริง
- ๒) จำแนกโดยมองหรือแสดงความจริงของสิ่งนั้นๆ ให้ครบทุกแง่ทุกมุม
- ๓) จำแนกโดยส่วนประกอบ คือ วิเคราะห์แยกแยะออกไปให้รู้เท่าทันภาวะสิ่งนั้นๆ
- ๔) จำแนกโดยลำดับขณะ อะไรเป็นเหตุแรก อะไรเป็นเหตุรอง
- ๕) จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย^{๔๗}

กล่าวโดยทั่วไปบุคคลที่มีความคิดแบบไม่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันนั้น มักทำให้เกิดความโน้มเอียงไปในทางที่จะยึดความเห็นสุดโต่งทางใดทางหนึ่ง เช่น ยึด สัสตวาท มองเห็นว่ามีอัตตาที่ตั้งอยู่เที่ยงแท้ในรันดร หรือยึดอูจเฉทวาท มองเห็นว่ามีอัตตาต้องดับสิ้นขาดสูญไป ทั้งนี้เพราะเมื่อเผลอลืมมองความสัมพันธ์ตามเหตุปัจจัยนั้น ก็มองเห็นสิ่งนั้นตั้งอยู่ขาดลอยโดด ๆ แล้วความเห็นเอียงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งก็จึงเกิดขึ้น แต่ภาวะที่เป็นจริงของสิ่งทั้งหลายไม่ได้ขาดลอยอย่างที่คุณตัดตอนมองเอาอย่างนั้น สิ่งทั้งหลายสัมพันธ์กัน ขึ้นต่อกัน และสืบทอดกัน เนื่องด้วยปัจจัยย่อยต่างๆ ความมีหรือไม่มีไม่ใช่ภาวะเด็ดขาดลอยตัว ภาวะที่เป็นจริงเป็นเหมือนอยู่กลางระหว่างความเห็นเอียงสุดสองอย่างนั้น ความคิดแบบวิชชาวาทจะช่วยให้มองเห็นความจริงเหล่านั้น และตามแนวคิดนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมอย่างที่เราเรียกว่าเป็นกลาง ๆ คือ ไม่กล่าวว่า สิ่งนี้มี หรือว่าสิ่งนี้ไม่มี การแสดงความจริงอย่างนี้ นอกจากเรียกว่าอิทัปปัจจยตาหรือปฏิจจสมุปบาทแล้ว ยังเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามัชฌนธรรมเทศนา จึงอาจเรียกวิธีคิดแบบนี้อีกอย่างหนึ่งด้วยว่า วิธีคิดแบบมัชฌนธรรมเทศนา หรือเรียกสั้น ๆ ว่าวิธีคิดแบบมัชฌนธรรม

การคิดแบบวิชชาวาทนี้ นอกจากจะช่วยไม่ให้เผลอมองสิ่งต่างๆ หรือปัญหาต่างๆ อย่างโดดเดี่ยวขาดลอย และจะช่วยให้ความคิดเดินไปเป็นสายไม่ติดแล้ว ยังครอบคลุมไปถึงการที่จะให้รู้จักจับเหตุปัจจัยได้ตรงกับผลของมัน หรือให้ได้เหตุปัจจัยที่ลงตัวพอกับผลที่ปรากฏด้วย ความที่วาทนี้เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่มักเกิดขึ้นแก่คนทั่วไป ๓ อย่าง ดังนี้

๑) การนำเอาเรื่องราวอื่น ๆ นอกกรณี มาปะปนสับสนกับเหตุปัจจัยเฉพาะกรณี เช่น เมื่อบุคคลที่ไม่ผู้ดีคนหนึ่ง ได้รับผลอย่างหนึ่งที่คนเห็นว่าเป็นผลดี มีคนอื่นบางคนพูดว่า นาย ก. หรือนาย ข. ซึ่งเป็นดีมาก มีความดีหลายอย่าง อย่างนั้นอย่างนี้ ทำไมจึงไม่ได้รับผลดีนี้ บางทีความ

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๗๑๐.

จริงเป็นว่า ความดีของนาย ก. หรือนาย ข. ที่มีหลาย ๆ อย่างนั้น ไม่ใช่ความดีที่สำหรับจะให้ได้รับผลเฉพาะอันนั้น วิธีคิดแบบนี้ช่วยให้แยกแยะเอาเรื่องราวหรือปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องออกไปจากเหตุปัจจัยที่แท้จริงของกรณีนั้นได้ ความหมายในประเด็นนี้รวมถึงการจับผลให้ตรงกับเหตุด้วย คือเหตุปัจจัยใดเป็นไปเพื่อผลใด หรือผลใดพึงเกิดจากเหตุปัจจัยใด ก็มองเห็นตรงตามนั้นไม่ใช่ไขว่เขวสับสน

๒) ความไม่ตระหนักถึงภาวะที่ปรากฏการณ์หรือผลที่คล้ายกัน อาจเกิดจากเหตุปัจจัยต่างกัน และเหตุปัจจัยอย่างเดียวกัน อาจไม่นำไปสู่ผลอย่างเดียวกัน เช่น ภิกษุอยู่ป่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญก็มี ไม่ทรงสรรเสริญก็มี โดยทรงพิจารณาสุดแต่เหตุคือเจตนา อีกตัวอย่างหนึ่ง การได้ทรัพย์มา อาจเกิดจากการขยันขันแข็งในการทำงาน จากการทำให้ผู้ให้ทรัพย์พอใจ หรือการลักขโมยก็ได้ คนได้รับการยกย่องสรรเสริญอาจเกิดจากการทำความดีในสังคมที่นิยมความดี หรือเกิดจากทำอะไรบางอย่างแม้ไม่ดีแต่เป็นประโยชน์หรือเป็นที่ชอบใจของผู้ยกย่องสรรเสริญนั้นก็ได้ในกรณีเหล่านี้จะต้องตระหนักด้วยว่า เหตุปัจจัยต่างกันให้เห็นผลเหมือนๆ กันนั้น ยังมีผลต่างกันอยู่อย่างอื่น ๆ ที่ไม่ได้พิจารณาในกรณีเหล่านี้ด้วย ในทำนองเดียวกัน คนต่างคนทำความดีอย่างเดียวกัน คนหนึ่งทำแล้วได้รับการยกย่องสรรเสริญ เพราะทำในที่เขานิยมความดีนั้น หรือทำเหมาะกับกาลเวลาที่ความดีนั้นก่อประโยชน์แก่คนที่ยกย่อง อีกคนหนึ่งทำแล้วกลับไม่เป็นที่ชื่นชม เพราะทำในที่เขานิยมความดีนั้น หรือทำแล้วเป็นการทำลายประโยชน์ของคนที่ไม่พอใจ หรือมีความบกพร่องในตนเองอย่างอื่นของผู้กระทำความดีนั้น ดังนี้ เป็นต้น ในกรณีเหล่านี้ จะต้องตระหนักด้วยว่า เหตุปัจจัยอย่างเดียวกันที่ยกขึ้นมาพิจารณานั้น ไม่ใช่เป็นเหตุปัจจัยทั้งหมดที่จะให้ได้รับผลอย่างนั้น ความจริงสภาพแวดล้อมและเรื่องราวอื่น ๆ ก็เป็นปัจจัยร่วมด้วยที่จะให้เกิดหรือไม่ให้เกิดผลอย่างนั้น

๓) การไม่ตระหนักถึงเหตุปัจจัยส่วนพิเศษนอกเหนือจากเหตุปัจจัยที่เหมือนกัน ข้อนี้เกี่ยวกับความตอนท้ายของข้อที่สอง กล่าวคือคนมักมองเฉพาะแต่เหตุปัจจัยบางอย่างที่ตนมั่นหมายว่าจะให้เกิดผลอย่างนั้น ๆ ครั้นต่างบุคคลทำเหตุปัจจัยอย่างเดียวกันแล้ว คนหนึ่งได้รับผลที่ต้องการ อีกคนหนึ่งไม่ได้รับผลนั้น ก็เห็นไปว่าเหตุปัจจัยนั้นไม่ให้ผลจริง เป็นต้น เช่น คนสองคนทำงานดีเท่ากัน มีกรณีที่จะได้รับการคัดเลือกอย่างหนึ่ง เป็นธรรมดาที่คนหนึ่งจะได้รับเลือก อีกคนหนึ่งไม่ได้รับการเลือก ถ้าไม่ใช่วิธีเสี่ยงทายโดยจับสลาก ก็จะมีปัจจัยอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น คนหนึ่งสุขภาพดีกว่า หรือรูปร่างดีกว่า และคุณธรรมหรือความบกพร่องของผู้คัดเลือก เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยได้ทั้งสิ้น

การคิดแบบวิภาษวาทนี้ ทำให้ความคิดและการวินิจฉัยเรื่องราวต่าง ๆ ชัดเจนตรงไปตรงมาตามความเป็นจริงและเท่าความจริง จะไม่เกิดความสับสนในเรื่องต่าง ๆ ตัวอย่างง่ายๆ ในชีวิตประจำวันทั่วไป เช่น มีคนคนหนึ่งพูดว่า เขาเป็นคนตรงไปตรงมา ชอบพูดขวานผ่าซาก โง่งผางพูดเพราะไม่เป็น ทำไมเมื่อเป็นดี ชอบพูดแต่ความจริงตรงไปตรงมาแต่คนไม่ชอบไม่ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ดูเหมือนว่าในประเด็นนี้บุคคลนี้จะเอาลักษณะตรงไปตรงมา มากลบเกลื่อนลักษณะโง่งผาง พูดไม่เพราะอันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของเขา ถ้าจำแนกตามหลักวิภาษวาท ความเป็นคนตรงเป็นความดีของบุคคลผู้นั้น ส่วนการพูดไม่ไพเราะ โง่งผาง ก็เป็นข้อบกพร่องของเขา คนที่มีความดีในแง่หนึ่ง ก็ต้องยอมรับความบกพร่องของตนในแง่คำพูดที่ไม่ไพเราะไม่ต้องเอาลักษณะทั้งสองมากลบเกลื่อนกัน เมื่อจะให้มีความครบถ้วน ก็ต้องปรับปรุงตนเองในส่วนที่ยังขาดหรือบกพร่องนั้น ส่วนคนที่พูดจาไพเราะ การพูดเพราะนั้นก็ก็เป็นความดีของเขาอย่างหนึ่ง แต่เขาจะเป็นคนตรงหรือไม่นั้นก็เป็นอย่างหนึ่ง ถ้าเขาตรง ก็เป็นความดีอีกส่วนหนึ่ง ถ้าไม่ตรง เขาก็บกพร่องในส่วนนั้น หรือในแง่ที่เป็นคนพูดไพเราะนั้น จะเป็นการพูดด้วยเจตนาดีงาม หรือเกิดจากความคิดหลอกลวง เล่ห์กลอย่างไร ก็เป็นเรื่องที่ต้องจำแนกกันในเรื่องเจตนาที่เป็นเหตุปัจจัย แล้วชี้ความจริงตามที่เป็นเป็นในแง่หนึ่ง ๆ ไม่มีการสับสน หรือสมมติต่อไปว่าจะเลือกคนเอาไปทำงาน งานนั้นต้องการคนพูดเพราะ หรือต้องการคนพูดตรง ก็ตัดสินใจไปตามความต้องการของงานนั้น ถ้างานนั้นใช้คนพูดเพราะก็เลือกคนพูดเพราะ (แต่โดยทั่วไปคนเลือกก็คงพยายามเลือกคนที่พูดเพราะและมีความซื่อสัตย์ด้วย) คนตรงก็ไม่ต้องมาอ้างความดีในด้านความตรงของตน หรือถ้างานต้องการความตรง คนจะพูดเพราะหรือไม่เพราะไม่สำคัญ คนไม่ถูกเลือกก็ไม่ต้องเลือกเอาความอ่อนหวานนุ่มนวลของตนขึ้นมาใช้เป็นผลเกี่ยวกับกรณีนั้น เป็นต้น

ตัวอย่างที่ยกมาในที่นี้ เกี่ยวกับหลักกรรมอันจะเป็นหลักในการพัฒนาสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นในสังคมทั้งนั้น แม้ตัวอย่างที่เป็นไปตามกฎอย่างอื่น ก็พึงเข้าใจในทำนองเดียวกัน

๖. การวางท่าทีต่อความเชื่อต่าง ๆ ตามหลักพุทธธรรม

ในการดำเนินชีวิตการยึดหลักหรือทฤษฎีในการพัฒนาความเชื่อให้อยู่ในแนวสัมมาทิฐิไม่สุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่งนั้น นอกจากขึ้นอยู่กับองค์ประกอบด้านภววิทยาที่ได้อธิบายมาแล้ว บุคคลยังสามารถยึดหลักอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพัฒนาปัญญาของตนไปในทางที่ถูกต้องได้ หลักการนั้นก็คือ หลักศรัทธาตนเอง ทั้งนี้เพราะหลักศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นขั้นตอนและกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาปัญญาของมนุษย์

พุทธศาสนาถือว่า บุคคลทั่วไปไม่ว่าจะเป็นผู้นับถือทฤษฎี ลัทธิ หรือ คำสอนอันใดอันหนึ่งอยู่แล้ว หรือยังไม่นับถือก็ตาม มีหลักการตั้งทัศนคติที่ประกอบด้วยเหตุผล ตามแนวกาลามสูตร ดังพุทธพจน์ความว่า

กาลามชนทั้งหลาย เป็นการสมควรที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลง สมควรที่จะสงสัยความเคลือบแคลงสงสัยของพวกท่านเกิดขึ้นในฐานะ กาลามชนทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย

- อย่ายึดถือ โดยการฟัง (เรียน) ตามกันมา (อนุสสวะ)
- อย่ายึดถือ โดยการถือสืบๆ กันมา (ปรัมปรา)
- อย่ายึดถือ โดยการเล่าลือ (อติภีรา)
- อย่ายึดถือ โดยการอ้างตำรา (ปิฎกสัมปทาน)
- อย่ายึดถือ โดยตรรก (ตักกะ)
- อย่ายึดถือ โดยการอนุมาน (นยะ)
- อย่ายึดถือ โดยการคิดตรงตามแนวเหตุผล (อาการปริวิตักกะ)
- อย่ายึดถือ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน (ทิวฐินิฆมานักขันตี)
- อย่ายึดถือ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อถือ (ภัพฺพรูปตา)
- อย่ายึดถือ เพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา (สมโณ ในครุติ)

เมื่อใด ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนติเตียน ธรรมเหล่านี้ใครยึดถือปฏิบัติถึงที่แล้ว จะเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงละเสีย...เมื่อใด ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนพึงสรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครยึดปฏิบัติถึงที่แล้ว จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงถือปฏิบัติบำเพ็ญ (ธรรมเหล่านั้น) ^{๔๔}

ในกรณีนี้ผู้ฟังยังไม่รู้ไม่เข้าใจและยังไม่มี ความเชื่อในเรื่องใด ๆ พระพุทธองค์ก็ไม่ได้ทรงชักจูงความเชื่อ เป็นแต่ทรงสอนให้พิจารณาตัดสินเอาตามเหตุผลที่เขาเห็นได้ด้วยตนเอง เช่น ในเรื่องความเชื่อทางจริยธรรมเกี่ยวกับชาตินี้ชาติหน้า ก็มีความในตอนท้ายของพระสูตรเดียวกันว่า

^{๔๔} อัง.ติก. ๒๐/๕๐๕/๒๔๑.

กาลามชนทั้งหลาย อริยสาวกนั้นผู้มีจิตปราศจากเวรอย่างนี้มีจิตปราศจากความเบียดเบียนอย่างนี้มีจิตไม่เศร้าหมองอย่างนี้มีจิตบริสุทธิ์อย่างนี้ ย่อมได้ประสบความอบอุ่นใจถึง ๔ ประการ ตั้งแต่ในปัจจุบันนี้แล้ว คือ ถ้าปรโลกมีจริง ผลวิบากของกรรมที่ทำได้ดีทำให้ชั่วมีจริง การที่ว่าเมื่อเราแตกกายทำลายขันธไปแล้ว จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ก็ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ (นี่เป็นความอบอุ่นใจประการที่ ๑ ที่เขาได้รับ) ถ้าปรโลกไม่มี ผลวิบากกรรมของกรรมที่ทำได้ดีทำให้ชั่วไม่มี เราก็ครองตนอยู่โดยไม่มีทุกข์ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขอยู่แต่ในชาติปัจจุบันนี้แล้ว (นี่เป็นความอบอุ่นใจประการที่ ๒ ที่เขาได้รับ) ถ้าเมื่อคนความชั่วก็เป็นอันไช้ เรามิได้คิดการชั่วร้ายต่อใคร ๆ ที่ไหนทุกข์จักมาถูกต้องเราผู้มีได้ทำบาปกรรมเล่า (นี่เป็นความอบอุ่นใจประการที่ ๓ ที่เขาได้รับ) ถ้าเมื่อคนทำความชั่ว ก็ไม่เชื่อว่าเป็นอันทำไช้ ในกรณีนี้ เราก็มองเห็นตนเป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งสองด้าน (นี่เป็นความอบอุ่นใจประการที่ ๔ ที่เขาได้รับ) ^{๔๔}

สำหรับผู้ที่ยังไม่ได้นับถือในลัทธิศาสนาหรือหลักคำสอนใด ๆ พระองค์จะตรัสธรรมเป็นกลาง ๆ เป็นการเสนอแนะความจริงให้เขาคิด ด้วยความปรารถนาดี เพื่อประโยชน์แก่ตัวเขาเอง โดยมีต้องคำนึงว่าลัทธิธรรมนั้นเป็นของผู้ใด โดยให้เขาเป็นตัวของเขาเอง ไม่มีการชักจูงให้เขาเชื่อเลื่อมใสต่อพระองค์หรือเข้าสู่อะไรสักอย่างที้อาจจะเรียกว่าศาสนาของพระองค์

ด้วยเหตุนี้ความเชื่อ ค่านิยมรวมไปถึงทัศนคติต่าง ๆ ที่บุคคลและสังคมยึดถือย่อมมีความสำคัญต่อการกำหนดวิถีชีวิตของบุคคลและสังคมนั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นก่อนที่จะเชื่อหรือยึดถือหลักใดหลักหนึ่งในการที่จะเป็นกรอบเพื่อนำไปพัฒนาชีวิตตนเองและสังคมจำเป็น ต้องมีความรอบคอบและถี่ถ้วนในการยอมรับนับถือความเชื่อและหลักการนั้น ๆ ไม่ให้เียงไปในทางใดทางหนึ่งระหว่างอุจเฉททิฏฐิและัสสลดทิฏฐิ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความเชื่อและหลักการต่าง ๆ ที่เป็นมิจฉาทิฏฐิซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชีวิตของตนเองและสังคมไปในทางที่สร้างสรรค์ดีงามได้ โดยให้ยึดหลักการแบบมัชฌิมาปฏิปทาปฏิบัติตามอริยมรรคคือหนทางที่จะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและเป็นหนทางอันประเสริฐเพื่อความผาสุกของตนเองและสังคมทั้งในชาตินี้และชาติหน้าต่อไป

^{๔๔} อจ.ติก. ๒๐/๕๐๕/๒๔๒.

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๑. บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้พบว่า อุดมคติทฤษฎี จัดเป็น มิจฉาทฤษฎี ที่มีผลกระทบกับการพัฒนาตนเองและสังคมเพราะทำให้ผู้ที่มีแนวคิดเป็นอุดมคติทฤษฎีนั้นตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัตตุนิยมจัดคือให้ความสำคัญเฉพาะทางวัตตุนจนลืมความสำคัญทางด้านจิตใจซึ่งพอสรุปเป็นประเด็นหลักได้ ๓ ประเด็น ดังนี้

๑. ความหมายของอุดมคติทฤษฎี : คำว่า "ทฤษฎี" อย่างเดียวหมายถึงความเห็น ความคิดเห็นรวมไปถึงคำนิยามที่มีความหมายกลาง ๆ ถ้าเป็นในทางที่ไม่ถูกต้องของคลองธรรมใช้คำว่า "มิจฉาทฤษฎี" ถ้าเป็นความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมใช้คำว่า "สัมมาทฤษฎี" ส่วนคำว่า "อุดมคติทฤษฎี" มีความหมายเป็น ๒ นัย คือ เห็นว่าตายแล้วสูญ หมายถึง ไม่มีปฏิสนธิ วิญญาณหรือการเกิดใหม่ และเห็นว่าขาดสูญ หมายความว่า คนหรือสัตว์จิตใจจากอภิปานี้แล้วขาดสูญ

ดังนั้น อุดมคติทฤษฎี เห็นว่าบุคคลตายแล้วสูญ ความดี ความชั่ว ไม่มีผล พระพุทธศาสนา ถือว่าแนวคิดที่เป็นอุดมคติทฤษฎีนั้นเป็นแนวคิดที่มีความขัดแย้งกันกับกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นหลักคำสอนที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้ผู้ที่มีแนวคิดเป็นอุดมคติทฤษฎีขาดความรับผิดชอบในเรื่องศีลธรรมและกฎเกณฑ์ของสังคมเพราะถือว่าเกิดหนเดียวตายหนเดียว ทำให้ผู้ที่เป็นอุดมคติทฤษฎี ดังกล่าวนั้นปิดกั้นตนเองในการที่จะพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น

๒. บุคคลตัวอย่างที่มีแนวคิดเป็น อุดมคติทฤษฎี : เช่น อชิตะ เกสกะมพล ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาคณาจารย์ของลัทธินี้ทั้ง ๖ ที่มีชื่อเสียงของอินเดียสมัยพุทธกาล ท่านมีแนวคิดเป็นนัตถิกทฤษฎีซึ่งส่วนหนึ่งของอุดมคติทฤษฎี โดยมีความเห็นว่า ผลบุญไม่มี คุณบิดา มารดาไม่มี ความดี ความชั่วไม่มี ความคิดเห็นดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาถือว่า เป็นมิจฉาทฤษฎี คือเป็นความเห็นผิด ที่ร้ายแรงอย่างหนึ่งเพราะเป็นการปฏิเสธทั้งเหตุและผล โดยสรุปคือว่า บุญบาป การกระทำผลของการกระทำไม่มี โลกหน้าไม่มี สัตว์ทั้งหลายสิ้นสุดลงที่ความตาย ดังนั้น แนว

คิดที่เป็นอุจเฉททิฏฐิของอชิตะ เกสกัมพล จัดเป็นนักวัตถุนิยม ซึ่งมีบ้านที่กอยู่ในสามัญญผลสูตร ปราภาวอยู่ในลักษณะนิเสรมีเนื้อความว่า

"ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลแห่งวิบากกรรมที่ทำดี ทำชั่ว ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดา บิดาไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบ ผู้เห็นแจ้งด้วย ปัญญาอันยิ่งแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้แจ้งไม่มีในโลก บุคคลเป็นแต่การประชุมของมหาภูตรูป ๔ เมื่อแตกกายธาตุ ดินไปเป็นดิน น้ำไปเป็นน้ำ ธาตุไฟไม่เป็นไฟ ธาตุลมเป็นลม อินทรียั้งหลายย่อม เลื่อนลอยไปในอากาศ... จากข้อความนี้ทำให้เห็นว่า อชิตะ เกสกัมพล ปฏิเสธชีวิตทั้งชาติก่อน ชาติหน้า ความดี ความชั่ว นรกสวรรค์ ผลของความดี ความชั่ว ปฏิเสธปัญญาอันรู้ได้ด้วยญาณ ปฏิเสธการทำพละกรรมเพราะเมื่อทุกคนตายร่างกายก็สูญสลายกลายเป็นธาตุ ๔"

๓. บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อแนวคิดของบุคคลที่เป็นอุจเฉททิฏฐิ :
พระพุทธศาสนาถือว่า อุจเฉททิฏฐิเป็น มิจฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิดที่ร้ายแรง เป็นกำแพงขวางกั้น การบรรลุนิพพานขั้นสูง และ การดำเนินชีวิตไปสู่ความดีงาม พระพุทธศาสนาให้ทรรศนะว่า การที่มนุษย์จะดำเนินชีวิตให้ไปสู่เป้าหมายสูงสุดได้นั้นเขาจะต้องมีแนวคิดเป็นสัมมาทิฏฐิเป็นตัวแม่แรง ผลักดันบ่งชี้ที่สำคัญยิ่ง ที่จะพัฒนาชีวิตไปสู่ความเจริญงอกงามทั้งทางโลกและทางธรรม รวมทั้ง เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรมด้วย ดังนั้น กระบวนการพัฒนาจากแนวคิดที่เป็นอุจเฉททิฏฐิ จะต้องสร้างความเข้าใจกับความหมายของคำว่า สัมมาทิฏฐิ ขึ้นเป็นเบื้องต้นเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่อง โลก ชีวิต ความเป็นไปของชีวิต กรรม ผลของกรรม การเกิดใหม่ และ เรื่องของจิตวิญญาณ ฯลฯ

เมื่อดูตามข้อความในพระไตรปิฎกจะพบหลักการเสริมสร้างสัมมาทิฏฐิ ไว้ ๒ อย่าง คือ

๑. โปรดโฆสะ เสี่ยงจากผู้อื่น เช่น การสั่งสอน การโฆษณา การบอกเล่า ชาวสาร คำชี้แจง การอธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น หมายถึงเฉพาะส่วนที่ดั่งงามถูกต้อง

๒. โยนิโสมนสิการ การทำใจโดยแยบคาย คือ การคิดที่ถูกต้อง รู้จักคิด คิดอย่างมีระบบ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณา สิ่งทั้งหลาย โดยมองตามที่ตั้งนั้น ๆ และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้นออกให้เห็นตามความแท้จริง ตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย สัมมาทิฏฐิจึงถูกวางไว้เป็นลำดับที่หนึ่งของมรรคมีองค์ ๘

๒. ข้อเสนอแนะ

ก. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การศึกษาวិเคราะห์เรื่องอุจเฉททิฏฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎกในครั้งนี้พบว่า คำว่าทิฏฐิเป็นคำเรียกกลางๆ อาจจะเป็นได้ทั้งมิจฉาทิฏฐิและสัมมาทิฏฐิขึ้นอยู่กับความเห็นของแต่ละคนแต่โดยภาพรวมคำว่า ทิฏฐิ ซึ่งแปลว่าความเห็นที่รวมไปถึงความเชื่อถือในลัทธิ ทฤษฎี ความเข้าใจตามเหตุผล ตามความเข้าใจของตนรวมไปถึงอุดมการณ์และทัศนะในการมองโลกและชีวิตที่เรียกว่าโลกทัศน์และชีวทัศน์ซึ่งสามารถแยกออกได้ ๒ ระดับ คือ

๑. ความเห็น ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าว่าดี ไม่ดี ควรจะเป็นไม่ควรจะเป็น

๒. ความเห็นความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงว่า คืออะไร เป็นอย่างไร เพราะเหตุไร เป็นต้น

คำว่า ทิฏฐิ นี้ ถือว่ามีอิทธิพลและมีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์เป็นอย่างมากในกรรมบทท่านจัดทิฏฐิเป็นฝ่ายมโนกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่ร้ายแรงมีผลมากและร้ายแรงที่สุดกว่ากายกรรมและวจีกรรม เพราะสามารถบันดาลหรือนำพาชีวิตมนุษย์ไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อมก็ได้

ข. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ดังนั้นจากการศึกษาวิจัย ผู้ศึกษาเห็นว่าอุจเฉททิฏฐิ เกี่ยวข้องกับค่านิยมทางสังคมในโลกปัจจุบันเป็นอย่างมาก ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาวิจัยในโอกาสต่อไปดังนี้

๑) การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด เรื่องอุจเฉททิฏฐิเปรียบเทียบกับแนวคิดสสารนิยมฝ่ายตะวันตก

๒) การศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งมีผลกระทบต่อการพัฒนาสังคม

ไทย

บรรณานุกรม

ภาษาบาลี

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ

สยามราษฎร์ เดปิฎก. เล่มที่ ๑, ๔, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๖, ๑๙,
๒๐, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๓๒, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลย,
๒๕๖๘-๒๕๗๓

หนังสือ

กองวิชาการอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. สมังควลิตาสนิแปล เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

คณะกรรมการกองตำรา. ถัมภ์ปฏิรูปกถาแปล ภาค ๖. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลย, ๒๕๙๙.

ฐิตวณฺโณ ภิกขุ. ตายแล้วไปไหน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลย, ๒๕๓๔.

ดื่บปลิว.ที.สเดช (แปลโดย ปรีชา ช่างขวัญยืน). ปรัชญากรีก. กรุงเทพมหานคร :

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔.

ดนัย ไชยโยธา. ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยม

ในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้า, ๒๕๒๔.

บุญมี เมธารกุล. ชีวิตหลังความตาย. กรุงเทพมหานคร : สุทธิการการพิมพ์, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺถ์ ปยุตฺโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๔๐.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์(ฉบับประมวลธรรม). กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (ฉบับประมวลศัพท์). กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร). กรรมที่ปณี. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๒๗.

พระโศภณคณาภรณ์ (ระแบบ สุตญาโณ). ธรรมปริทัศน์ ๒. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๓๖.

พระครูภาวนาวิสุทธิคุณ. กฎแห่งกรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

เสียงเที่ยงจงเจวิญ, ๒๕๓๗.

พุทธทาส ภิกขุ. ความเป็นเจ้าโลก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘.

พินิจ รักทองหล่อ. ธรรมมานุกรมธรรมโฆษ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐

พร รัตนสุวรรณ. คำบรรยายพุทธปรัชญาภาค ๑-๒. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____ . ทางรอดของชาวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ วิญญาน ๒๕๓๖.

_____ . พุทธวิทยา เล่ม ๑-๒. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. วิสุทธิมรรค นาม ปกรณวเสสส ตติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

วิจิต เกิดวิสิษฐ์. ปรัชญาครูทั้ง ๖ สมัยพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ . รัช. ปรัชญาครูทั้งหกในสมัยพุทธกาล. (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สนิท สีส้มแดง. พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุนทร ณ รังสี. ปรัชญาอินเดีย (ประวัติและลัทธิ). กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

แสง มนวิฑูร และจำนงค์ ทองประเสริฐ. ภควัทคีตา. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๕.

แสง จันทร์งาม. ตายแล้วเกิดตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุชีพ ปัญญาภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____ . ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑.

เสถียร โกเศศ- นาคประทีป. กามนิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๔๙๒.

_____ . เมืองสวรรค์และมีสาางเทวดา. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, ๒๕๐๓.

เสถียร โพนินันทะ. เวียนว้ายตายเกิด. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยกษณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

วิทยานิพนธ์

ฉลอง อังศรี. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องจุดหมายสูงสุดและรูปแบบการตัดสินใจทางจริยศาสตร์". วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.

บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาสุทิน ถาวโร (ชูช่วย). "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสัมมาทิฐฐใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท".วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.

บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๔๖.

ภาษาอังกฤษ

Barua.B.M. A History of Pre-Buddhistic Indian Philosophy. Calcutta:University of Calcutta,1921.

Chandrodaya Bhattacharya. The Elements of Indian and Epistemology. Culcutta: Modern Book Agency Private Ltd,1966.

Jadunath Sinha. A History of Indian Philosophy 2. Culcatta: Sinha Publishing House,1956.

Lakshmi R. Gooneseker. (Aijta) Encyclopaedia of Buddhist. Malalasekera by edited G.P.,1,1963.

Satischaridra Chatterjee and Dhirendramchan Datta. An Introduction to Indian Philosophy. Calcutta of Calcutta,1960.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระมหาปฐมพงศ์ คุณสาโร (บุญชูศรี)
เกิด วันจันทร์ที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๖
ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ ๑๘๒ หมู่ ๓ ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
ที่อยู่ปัจจุบัน วัดประชาศรีรัตนธรรม (วัดเสาดิน) แขวงบางซื่อ
เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร

วุฒิการศึกษา
พ.ศ. ๒๕๓๗ น.ธ.เอก จากสำนักเรียน
เจ้าคณะจังหวัด มหาสารคาม
พ.ศ. ๒๕๔๑ ศน.บ. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
พ.ศ. ๒๕๔๒ ป.ธ. ๓ สำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด

ประสบการณ์การทำงาน
พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๕ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม
สามัญโรงเรียนธีรปริยัติ วัดเวฬุวัน
อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของสังฆมณฑล บวร.
ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่น ไม่สมควร
ไปรื้อค้นทำลายหรือส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอขอบคุณ